

20 ΧΡΟΝΙΑ

ΔΠΜΣ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ

ΗΜΕΡΙΔΑ

Εκδήλωση για τα 20 χρόνια από την ίδρυση του ΔΠΜΣ Πολεοδομίας Χωροταξίας
στη Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Ε.Μ.Π.

ΑΘΗΝΑ 2021

20 χρόνια

από την ίδρυση του ΔΠΜΣ «Πολεοδομία και Χωροταξία» της Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ

Έκδοση για τα **20 χρόνια** λειτουργίας του **ΔΠΜΣ** «Πολεοδομία και Χωροταξία» 1998-2018

Τομέας «Πολεοδομία και Χωροταξία»
Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, ΕΜΠ

Φεβρουάριος 2021

Επιμέλεια Τεύχους: Αθανάσιος Παγώνης, Αναπληρωτής Καθηγητής ΕΜΠ

Οργανωτική επιτροπή ημερίδας για τα 20 χρόνια λειτουργίας του ΔΠΜΣ «Πολεοδομία και Χωροταξία»:

Παναγιώτα Θεοδωρά, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια ΕΜΠ

Μαρία Μάρκου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια ΕΜΠ

Αθανάσιος Παγώνης, Αναπληρωτής Καθηγητής ΕΜΠ (συντονιστής)

Εκτύπωση - παραγωγή: PRINTFAIR

Σελιδοποίηση: Γιάννης Μαλλής

Πίνακας περιεχομένων

Χαιρετισμοί	5
Δημήτριος Ησαΐας , Καθηγητής ΕΜΠ, Κοσμήτορας Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ.....	5
Ελένη Χανιώτου , Αναπληρώτρια Καθηγήτρια ΕΜΠ, Διευθύντρια Τομέα "Πολεοδομία και Χωροταξία", Διευθύντρια ΔΠΜΣ "Πολεοδομία και Χωροταξία"	6
Εισαγωγή	7
Κωνσταντίνος Σεργιάς , Καθηγητής ΕΜΠ, Πρόεδρος ΕΔΕ ΔΠΜΣ «Πολεοδομία και Χωροταξία»	7
1. Ιστορία των μεταπτυχιακών σπουδών στην Πολεοδομία και Χωροταξία	11
Αθανάσιος Αραβαντινός , Ομότιμος Καθηγητής ΕΜΠ	12
Γεώργιος Μ. Σαρηνγιάννης , Ομότιμος Καθηγητής ΕΜΠ	15
2. Απολογιστικά στοιχεία από τον 20-ετή κύκλο λειτουργίας του προγράμματος (1998-2018).....	35
Κωνσταντίνα Βαΐου , Ομότιμη Καθηγήτρια ΕΜΠ	36
3. Η συμβολή των μεταπτυχιακών σπουδών Πολεοδομίας και Χωροταξίας στο ελληνικό πολεοδομικό γίγνεσθαι – Επιστημονικές διαδρομές και επαγγελματικές προοπτικές.	43
3.1 <i>Στρογγυλό τραπέζι – συζήτηση με τους αποφοίτους του ΔΠΜΣ</i>	44
Ειρήνη Κηλαμπατσέα , Αναπληρώτρια Καθηγήτρια ΕΜΠ, Συντονίστρια Στρογγυλού Τραπεζιού.....	44
Ειρήνη Μίχα , Επίκουρη Καθηγήτρια ΕΜΠ	46
Μαρία Καλαντζοπούλου , Πολιτικός μηχανικός - Συγκοινωνιολόγος ΕΜΠ - Πολεοδόμος - Χωροτάκτρια ΜΔΕ ΕΜΠ / MSc LSE.....	48
Φερενίκη Βαταβάλη , Δρ. Αρχιτέκτων – Πολεοδόμος ΕΜΠ	52
Σοφία Τσάδαρη , Δρ. Αρχιτέκτων - Πολεοδόμος ΕΜΠ	55
Ναυσικά Χατζηδάκη , Δρ Αρχιτέκτων Μηχανικός	59
3.2 <i>Επιστολή από τον Πρωθυπουργό της Ελλάδας Αλέξη Τσίπρα</i>	62
4. Σκέψεις και παρακαταθήκες για την πορεία και το μέλλον του προγράμματος.....	63
Μαρία Μαντουβάλη , Ομότιμη Καθηγήτρια ΕΜΠ	64
Ιωσήφ Στεφάνου , Ομότιμος Καθηγητής ΕΜΠ	67
Σοφία Αυγερινού-Κολώνια , Ομότιμη Καθηγήτρια ΕΜΠ.....	70
5. Η θεσμοθέτηση των Μεταπτυχιακών Σπουδών στο ΕΜΠ.....	73
Ελίζα Παναγιωτάτου , Ομότιμη Καθηγήτρια ΕΜΠ	74
Παράρτημα 1 - Φωτογραφίες και Πρόσκληση Ημερίδας	83
Παράρτημα 2 - Φωτογραφικό Λεύκωμα από Εκπαιδευτικές Εκδρομές	89

Χαιρετισμοί

Δημήτριος Ησαΐας, Καθηγητής ΕΜΠ, Κοσμήτορας Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ

Η ίδρυση των Μεταπτυχιακών Προγραμμάτων της Σχολής, το 1998, δεν ήταν τόσο εύκολη, όσο ο σημερινός εορτασμός φανερώνει. Δυσκολίες θεσμικές, δύσκολοι συμβιβασμοί και διευθετήσεις σε επίπεδο Πολυτεχνείου, αλλά κι ερωτηματικά για την ανάγκη οργάνωσής τους σε επίπεδο Σχολής, χαρακτήρισαν τη γέννησή του. Το Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Αρχιτεκτονική – Σχεδιασμός του Χώρου», με τις δυο κατευθύνσεις του: Σχεδιασμός - Χώρος - Πολιτισμός και Πολεοδομία - Χωροταξία, όπως επίσημα ονομάστηκε ή το πρόγραμμα «ομπρέλα», όπως συνηθίσαμε να αποκαλούμε ξεπερνώντας την αμηχανία του τίτλου, στηρίχτηκε από τη δημιουργία του σε αυτές και αυτούς που πίστεψαν στην αναγκαιότητα ύπαρξής του.

Τα 20 χρόνια πέρασαν γρήγορα και ήταν χρόνια δημιουργικά. Η ενηλικίωση του Προγράμματος, συνέπεσε και με την αναγκαία αυτόνόμενη των δυο Κατευθύνσεων που επανιδρύθηκαν με νέο θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας. Η νέα οργάνωση των Μεταπτυχιακών και το Νέο Πρόγραμμα Σπουδών σηματοδοτούν την είσοδο της Σχολής στο δεύτερο αιώνα λειτουργίας της. Ας ευχθούμε να είναι τα επόμενα χρόνια γόνιμα και δημιουργικά.

Επιθυμώ να ευχαριστήσω όλες και όλους που διδάξαν τα προηγούμενα 20 χρόνια, όσες και όσους στήριξαν διοικητικά τα Μεταπτυχιακά κι αυτούς κι αυτές που τα περιέβαλαν με την εμπιστοσύνη τους. Η συνέχεια ας είναι ακόμη καλύτερη. Μια Δημόσια Σχολή δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς να έχει πλήρως αναπτυγμένα και αλληλοτροφοδοτούμενα Προπτυχιακά, Μεταπτυχιακά και Έρευνα.

***Ελένη Χανιώτου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια ΕΜΠ, Διευθύντρια Τομέα
“Πολεοδομία και Χωροταξία”, Διευθύντρια ΔΠΜΣ “Πολεοδομία και Χωροταξία”***

Το 2018 συμπληρώθηκαν 20 χρόνια από την ίδρυση, το 1998, του Διατμηματικού Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών “Αρχιτεκτονική - Σχεδιασμός του Χώρου”, με δύο κατευθύνσεις: α) Σχεδιασμός - Χώρος - Πολιτισμός και β) Πολεοδομία και Χωροταξία (ΦΕΚ Β' 737/17.07.1998).

Την ίδια χρονιά (2018), μετά από εικοσαετή λειτουργία, οι δύο αυτές κατευθύνσεις αυτονομούνται, και επανιδρύεται ένα ξεχωριστό πλέον Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών των Σχολών Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Πολιτικών Μηχανικών και Αγρονόμων και Τοπογράφων Μηχανικών του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου (ΦΕΚ Β' 3304/10.08.2018). Το νέο ΔΠΜΣ διατηρεί την ονομασία “Πολεοδομία και Χωροταξία” συνεχίζοντας κατ' αυτόν τον τρόπο μια μακρόχρονη, ιδιαίτερα δυναμική πορεία και μια εποικοδομητική διασχολική συνεργασία.

Έτσι, το ακαδημαϊκό έτος 2018-2019 αποτελεί μια χρονιά-ορόσημο τόσο για τον Τομέα “Πολεοδομία και Χωροταξία” όσο και για το Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών “Πολεοδομία και Χωροταξία”. Οι αλλαγές που συντελούνται είναι σημαντικές και σε πολλαπλά επίπεδα. Αλλαγή θεσμική, αυτή της επανίδρυσης του ΔΠΜΣ, αλλαγή προγράμματος προπτυχιακών σπουδών με την ανασύσταση των μαθημάτων του Τομέα, αλλαγή σ' αυτήν καθαυτή τη σύσταση του Τομέα με την αφυπηρέτηση και των τελευταίων συναδέλφων που πρωτοστάτησαν και δημιούργησαν το μεταπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών στη Σχολή μας και στους οποίους οφείλουμε την απρόσκοπτη λειτουργία του τις δύο τελευταίες δεκαετίες.

Η εκδήλωση της 13ης Ιουνίου 2019 υπήρξε ευκαιρία, όχι μόνο για να γιορτάσουμε το νέο ΔΠΜΣ, αλλά κυρίως για να τιμήσουμε όσες και όσους συμμετείχαν στην δημιουργία του και εξακολουθούν να συμμετέχουν στην δυναμική λειτουργία του. Η εκδήλωση απευθύνεται σε όλους τους συντελεστές και συμμετέχοντες, από το ξεκίνημα του ΔΠΜΣ μέχρι σήμερα, διδάσκοντες και διοικητικούς ΕΜΠ, συνεργάτες, αποφοίτους και σημερινούς φοιτητές.

Η επέτειος εορτασμού για τη συμπλήρωση των 20 χρόνων του ΔΠΜΣ έγινε υπό την αιγίδα του Τομέα “Πολεοδομία και Χωροταξία” με τη βοήθεια, για την οργάνωση και διεξαγωγή της, νέων συναδέλφων ΔΕΠ και ΕΔΙΠ, καθώς και του διοικητικού προσωπικού του Τομέα και του ΔΠΜΣ. Ιδιαίτερα σημαντική υπήρξε φυσικά η συμβολή των αφυπηρετησάντων συναδέλφων πρωτεργατών τις οποίες και τους οποίους τιμάμε από καρδιάς.

Στις σελίδες που ακολουθούν βρίσκονται τα κείμενα που εκφράζουν τις σκέψεις, τις απόψεις, τους οραματισμούς αλλά και κριτικές για τη μορφή, το περιεχόμενο, τη γνώση και τους τρόπους που αυτή εξελισσόμενη μαζί με την κοινωνία μπορεί να προσφέρει στις επόμενες γενιές.

Εισαγωγή

Κωνσταντίνος Σεργιάς, Καθηγητής ΕΜΠ, Πρόεδρος ΕΔΕ ΔΠΜΣ «Πολεοδομία και Χωροταξία»

Είχα την ευκαιρία να παρακολουθήσω το εγχείρημα της συγκρότησης των συστηματικών και αναγνωρισμένων μέσω σχετικού ακαδημαϊκού τίτλου μεταπτυχιακών σπουδών στην Πολεοδομία και στη Χωροταξία, από την αρχή του. Όχι ως διδάσκων βέβαια, ή ως ενεργός συμμετέχων σε αυτό, αλλά ως ένας απλός συνεργάτης τότε του Σπουδαστηρίου Πολεοδομικών Ερευνών, ας πούμε ως ένας παθητικός παρατηρητής. Έχοντας μόλις επιστρέψει από το εξωτερικό με ένα διδακτορικό τίτλο σπουδών και έχοντας από πρώτο χέρι βιώματα από ανάλογες συστηματικές μεταπτυχιακές σπουδές

Πολεοδομίας και Χωροταξίας από το Πολυτεχνείο του Μονάχου και από το Πολυτεχνείο της Βιέννης, αλλά και σχετική ενημέρωση και από άλλα Πολυτεχνεία / Τεχνικά Πανεπιστήμια της κεντρικής Ευρώπης, το εγχείρημα αυτό του δικού μας του Πολυτεχνείου της Αθήνας είχε ένα εξαιρετικό ενδιαφέρον.

Θυμάμαι ζωντανά, το τεράστιο κέφι των ανθρώπων που δούλεψαν γι αυτό, όλων ανεξαιρέτως και δικών μου πανεπιστημιακών δασκάλων στα αντικείμενα της ανάπτυξης και του σχεδιασμού του χώρου, από τις προπτυχιακές σπουδές, αλλά και την αγωνία για τη βέλτιστη αξιοποίηση των τότε διαθέσιμων για την οργάνωση αυτών των Μεταπτυχιακών Σπουδών στη Σχολή μας, ευρωπαϊκών πόρων, την εξασφάλιση των απαραίτητων χώρων για τη διδασκαλία και των απαραίτητων υλικοτεχνικών υποδομών, όπως και τη συγκρότηση των κατάλληλων δομών του ανθρώπινου δυναμικού και των αναγκαίων διοικητικών και οργανωτικών δομών.

Οι νέες αυτές μεταπτυχιακές σπουδές στα επιστημονικά πεδία της «Πολεοδομίας και Χωροταξίας» λειτούργησαν αρχικά από το 1998 και για ολόκληρη την πρώτη 20-ετία της ζωής τους ως μια από τις δύο κατευθύνσεις του Διατμηματικού Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών (ΔΠΜΣ) «Αρχιτεκτονική και Σχεδιασμός του Χώρου», έχοντας όμως μια σημαντική αυτοτέλεια σε ζητήματα εκπαιδευτικά και ευρύτερα ακαδημαϊκά.

Η αποτίμηση αυτής της έως τώρα πορείας της κατεύθυνσης «Πολεοδομία και Χωροταξία» του παραπάνω ΔΠΜΣ, οδηγεί αβίαστα στο συμπέρασμα, ότι μετά από μια πολύ μεγάλη περίοδο που στην χώρα μας δεν προσφέρονταν κανενός είδους οργανωμένες και αυτοτελείς σπουδές

σε αυτά τα αντικείμενα, σε προπτυχιακό ή/και σε μεταπτυχιακό επίπεδο, παρά μόνο στο πλαίσιο των προπτυχιακών σπουδών Αρχιτεκτονικής στο Πολυτεχνείο της Αθήνας και στην Πολυτεχνική Σχολή της Θεσσαλονίκης, και σε αρκετά πιο περιορισμένο βαθμό και στο πλαίσιο προγραμμάτων σπουδών, όπως των Πολιτικών Μηχανικών, των Τοπογράφων Μηχανικών και των Μεταλλειολόγων Μηχανικών, αυτός ο κύκλος σπουδών μπόρεσε να καλύψει με μεγάλη επιτυχία μια τεράστια έλλειψη και σχετική ζήτηση για παροχή εκπαίδευσης υψηλού επιπέδου, σε ένα ευρύ φάσμα επιστημόνων. Αυτοί προέχονταν είτε από τους παλαιότερους αποφοίτους των δύο ιστορικών Αρχιτεκτονικών Σχολών του ΕΜΠ και του ΑΠΘ (που λειτουργούν ήδη από το 1917 και 1920 αντίστοιχα), είτε και από πτυχιούχους άλλων ειδικοτήτων μηχανικών, ή και άλλων επιστημονικών πεδίων, οι οποίοι, όλοι τους είχαν την επιθυμία ή/και την ανάγκη να αποκτήσουν συστηματικές γνώσεις και δεξιότητες στο ευρύ γνωστικό αντικείμενο της πολεοδομίας και της χωροταξίας.

As θυμηθούμε εδώ, ότι οργανωμένες προπτυχιακές σπουδές στο αντικείμενο του χωρικού σχεδιασμού συγκροτούνται και ξεκινούν να προφέρονται για πρώτη φορά στην Ελλάδα το 1989, με την δημιουργία του Τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, που μετεξελήνθηκε λίγο αργότερα, το 1994, σε Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, χρονιά κατά την οποία οι πρώτοι απόφοιτοί του παίρνουν το Δίπλωμά τους. Αρκετά αργότερα, το 2004, ιδρύεται και το δεύτερο σχετικό Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Ανάπτυξης του ΑΠΘ, αρχικά με έδρα τη Βέροια και μετέπειτα τη Θεσσαλονίκη. Παράλληλα ήδη από το 1980 λειτουργούν και νέες Αρχιτεκτονικές Σχολές στην Πάτρα και στα Χανιά, ενώ το 1990 ιδρύονται δύο ακόμα Αρχιτεκτονικές Σχολές στην Ξάνθη και στο Βόλο και τέλος το 2009 και στα Γιάννενα, που όλες τους εμπλουτίζουν την προπτυχιακή εκπαίδευση των Αρχιτεκτόνων Μηχανικών και με μαθήματα γύρω από αντικείμενα χωρικού σχεδιασμού.

Σε αυτό το πλαίσιο η κατεύθυνση «Πολεοδομία και Χωροταξία» του ΔΠΜΣ «Αρχιτεκτονική και Σχεδιασμός του Χώρου», έρχεται να καλύψει, σε πρώτη φάση μια συσσωρευμένη από χρόνια ζήτηση, γι αυτή την εξειδίκευση, από ήδη έμπειρους επιστήμονες, και εν συνεχεία σταδιακά, ολοένα και περισσότερο και από πιο πρόσφατους και ηλικιακά νεότερους αποφοίτους, σε ένα σημαντικό ποσοστό και των παραπάνω νεότερων Σχολών και Τμημάτων Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Αρχιτεκτονικής.

Με αυτά τα δεδομένα, οι τάξεις των μεταπτυχιακών φοιτητών πολεοδομίας και χωροταξίας της Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του ΕΜΠ, αποτελούν ένα πολύχρωμο ανθρώπινο μωσαϊκό που χαρακτηρίζεται από διεπιστημονικότητα, αλλά και από ποικίλα επίπεδα εμπειρίας από τον δημόσιο και από τον ιδιωτικό τομέα. Το μωσαϊκό αυτό γίνεται ακόμα πιο πολύχρωμο αν προσθέσει κανείς, πέρα από τα χαρακτηριστικά της αφετηρίας των μεταπτυχιακών σπουδαστών, και τις ειδικότερές επιδιώξεις όσον αφορά τους προορισμούς τους. Αυτοί οι προορισμοί ποικίλουν επίσης από την θεωρητική εμβάθυνση μέχρι τη στοχευμένη επιστημονική εκπαίδευση για την επαγγελματική πράξη.

Σε αυτή την ποικιλομορφία των χαρακτηριστικών, ιδιοτεροτήτων, αναγκών και επιδιώξεων των μεταπτυχιακών φοιτητών, η κατεύθυνση «Πολεοδομία και Χωροταξία» του ΔΠΜΣ αντα-

ποκρίνεται επιτυχώς σε όλο αυτό το διάστημα αυτής της πρώτης 20-ετίας της αδιάλειπτης λειτουργίας του, μέσω της εισαγωγής μιας πλειάδας κατ' επιλογήν προσφερόμενων μαθημάτων, η επιτυχής σύνθεση των οποίων, από τους μεταπτυχιακούς φοιτητές με τη συμβολή και των διδασκόντων του προγράμματος, μπορεί να οδηγήσει, και το επιτυγχάνει στην ισχυρή πλειοψηφία των περιπτώσεων, στην κατά το δυνατόν ικανοποίηση των επιστημονικών και ερευνητικών αναζητήσεων των σπουδαστών, αλλά και στις ειδικότερες θεωρητικές ή/και επαγγελματικές στοχεύσεις τους.

Με αυτή τη δομή λειτουργίας της, η κατεύθυνση «Πολεοδομία και Χωροταξία» του ΔΠΜΣ, ανταποκρινόμενη στον σημαντικό κοινωνικό ρόλο του δημόσιου πανεπιστημίου, πέτυχε στην πρώτη 20-ετία της ζωής της, την παροχή, χωρίς οικονομικό αντάλλαγμα, υψηλού επιπέδου ακαδημαϊκής εκπαίδευσης ενός σημαντικού ανθρώπινου δυναμικού της χώρας, που ήταν, είτε μόλις απόφοιτοι προπτυχιακών κύκλων σπουδών, είτε ελεύθεροι επαγγελματίες και μελετητές διαφόρων ειδικοτήτων, είτε επιστήμονες επίσης διαφόρων ειδικοτήτων που στη συνέχεια προχώρησαν σε διδακτορικές σπουδές, είτε τέλος και δημόσιοι λειτουργοί, στελέχη της κεντρικής διοίκησης, της τοπικής αυτοδιοίκησης όλων των βαθμίδων, ή και κληδικών φορέων του ευρύτερου δημόσιου τομέα.

Όμως ο μεταπτυχιακός αυτός κύκλος σπουδών πέτυχε σημαντικά αποτελέσματα, πέρα από την παροχή επιστημονικής εκπαίδευσης, και στη συγκρότηση νέων κοινωνικών / επιστημονικών δομών μεταξύ των φοιτητών του, αλλά και των διδασκόντων του, που επέτρεψαν και μετά την αποφοίτηση των σπουδαστών την περαιτέρω επιστημονική, ακαδημαϊκή, ερευνητική και σε κάποιες περιπτώσεις και επαγγελματική συνεργασία.

Σε αυτό συνεισέφερε σημαντικά και ο εμπλουτισμός των σπουδών από μια, καταρχήν αυθόρμητη και άτυπη και εν συνεχεία περισσότερο συνειδητή και στοχευόμενη, εκπαιδευτική δραστηριότητα που αφορούσε την ετήσια εκπαιδευτική εκδρομή. Μια σειρά από ευνοϊκές συγκυρίες οδήγησαν το 2005 στη διοργάνωση της πρώτης τέτοιου είδους μεταπτυχιακής εκπαιδευτικής εκδρομής, στο Βερολίνο. Ακολούθησαν η Βιέννη (2007), η Κωνσταντινούπολη (2008), το Ελσίνκι (2009), το Άμστερνταμ (2010), το Βουκουρέστι (2013) και τέλος, μέσα στην δύσκολη περίοδο της οικονομικής κρίσης, και η Λισαβόνα (2017). Όλες τους, πόλεις ευρωπαϊκές, ιστορικές, πολιτισμικά πολύτιμες, αλλά και πολεοδομικά διδακτικές. Προσέφεραν την ευκαιρία για εμβάθυνση στους διάφορους προβληματισμούς για τη διαχείριση και το σχεδιασμό του αστικού χώρου, που είχαν θιγεί, συζητηθεί και αναλυθεί στα δύο εξάμηνα των θεωρητικών μαθημάτων του μεταπτυχιακού προγράμματος.

Η ευχή για οργανικότερη ένταξη της εκπαιδευτικής εκδρομής στις διδακτικές δραστηριότητες του μεταπτυχιακού αυτού κύκλου σπουδών έπιασε τελικά τόπο το 2009/10 στη μορφή ενός ευέλικτου μη υποχρεωτικού σεμιναρίου που αναπτύχθηκε τις Παρασκευές μεσημέρι (χρόνο κενό μαθημάτων) και που έδωσε τη δυνατότητα για μια έγκαιρη προετοιμασία και αρτιότερη προεργασία του αναγκαίου για την εκπαιδευτική εκδρομή υλικού, αλλά και για μια συλλογικότερη οργάνωση και λειτουργία της σπουδαστικής / διδακτικής ομάδας. Η «διαδρομή» προς την εκδρομή αναδείχθηκε έτσι σε ένα ουσιαστικό εκπαιδευτικό εργαλείο, αφού προέτρεψε τους συμμετέχοντες σπουδαστές σε έρευνα, συλλογή και επεξεργασία υλικού, αναγκαίου για

τη γνωριμία με τον προορισμό της εκδρομής, αλλά και για τη συγκρότηση του προγράμματος των διαδρομών και επισκέψεων.

Όμως μέσα από αυτή την πολύ ουσιαστική διαδικασία αναδείχθηκε αθρόα και μια σειρά από καίρια ζητήματα που αφορούν τη διαχείριση και το σχεδιασμό του αστικού χώρου και για τα οποία οι διάφορες πόλεις / προορισμοί έχουν με τον έναν ή άλλον τρόπο πάρει θέση, έχουν αναπτύξει συγκεκριμένες πολιτικές, έχουν πετύχει θετικά αποτελέσματα και σε αρκετές περιπτώσεις έχουν αναγνωρίσει και την αποτυχία. Έχουν επομένως συμπυκνώσει μια, για την όλη ομάδα του προγράμματος, πολύ διδακτική πολεοδομική εμπειρία. Μέσα από τη συζήτηση με τους σπουδαστές στην πορεία των «πολεοδομικών περιπάτων» αναδείχθηκαν πολλή τέτοια σχετικά θέματα, που αφορούν μεταξύ άλλων τη σημασία της πολιτικής γης και του ιδιοκτησιακού καθεστώτος, τις διαχρονικά εναλλακτικές αντιμετώπισεις της στεγαστικής πολιτικής και της έκφρασής της στο χώρο, την αξία της ενεργού δράσης για την προστασία, ανάδειξη και διατήρηση στην τρέχουσα κοινωνικο-οικονομική ζωή της ιστορικής/πολιτιστικής μνήμης, την εύστοχη προώθηση της βιώσιμης κινητικότητας στην πόλη και στην περιφέρειά της, καθώς επίσης τέλος και της ιδιαίτερης φροντίδας για το περιβάλλον και τους φυσικούς πόρους.

Η ολοκλήρωση της πρώτης 20-ετίας των μεταπτυχιακών σπουδών στην Πολεοδομία και Χωροταξία αποτελεί, βέβαια, μια ψυχολογική καμπή, στην περίπτωση όμως του συγκεκριμένου προγράμματος αποτελεί και μια ουσιαστική καμπή, λόγω της σύμπτωσης σε αυτήν ακριβώς τη χρονική στιγμή και της επανίδρυσής του, ως ενός ανεξάρτητου πλέον ΔΠΜΣ στην «Πολεοδομία και Χωροταξία», με πρόβλεψη ανεξάρτητων οικονομικών πόρων και μια νέας αυτοτελούς διοικητικής και οργανωτικής δομής, που αρθρώνεται κυρίως γύρω από την Ειδική Διατμηματική Επιτροπή και τον Πρόεδρο της, τον Διευθυντή του ΔΠΜΣ και τη Συντονιστική Επιτροπή.

Το μέλλον επιφυλάσσει πολλές προκλήσεις που αφορούν αφενός μεν την διασφάλιση και διατήρηση της υψηλής ποιότητας των παρεχόμενων σπουδών, αλλά και αφετέρου δε, την περαιτέρω ενδυνάμωση επιστημονικών και ερευνητικών ανθρώπινων δικτύων, καθώς επίσης και την ανταπόκριση σε σύγχρονες προκλήσεις που κάθε νέα εποχή γεννά.

1. Ιστορία των μεταπτυχιακών σπουδών στην Πολεοδομία και Χωροταξία

Αθανάσιος Αραβαντινός, Ομότιμος Καθηγητής ΕΜΠ

Αντί προλόγου: Μνήμη Μαρίας Μαυρίδου

Όλοι είμαστε βαθύτατα συγκλονισμένοι από την απώλεια της τόσο αγαπητής μας Μαρίας, στη μνήμη της οποίας αφιερώνεται η σημερινή εκδήλωση. Προσωπικά διατηρώ τις πιο όμορφες αναμνήσεις από την πολυετή συνεργασία μου μαζί της σε όλες τις φάσεις της τόσο δημιουργικής σταδιοδρομίας της στο ΕΜΠ: Σπουδάστρια, ερευνήτρια στο ΣΠΕ, αργότερα βοηθός και επιμελήτρια στην Έδρα Πολεοδομίας και στη συνέχεια άριστη καθηγήτρια στον Τομέα τόσο στα προπτυχιακά, όσο και στα μεταπτυχιακά. Παράλληλα, το ερευνητικό και συγγραφικό της έργο, οι παρεμβάσεις και φυσικά οι διορθώσεις των εργασιών και οι εμπνευσμένες κατευθύνσεις, που έδινε σε όλους, από νεαρούς σπουδαστές ως και υποψήφιους διδάκτορες, αλλά και σε συναδέλφους συμπεριλαμβανομένου και του ομιλούντος, είχαν πάντοτε ένα τεράστιο «ειδικό βάρος» και μία εγκυρότητα. Στις συνεργασίες μας και στην ανάληψη έργου εκ μέρους της πάντα συγκρατούσα ακόμα ένα από τα ανεκτίμητα προσόντα της: τη συνέπεια. Όλοι μας κερδίζαμε συνέχεια από την ακτινοβολία της Μαρίας και κερδίζουμε ακόμα και θα κερδίζουν και στο μέλλον και αυτοί που δεν την γνώρισαν, γιατί ένα μεγάλο μέρος του ατομικού και συλλογικού έργου της, όντας καταγεγραμμένο, παραμένει ζωντανό και διαθέτει μια διαχρονικότητα.

As έρθουμε τώρα στο σημερινό μας θέμα. Πρέπει πρώτα να συγχαρούμε τους εμπνευστές και οργανωτές του εορτασμού για τα 20 χρόνια του μεταπτυχιακού προγράμματος. Ακόμα, as ευχαριστήσουμε όλους αυτούς, που συνέβαλαν στην ίδρυση και την λειτουργία του κύκλου, ιδιαίτερα μάλιστα τους συντονιστές, όπως η συνάδελφος Κωνσταντίνα Βαΐου, η οποία για τα περισσότερα χρόνια κράτησε με επιτυχία αυτό το βαρύ φορτίο.

Οι οργανωτές είχαν την καλοσύνη να μου ζητήσουν να μιλήσω για την «προϊστορία» του εγχειρήματος, θυμίζοντας στους παλαιότερους πράγματα που εκείνοι ξέρουν – και μάλιστα θα μπορούσαν να με συμπληρώσουν, εάν είχαμε χρόνο – ενημερώνοντας και τους νεώτερους για τον «παλιό εκείνο τον καιρό».

Ως υπόθεση εργασίας γι' αυτά που θα ακούσετε είναι, ότι ο 20ετής αυτός κύκλος που γεννήθηκε το 1999, δεν προέκυψε από «παρθενογένεση». Υπήρξαν και νωρίτερα αρκετές διεργασίες, που μάλιστα συνάδελφοι, όπως ο Γιώργος Σαρηγιάννης, σε κείμενα και εισηγήσεις τους τις έχουν παρουσιάσει αναλυτικά.

θυμίζω, ότι ήδη πριν από σχεδόν 7 δεκαετίες, όταν κάτοχος της τότε Έδρας Πολεοδομίας και Δ/ντής του Σπουδαστηρίου Πολεοδομικών Ερευνών (ΣΠΕ) ήταν ο αείμνηστος δάσκαλος των παλαιότερων από εμάς καθηγητής Αντώνης Εμμ. Κριεζής, υπήρξαν σημαντικές «εισροές», που ευθέως ή έμμέσως συνέβαλαν στην προώθηση των μεταπτυχιακών σπουδών.

Αναφέρω το επιτελείο, που συγκεντρώθηκε στα πλαίσια του ΣΠΕ και των ερευνητικών του προγραμμάτων, το οποίο αποτελείτο όχι μόνο από διδακτικό προσωπικό και ερευνητές, αλλά και από έναν πολύ μεγάλο αριθμό αξιόλογων εξωτερικών επιστημονικών συνεργατών. Όλο αυτό το έμπυχο δυναμικό συνέβαλε σημαντικά στη σύνταξη ερευνών και προγραμμάτων, που κατέληγαν σε παρουσιάσεις και – το τονίζω ιδιαίτερα – σε δημοσιεύσεις. Οι τελευταίες αυτές αποτέλεσαν και «εγχειρίδια» σχεδιασμού σε γραφεία μελετών και υπηρεσίες.

Παράλληλα το έμπυχο αυτό δυναμικό μάς έδωσε την ευκαιρία να δημιουργήσουμε το «Σεμινάριο εξειδικεύσεως». Επρόκειτο για έναν ετήσιο κύκλο, που απευθυνόταν όχι σε σπουδαστές, αλλά σε πτυχιούχους, που ήταν μέλη του προσωπικού της Έδρας, ερευνητές του ΣΠΕ, υποψήφιοι διδάκτορες ή υφηγείς αλλά και εξωτερικοί επιστήμονες. Βασική ώθηση στο σεμινάριο και φυσικά και στα ερευνητικά προγράμματα δόθηκε από εμπνευσμένα στελέχη της διοίκησης, των οποίων δεν επιχειρώ εδώ να αναφέρω τα ονόματα γιατί θα μου διαφύγουν τα περισσότερα. Όμως αισθάνομαι την ανάγκη να κάνω μια εξαίρεση, μνημονεύοντας με ευγνωμοσύνη τον Αντώνη Καρρά οικονομολόγο τότε διευθυντή της Υπηρεσίας Περιφερειακής Ανάπτυξης Πελοποννήσου, στον οποίο το Σπουδαστήριο, η Έδρα αλλά και όλοι μας χρωστούμε πολλά.

Σε μεταγενέστερη φάση του το Σεμινάριο πήρε μια πιο επίσημη μορφή με πιστοποιητικό παρακολούθησης, υπογεγραμμένο από τον Κοσμήτορα της Σχολής και τον καθηγητή της Έδρας. Παράλληλα, έγιναν με γραπτές μας εισηγήσεις προσπάθειες για τη δημιουργία πλήρους μεταπτυχιακού κύκλου. Εδώ πρέπει να ευχαριστήσω ιδιαίτερα τους τότε υπηρετούντες στην Έδρα για τη συμβολή τους στις εισηγήσεις, που έκαναν τόσο για το σεμινάριο όσο και για τα μεταπτυχιακά.

Ειδικότερα για τα μεταπτυχιακά, το σχέδιο Π. Δ/τος, που συντάχθηκε από τη συνάδελφο Μαρία Μαντουβάλη στα 12 άρθρα του δίνει κατευθύνσεις, όχι μόνο ως προς τους στόχους, την οργάνωση και τις διαδικασίες, αλλά και ως προς το αμιγώς εκπαιδευτικό μέρος. Στο τέλος σημειώνει, ότι στο παρόν δεν περιλαμβάνεται ο «2ος κύκλος σπουδών των μεταπτυχιακών, που αφορά τη σύνταξη διδακτορικής διατριβής». Αυτό το τελευταίο το αντιμετώπισε αργότερα ο συνάδελφος Λουδοβίκος Βασενχόβεν, με οδηγίες προς τους υποψήφιους διδάκτορες, που συνδέονταν με ένα «Μεταπτυχιακό Σεμινάριο διδακτορικών Σπουδαστών», το οποίο και υλοποίησε. Σε ένα τριμηνιαίο πρόγραμμα, που έχω στα χέρια μου διαβάζω τα ονόματα των διδασκόντων στη συγκεκριμένη περίοδο, μεταξύ των οποίων οι: Λ. Βασενχόβεν, Ι. Στεφάνου, Μ. Μαυρίδου, Σ. Αυγερινού Κολώνια, Δ. Καρύδης, Μ. Μαρμαράς, Δ. Γεωργουλής, Η. Κουρλιούρος, Π. Σαπουντζάκη, Κ. Βαΐου κ.ά. Είχε προηγηθεί η αύξηση των εδρών της περιοχής μας σε τρεις, με τις δύο νέες έδρες Πολεοδομίας Β' (καθηγητής Λ. Βασενχόβεν) και Χωροταξίας και Οικιστικής Ανάπτυξης (καθηγητής Ι. Δεργκάλη) και η μετονομασία της Έδρας Πολεοδομίας σε Πολεοδομία Α'. Συνέπεια της αύξησης των εδρών ήταν και η αύξηση του διδακτικού προσωπικού της περιοχής μας.

Αλλά και προ της δημιουργίας των εδρών, προσφέρθηκε η δυνατότητα να δοθούν εντολές διδασκαλίας στους παλαιότερους των υπηρετούντων επιμελητών με διδακτορικό, οι οποίοι χρησιμοποιήθηκαν και σε μεταπτυχιακού επιπέδου διαλέξεις.

Παράλληλα η εμπειρία μας από άλλες σχολές κυρίως του εξωτερικού μεγάλωνε. Προσωπικά συγκέντρωνα συνέχεια προγράμματα σπουδών και άλλο υλικό από σχολές στις οποίες βρέθηκα ως επισκέπτης καθηγητής, ή με τις οποίες είχαμε συνεργασία. Υπάρχει ακόμα σε τρεις κούτες ένα μέρος του υλικού αυτού, που βέβαια σήμερα είναι σε μεγάλο βαθμό ξεπερασμένο λόγω των καταγιστικών εξελίξεων σε παγκόσμια κλίμακα και στα εκπαιδευτικά θέματα.

Στα μέσα της δεκαετίας του '80 μπαίνει στην Ελλάδα η ανωτάτη εκπαίδευση στη «νέα εποχή» με τον νόμο-πλαίσιο, την κατάργηση των εδρών και τη δημιουργία στη Σχολή μας 4 τομέων, εκ των οποίων ο 2ος τομέας ονομάστηκε αρχικά «πόλη και κοινωνικές πρακτικές» και μετονομάστηκε αργότερα σε «πολεοδομία και χωροταξία». Και τότε είχαμε αύξηση επιστημονικού προσωπικού με την μετακίνηση συναδέλφων – κατόπιν αιτήσεών τους – από άλλους τομείς προς τον δικό μας.

Παράλληλα, έγινε και η μεταστέγηση του τομέα - και όχι μόνο του δικού μας – από το κτίριο Αβέρωφ (όπου είναι και οι σημερινοί χώροι της βιβλιοθήκης) στο κτίριο Τσιτσα.

Κατά τις δεκαετίες '80-'90 η Σύγκλητος του Πολυτεχνείου προώθησε το θεσμό της «συνεχιζόμενης εκπαίδευσης» και μετασκέυασε γι' αυτό τη γνωστή πτέρυγα του 1ου ορόφου του κτιρίου Τσιτσα (όπου σήμερα γίνονται τα μεταπτυχιακά μας μαθήματα). Ο τομέας μας εκμεταλλεύθηκε αρκετά τον θεσμό της συνεχιζόμενης εκπαίδευσης με πολλά προγράμματα τόσο επιχορηγούμενα από το ΕΜΠ, όσο και μη επιχορηγούμενα, δηλαδή με δίδακτρα, που όμως καταβάλλονταν συνήθως από υπηρεσίες (δημόσιες, δημοτικές κλη).

Το 1992 η Σύγκλητος του Πολυτεχνείου ίδρυσε την Επιτροπή Μεταπτυχιακών Σπουδών με εκπροσώπους όλων των σχολών. Η Αρχιτεκτονική Σχολή όρισε τη συνάδελφο Ελίζα Παναγιωτάτου, η οποία και εκτέλεσε χρέη Προέδρου της Επιτροπής από το 1992 έως το 1999. Σε συνεργασία της Επιτροπής με τις σχολές εξομαλύνθηκαν οι αντιθέσεις μεταξύ των σχολών, αλλά και μεταξύ των τομέων, που οπωσδήποτε υπάρχουν, διασφαλίστηκε η διεπιστημονικότητα και προετοιμάστηκαν προγράμματα, Π.Δ/τα, υπουργικές αποφάσεις κ.ά. Η Σχολή μας με την εκπροσώπηση της Ελίζας Παναγιωτάτου προώθησε τον ουσιαστικό συντονισμό του παραπάνω έργου της Επιτροπής.

Μετά από όλη αυτή την περιπετειώδη διαδρομή φτάσαμε στο 1999 και στην ίδρυση των μεταπτυχιακών μας σπουδών, των οποίων σήμερα γιορτάζουμε την 20ετία. Θέλω να ειπώ ότι η σημερινή εκδήλωση θα βάλει κι αυτή το λιθαράκι της στην απαραίτητη βελτίωση του μεταπτυχιακού κύκλου και της ανταγωνιστικότητάς του σε όφελος κυρίως των διδασκόμενων και αποφοιτούντων, κάτι που νομίζω ότι έχουμε υποχρέωση ως διδάσκοντες πάντα να επιχειρούμε.

Γεώργιος Μ. Σαρηγιάννης, Ομότιμος Καθηγητής ΕΜΠ

Εισαγωγικά

Οι μεταπτυχιακές σπουδές στην Πολεοδομία, έχουν μακρά Ιστορία, και δεν είναι τυχαίο δεδομένου ότι η Πολεοδομία συνήθως διδασκόταν σε μεταπτυχιακό επίπεδο, σε όλη την Ευρώπη. Σχολές «Πολεοδομίας» στην Ελλάδα δεν υπήρχαν εκείνα τα χρόνια, στην δεκαετία του '60, πολύ αργότερα μετά την Μεταπολίτευση ιδρύθηκε το Πολυτεχνείο Θεσσαλίας στον Βόλο, με εμφανή ειδίκευση στην Χωροταξία και Πολεοδομία. Κάποια εποχή, έγιναν προσπάθειες ίδρυσης Σχολής Πολεοδομίας και Χωροταξίας στο ΕΜΠ, ως κλάδος της Σχολής Αρχιτεκτόνων, αλλά προσέκρουσε σε ισχυρή αντίδραση της Σχολής η οποία θεωρούσε (και θεωρεί) την Πολεοδομία απλά ως Αρχιτεκτονική μεγάλης κλίμακας. Σίγουρα ένα μέρος της Πολεοδομικής Σύμβουλσης έχει μεγάλο μέρος αρχιτεκτονικής, όμως η Πο-

λεοδομία δεν είναι μόνο «Σύνθεση» είναι περισσότερο σύνθετη επιστήμη, σε βαθμό που στα γενικά της πλαίσια όπως στα Ρυθμιστικά Σχέδια ή Σχέδια Χρήσης Εδάφους δεν έχει να κάνει τίποτα με την κλασική Αρχιτεκτονική, όσο για την Χωροταξία δεν το συζητάμε, έχει περισσότερη συμμετοχή σ' αυτήν η Οικονομία και το Περιβάλλον ...

Έχει διατυπωθεί και η θεωρία της Οικιστικής από τον Κ. Δοξιάδη, ο οποίος προσπάθησε να ενοποιήσει τις επιστήμες που συμμετέχουν στον Πολεοδομικό και Χωροταξικό Σχεδιασμό, χωρίς αυτό να μεταβάλλει τις παραπάνω επισημάνσεις. Στην δεκαετία του '60 και μετά, εμφανίστηκαν πολλές απόψεις σχετικά με το περιεχόμενο ή τους άξονες ή τις γωνίες θεώρησης που οφείλει να ακολουθεί ο Πολεοδομικός Σχεδιασμός¹, άλλες υπήρξαν αυτονόητες, άλλες ακραίες και θνησιγενείς², άλλες ενταγμένες σε συγκεκριμένα πολιτικά πλαίσια ανατροπής ή αντίθετα ενσωμάτωσης στο Σύστημα³. Θεωρίες που ίσως άφησαν κάποια ίχνη χωρίς αυτό να σημαίνει ότι πραγματοποιήσαν τον φιλόδοξο (ή και κατά περίπτωση υπερφιλόδοξο) στόχο του καθορισμού του περιεχομένου και της διαδικασίας του Πολεοδομικού Σχεδιασμού.

¹ Για το θέμα έχουν γραφεί πάρα πολλά, ιδίως στην δεκαετία του '60,δες συνοπτικά στο Α. Αραβαντινός, Πολεοδομικός Σχεδιασμός, Αθήνα 1997, κεφ. 5 εναλλακτικές κατευθύνσεις στον Πολεοδομικό Σχεδιασμό.

² Όπως της ομάδας Archigram, του JosWeber, του JonasFriedmandesvillespourvivreConseildeleurope, 1980, κ.α. βλ. Περισσότερα στο JustusDahinden, StadtstrukturenfurMorgen, Stuttgart 1971.

³ Συνοπτικά δες Γ. Σαρηγιάννης η «Άνοιξη του '60», η αρχιτεκτονική στην Ελλάδα και η ιδεολογία της. Ανηρτημένη στο www.greekarchitects.gr 29.9.2014 η επεξεργασμένη και με πλήρη εικονογράφηση, εισήγηση στο Συνέδριο Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής «Η ιστοριογραφία της αρχιτεκτονικής στην Ελλάδα στον 20ο και 21ο αιώνα» της Ανωτάτης Σχολής Καλών Τεχνών – Τμήμα Θεωρίας και Ιστορίας της Τέχνης, Αθήνα 22-24 Μαΐου 2014.

Το Σεμινάριον Εξειδικεύσεως

Στις αρχές της δεκαετίας του '60, ο καθηγητής της Έδρας Πολεοδομίας, Αντώνης Κριεζής, ο μόλις επιστρέψας από το Αννόβερο όπου είχε λάβει το διδακτορικό του (1961) ως επιμελητής Αθανάσιος Αραβαντινός και ο παλαιότερος επιμελητής Παύλος Λουκάκης, είχαν κατανοήσει το πρόβλημα, προφανώς το 1960 δεν συζητούσε κανείς για «Σχολή Πολεοδομίας» (σχεδόν ούτε και στην Ευρώπη), και αυτό που διαμόρφωσαν ήταν ένα εσωτερικό σεμινάριο αυτομόρφωσης για τα στελέχη της Έδρας αρχικά, αλλά σχεδόν αμέσως συγκροτήθηκε ως ανοικτό σεμινάριο με συμμετέχοντες και διδάσκοντες όχι μόνο το προσωπικό της Έδρας αλλά και εξωτερικούς επιστήμονες, ιδιώτες ή μέλη φορέων του Δημοσίου. Το Σεμινάριο αυτό, ιδρύθηκε άτυπα από την Έδρα το 1962 με τον τίτλο «Σεμινάριον Εξειδικεύσεως». Το Σεμινάριο λάμβανε χώρα κάθε Δευτέρα στις 17.00 στο Αμφιθέατρο του κτηρίου Αβέρωφ.

Πρέπει εδώ να σημειωθούν δύο καταστάσεις εκείνης της εποχής :

- Η μία, η αθρόα εκπόνηση ρυθμιστικών (κυρίως) σχεδίων για τις ελληνικές πόλεις που ανέθετε σωρηδόν το Υπουργείο Δημοσίων Έργων (και εν μέρει το Υπουργείο Συντονισμού και μερικοί Δήμοι) σε ιδιωτικά Γραφεία⁴
- Η άλλη, η ίδρυση στο Υπουργείο Συντονισμού των περιφερειακών Υπηρεσιών Αναπτύξεως, με πρώτη χρονολογικά την ΥΠΑΠ (Υπηρεσία Περιφερειακής Αναπτύξεως Πελοποννήσου) και στην συνέχεια Ηπείρου, Θεσσαλίας, Κρήτης κ.α. από τον τότε Υπουργό Ιωάννη Μπούτο, με σπουδές στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και στην London School of Economics.

Σημειώνεται ότι ήταν η εποχή της ίδρυσης και άλλων συναφών υπηρεσιών όπως του Κέντρου Οικονομικών Ερευνών (ΚΟΕ) της Ακαδημίας Αθηνών, το οποίο μετονομάστηκε σε ΚΕΠΕ (Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών) και υπήχθη στο Υπουργείο Συντονισμού, με πρώτο Επιστημονικό Διευθυντή και Πρόεδρο του Δ.Σ (1960-1964) τον Ανδρέα Παπανδρέου τον οποίο μετεκάλεσε ο τότε Πρωθυπουργός Κ. Καραμανλής από το Πανεπιστήμιο Berkeley. Στα πλαίσια αυτά, ο τότε Διευθυντής της ΥΠΑΠ οικονομολόγος Αντώνης Καρράς προσπαθώντας να κινητοποιήσει το ελληνικό τεχνικό δυναμικό, από το οποίο όμως δεν βρήκε την αναμενόμενη ανταπόκριση –υπήρχε μεγάλο ενδιαφέρον για τις αναθέσεις αλλά όχι για ερευνητική εργασία- απευθύνθηκε στο ΕΜΠ και φυσικά στην καθ' ύλην αρμόδια Έδρα Πολεοδομίας⁵.

Η ανταπόκριση του καθηγητή Αντώνη Κριεζή, ήταν ένθερμη, με άμεσα αποτελέσματα: την εκπόνηση τριών μεγάλων διπλωματικών εργασιών από πολυπληθείς σπουδαστικές ομάδες, της Πελοποννήσου, της Ευβοίας και της Ηπείρου (1963) με αντικείμενο την οικιστική αναδιάρθρωσή τους. Μερικοί από τους φοιτητές της «Πελοποννήσου», μαζί με άλλους συμφοιτη-

⁴ Βλ. περισσότερα στο τεύχος-αφιέρωμα των Αρχιτεκτονικών Θεμάτων τ.11/1977.

⁵ Για το θέμα αυτό, τις αιτίες και τα αποτελέσματά του, δες ανάληψη και εκτενέστερη βιβλιογραφία στο Γ. Σαργγιάννης *Αθήνα 1830-2000, Εξέλιξη, Πολεοδομία, Μεταφορές*, Αθήνα 2000, σελ. 188 κ.εφ. [είναι ανηρτημένο στην ιστοσελίδα του μεταπτυχιακού μαθήματος Μεταφορικά Συστήματα πόλεων μέσα από την βιώσιμη κινητικότητα].

τές τους, διπλωματούχοι όλοι πλέον, συγκρότησαν στα πλαίσια της ΥΠΑΠ τοπικό κλιμάκιο της Υπηρεσίας στο Γύθειο όπου μελέτησαν το χωροταξικό της Λακωνίας (Καλοκαίρι του 1963 και μετά). Στην συνέχεια, ο Κριεζής ιδρύει (παρ' όλης τις αντιδράσεις συναδέλφων του) το Σπουδαστήριο Πολεοδομικών Ερευνών (1964) το οποίο πλέον αναλαμβάνει μελέτες πολεοδομικές και χωροταξικές από το Δημόσιο τις οποίες εκπονεί με τρόπο ώστε να αποτελούν «πρότυπες μελέτες». Η συμβολή του ΣΠΕ ήταν πέρα από την εκπόνηση μια μελέτης, και η διατύπωση θεωριών τόσο σχεδιασμού και μεθοδολογίας όσο και αρχών αναπτύξεως⁶. Στα χρόνια που ακολούθησαν εκπονήθηκαν μελέτες όπως της Πελοποννήσου, της Ηπείρου–Θεσσαλίας, της Καλαμάτας, των Πολεοδομικών Προτύπων, του εμπορικού τριγώνου Αθηνών κ.α. Ο Κριεζής, είχε ήδη διατυπώσει τις θεωρητικές Αρχές για μια χωροταξική αναδιάρθρωση του ελληνικού χώρου στην εισήγησή του στο XII Συνέδριο της UIA στην Αβάνα της Κούβας το 1963⁷, αρχές οι οποίες είχαν εφαρμοστεί στις παραπάνω διπλωματικές εργασίες.

Στα πλαίσια αυτά, ξεκινά η λειτουργία του «Σεμιναρίου Εξειδικεύσεως» με υπεύθυνο τον τότε επιμελητή Αθανάσιο Αραβαντινό.

Η λειτουργία του Σεμιναρίου διαιρείται στις ακόλουθες φάσεις :

Πρώτη φάση: 1962-1970

1962-1963: γενικό θέμα, υπεύθυνος Α. Αραβαντινός

1963-1964 : «περιφερειακοί προγραμματισμοί», υπ. Α. Αραβαντινός

1964-1965 : «ο οικισμός εις τον ελληνικόν χώρο», υπ. Α. Αραβαντινός, Ι. Πετρίδης

1965-1966 : «οικισμός, κατοικία», υπ. Α. Αραβαντινός, Ι. Πετρίδης

1966-1967 : «ελεύθερες ανακοινώσεις», υπ. Α. Αραβαντινός, Ι. Πετρίδης

1967-1968 : «προβλήματα χωροταξικής ανακατατάξεως και πολεοδομικής εξελίξεως οικισμών εις περιοχάς προγραμματισμένης αναπτύξεως», υπ. Α. Αραβαντινός, Ι. Πετρίδης

1969-1970 : «αι λειτουργίαι της πόλεως», υπ. Α.-Φ. Λαγόπουλος

Τον πρώτο χρόνο λειτουργίας η θεματολογία του ήταν ακόμη αδιαμόρφωτη, περισσότερα στοιχεία δεν βρέθηκαν. Ο συνάδελφος Λ. Βασενχόβεν θυμάται ότι είχε μιλήσει για το έργο του στις ΗΠΑ ο αρχιτέκτων Νικολαΐδης. Τον Ιανουάριο του 1965 δίνει τρεις διαλέξεις ο Δημ. Πικιώνης, 11 και 18 Ιανουαρίου, «η Σκέψη και η Μέσα Βλέψη»⁸ και 25 Ιανουαρίου «Συναι-

⁶ Περισσότερα βλ. στο Γ. Σαρηγιάννης «Η μεταβολή των αντιλήψεων στην ανάπτυξη ορεινών περιοχών στην δεκαετία του '60 στα ερευνητικά προγράμματα του Σπουδαστηρίου Πολεοδομικών Ερευνών. Μια κριτική αποτίμηση». Πρακτικά του 8ου Συνεδρίου του ΜΕΚΔΕ, Μέτσσοβο 22-24 Σεπτ, 2016.

⁷ (Α.Κριεζής), a regional planning scheme for a country under development, Patras 1963, Ανακοίνωση στο 7ο Συνέδριο της UIA στην Αβάνα της Κούβας , Σεπτ. 1963, ελλ. Μτφρ. Αντ. Κριεζής, Περιφερειακός Προγραμματισμός εις χώραν υπό ανάπτυξιν, Τεχνικά Χρονικά τ.2/1966.

⁸ Ο συνάδελφος Δ. Φιλιππίδης, ανακάλυψε σε μια από τις μετακομίσεις του Τομέα μαγνητοταινίες με τις διαλέξεις του Πικιώνη, που με ομοηγοιούμενως πολύ κόπο μετέγραψε σε κείμενο και με την βοήθεια της Κατερίνας Λαγοθέτη και άλλων ιστορικών και φιλολόγων αναγνωρίστηκαν τα χωρία αρχαίων συγγραφέων που περιλαμβάνονται στις ομιλίες του Πικιώνη. Το τιτάνιο αυτό εγχείρημα, δημοσιεύθηκε: *Δημήτρης Φιλιππίδης, Δημήτρης Πικιώνης, οι ομιλίες του '65*, εκδ. Μέλισσα, Αθήνα 2009.

σθηματική Τοπογραφία». Οι επόμενες χρονιές ήταν προφανώς περισσότερο οργανωμένες, με θεματολογία που προέκυπτε από τους κύκλους εργασιών του Σπουδαστηρίου Πολεοδομικών Ερευνών ή των στελεχών της Έδρας: από τον Οργανισμό Εργατικής Κατοικίας (είχε διατελέσει Διευθυντής του ο Α. Αραβαντινός), ο Αχ. Σπανός, Διευθυντής του Υπ.Δημ.Εργων για την Κατοικία, το Υπουργείο Συντονισμού (εκπονούμενες μελέτες Σκάλας Λακωνίας, κλη) θέματα πολεοδομικών εφαρμογών από την εκπονούμενη μελέτη Καλαμάτας από το ΣΠΕ, αλλή και «ελεύθερα θέματα» που ήταν επίκαιρα τότε (μοντέλα στην Πολεοδομία, Κυβερνητική, ιστορία πόλεως, η θεωρία του Κέβιν Λύντς από τον Μιχ. Φωτιάδη, το χωροταξικό της Κρήτης από τον μελετητή της Lipton A.Glikson, η μελέτη της Ηλείας από την ομάδα μελετητών Αραβαντινού-Λουκάκη- κ.α.)

Δεύτερη φάση 1970-1973

1970-1971 : «μεθοδολογία ερεύνης και εφαρμογής εις την Πολεοδομίαν και Χωροταξίαν», υπ. Α.-Φ. Λαγόπουλος

1971-1972 : «μεθοδολογία και επιστημολογία της Πολεοδομίας», υπ. Α.-Φ. Λαγόπουλος

1972-1973 : «εισαγωγή εις την Πολεοδομίαν» υπ. Α.-Φ. Λαγόπουλος

1973-1974 : «μαθήματα εμβάθυνσης εις την Πολεοδομίαν και Χωροταξίαν» υπ. Α.-Φ. Λαγόπουλος

Στην φάση αυτή οργανώνονται δύο «κύκλοι μαθημάτων» ο ειδικός με θέμα τα πολεοδομικά πρότυπα (έρευνα που διεξήγηση τότε στο ΣΠΕ) και ο γενικός με εμβάθυνσεις στην Πολεοδομία-Χωροταξία. Πέρα από την συμμετοχή των στελεχών της Έδρας και του ΣΠΕ μετέχουν από το ΑΚΟ οι Ψωμόπουλος και Κολλάρος, από το ΥΔΕ Ρυσιάνος και Βασιλειάδης, ο Α. Παπαγωγίου-Βενετάς κ.α. η θεματολογία είναι οι διάφορες πτυχές της πολεοδομίας (μοντέλα, λήψη αποφάσεων, οικολογία, οικονομία, κοινωνιολογία, στρουκτουραλισμός κ.ά. που ήταν σε έξαρση τότε στον ευρωπαϊκό χώρο.

Από το 1970 και μετά αποκτά τον τίτλο «Σεμινάριον Εξειδικεύσεως εις την Πολεοδομίαν και Χωροταξίαν».

Το σημείο καμπής είναι ότι με αναφορά του Α. Αραβαντινού (2.11.1970) προς την Σχολή, η οποία εγκρίνεται και διαβιβάζεται στην Πρυτανεία (20.1.1971), η Σύγκλητος εγκρίνει (Απόφαση της 28.5.1971) την χορήγηση «πιστοποιητικού παρακολούθησης». Τώρα, η φοίτηση είναι κατόπιν αιτήσεως, απαιτείται συνεχής παρουσία, και οι φοιτητές υποχρεούνται στην εκπόνηση πραγματείας.

Από το 1971 και μετά, διεξάγεται δύο φορές την εβδομάδα.

Τρίτη φάση, 1974 – 1976

1974-1975: «εμβάθυνση στην Πολεοδομία και Χωροταξία», υπ. Α. Αραβαντινός, Ι. Πολύζος (συντονιστής), Μ. Μαντουβάδου, Α. Σαρηγιάννη

1975-1976: «εμβάθυνση στην Πολεοδομία και Χωροταξία», υπ.Α. Αραβαντινός, Δ. Καρύδης, Κ. Μάρθας, Μ. Μαυρίδου, Ι. Πολύζος

Το πρόγραμμα είναι περισσότερο συνεκτικά οργανωμένο: στην πρόταση Αραβαντινού του 1974 προτείνεται να υπάρχει ένας υποχρεωτικός κύκλος, και μια επιλογή από μαθήματα από διάφορες σχολές ανάλογα με το πτυχίο του φοιτητή (διατίθενται για επιλογή μαθήματα από τα προπτυχιακά του ΕΜΠ, της ΑΣΟΕΕ, της ΠΑΣΠΕ, το Αθηναικό Κέντρο Οικιστικής) και φυσικά η εκπόνηση επιστημονικής πραγματείας. Η φοίτηση ήταν διετής, στον δεύτερο χρόνο εκπονείτο η πραγματεία. Δεν γνωρίζουμε αν εφαρμόστηκε πλήρως η πρόταση, πέραν της επιλογής φοιτητών (αναφέρεται ότι το 1973 από 74 αιτήσεις επιλέχθηκαν 44 φοιτητές) και της εκπόνησης της επιστημονικής πραγματείας. Είχε μάλιστα εκπονηθεί από τον τότε βοηθό της Έδρας Κώστα Μάρθα και τεύχος οδηγιών για την εκπόνηση της πραγματείας. Η θεματολογία ήταν ευρεία, κυρίως περιστρεφόταν στα «Πολεοδομικά Πρότυπα», την Κατοικία, τα Ρυθμιστικά Σχέδια, την ιστορία της πόλης κ.ά. καθώς και «ελεύθερες» ανακοινώσεις.

Το 1975 ο τίτλος είναι «Σεμινάριον Εξειδικεύσεως εις την Πολεοδομίαν», μάλλον εκ παραδρομής, δεδομένου ότι ουδέποτε θεωρήθηκε η Χωροταξία εκτός αντικειμένου της Έδρας, παρ' όλης τις «συγκρούσεις» σχετικά με το πόσο θα ήταν επιτρεπτή η ενασχόληση με την Χωροταξία πέρα από τον Φυσικό Σχεδιασμό (Physical Planning) σε πεδία οικονομικών θεωριών και οικονομικών αναλύσεων-συνθέσεων-Προγραμματισμού.

Τέταρτη φάση, 1984-1989

Η οργάνωση και διεξαγωγή του Σεμιναρίου πραγματοποιείτο σε διετή κύκλο, και βασιζόταν στην προαιρετική εργασία και την καλή θέληση του διδακτικού προσωπικού της Έδρας. Οι δυσκολίες έγιναν ανυπέρβλητες και το Σεμινάριο διεκόπη με την μορφή του διετούς κύκλου, και επαναλειτουργεί το 1984-1989 με θέμα «εμβάθυνση στην Πολεοδομία και Χωροταξία» και υπευθύνους Λ. Βασενχόβεν και Δ. Γεωργουλή.

Πέμπτη φάση, 1989-1990

Λειτουργεί για τελευταία χρονιά το Σεμινάριο με θέμα την παρουσίαση των ερευνητικών προγραμμάτων του Τομέα, υπεύθυνη η Επιτροπή Μεταπτυχιακών Σπουδών του Τομέα, Ντ. Βαΐου (συντονίστρια) Κ. Γεράρδη, Σ. Αυγερινού, Μ. Μαντουβάλλου).

Η προϊστορία των Μεταπτυχιακών

Μετά την ισχύ του Νόμου-Πλαισίου 1268/82, στα πλαίσια γενικότερης αναδιάρθρωσης της Ανώτατης Εκπαίδευσης, τέθηκε και το θέμα των Μεταπτυχιακών Σπουδών. Σε όλο το διάστημα ακόμη και πριν από την ισχύ του Νόμου ως την τελική ίδρυση των Μεταπτυχιακών Σπουδών, υπήρξε μεγάλη κινητικότητα με έγγραφα προς την Σχολή και την Πρυτανεία, Εκθέσεις κλη σε δύο κατευθύνσεις: την ίδρυση Μεταπτυχιακών Σπουδών στην Πολεοδομία-Χωροταξία ή την ίδρυση Τμήματος (προπτυχιακού) Πολεοδομίας-Χωροταξίας. Χρονολογικά οι κινήσεις αυτές είχαν ως ακολούθως⁹:

⁹ Τα στοιχεία έχουν ληφθεί από το προσωπικό Αρχείο του γράφοντος, το τεύχος του Α. Αραβαντινού Μεταπτυχιακή Κατεύθυνσις Πολεοδομίας (1974) και τις εισηγήσεις (Κλ.Γεράρδη κ.α.) στο «επιστημονικό διήμερο Σπουδές στην Πολεοδομία και Χωροταξία» (1990)

- Τον Ιούλιο του 1974 κυκλοφορεί από τον καθηγητή Α. Αραβαντινό το τεύχος «Μεταπτυχιακή Κατεύθυνσις Πολεοδομίας, το οποίο όπως αναφέρει ο Α. Αραβαντινός στον πρόλογό του έχει δύο στόχους: την αναδιοργάνωση και αναβάθμιση του Σεμιναρίου εξειδικεύσεως και την ίδρυση Μεταπτυχιακών Σπουδών Πολεοδομίας στην Σχολή. Στο τεύχος περιλαμβάνονται η έγκριση από την Σχολή και την Σύγκλητο απονομής πιστοποιητικού παρακολούθησης στους μεταπτυχιακούς φοιτητές, και σχέδιο Προεδρικού Διατάγματος (συντάκτης η Μ. Μαντουβά-λου) «περί ιδρύσεως Μεταπτυχιακών Σπουδών στην Πολεοδομίαν... κλπ».
- Το 1980 δημοσιεύεται πρόταση αναδιάρθρωσης της Σχολής με διαίρεσή της σε προπτυχιακούς κύκλους μετά το 3ο έτος (Τεχνικά Χρονικά τ.8-10/1980 σελ. 53-76, συντάκτης Γ. Σαρηγιάννης)
- Στις 16 Μαρτίου 1982 υποβάλλει ο Α. Αραβαντινός έγγραφο στην Σχολή για δημιουργία Μεταπτυχιακών Σπουδών, το έγγραφο συνοδεύεται από Εκθέσεις του Δ. Γεωργουλή με σχέδιο-πρόταση για ίδρυση μεταπτυχιακών στην Σχολή και ένα πληροφοριακό κείμενο του Π. Γετίμη για τον μεταπτυχιακό κύκλο Πολεοδομίας-Χωροταξίας στην Γερμανία.
- Τον Μάιο του 1982 υποβάλλεται από κοινού από τις τρεις Έδρες (Πολεοδομίας Α, και Β., και Χωροταξίας και Οικιστικής Πολιτικής (καθηγητές Α. Αραβαντινός, Λ. Βασενχόβεν, Ι. Δεργκά-λην) «προκαταρκτική Εκθεση και Προτάσεις για μεταπτυχιακό κύκλο σπουδών στην Πολεοδομία-Χωροταξία».
- **Στις 16 Ιουλίου του 1982 δημοσιεύεται ο Νόμος-Πλαίσιο 1268/82, (ΦΕΚ 87Α/16.7.1982).**
- Στις αρχές του 1983 το ΕΣΑΠ (Εθνικό Συμβούλιο Ανωτάτης Παιδείας) προσκαλεί φορείς και άτομα να εκφράσουν γνώμη για Μ/Σ στα ΑΕΙ.
- Τον Ιούνιο του 1983, 15 από τα 18 μέλη του Τομέα Πολεοδομίας-Χωροταξίας με έγγραφό τους προτείνουν να δημιουργηθεί αυτόνομο Τμήμα Πολεοδομίας-Χωροταξίας στο ΕΜΠ.
- Το 1984 ο Τομέας απαντά σε ερώτημα της Πρυτανείας (προφανώς σχετικά με το παραπάνω ερώτημα-πρόσκληση του ΕΣΑΠ) για την δυνατότητα δημιουργίας μεταπτυχιακών σπουδών, και προτείνει 2 κύκλους, έναν για μεταπτυχιακό δίπλωμα και έναν για διδακτορικό. Στην απάντηση επισυνάπτονται το άρθρο του Γ. Σαρηγιάννη του 1980, η Εκθεση Δ. Γεωργουλή του 1982, το σχέδιο ΠΔ της Μ. Μαντουβάλου του 1974, ένα κείμενο του Λ. Βασενχόβεν για τις βασικές αρχές των Μεταπτυχιακών Σπουδών στην Πολεοδομία-Χωροταξία του 1974, και το τεύχος του Ιουλίου του 1974 του Α. Αραβαντινού που αναφέρθηκε.
- Το 1986 υποβάλλει η Κ. Γεράρδη εισήγηση για τις δυνατότητες ίδρυσης Μ/Σ.
- Τον Ιούνιο του 1987 ο Τομέας επανέρχεται στο θέμα και ζητά από το Τμήμα να εισηγηθεί στην Πρυτανεία την δημιουργία Τμήματος Πολεοδομίας-Χωροταξίας.
- Τον Νοέμβριο του 1988 ο Τομέας απαντώντας σε ερώτημα του Τμήματος εισηγείται την δημιουργία Μ/Σ για δίπλωμα ειδίκευσης στην Πολεοδομία-Χωροταξία και σε δεύτερο κύκλο για εκπόνηση διδακτορικού.
- Στις 23 και 24 Ιανουαρίου του 1990 οργανώνεται από τον Τομέα με εισήγηση του τότε Διευθυντή του (Γ. Σαρηγιάννης) επιστημονικό διήμερο με θέμα «σπουδές στην Πολεοδομία και Χωροταξία»¹⁰, ήταν η εποχή όπου το πρόβλημα «έβραζε» και όπου οι συγκρούσεις ήταν πολύ έντονες: Τοπογράφοι, αρχιτέκτονες, μεταπτυχιακά ή αυτόνομο Τμήμα Πολεοδομίας, Χωροταξία ή Πολεοδομία, όλοι εναντίον όλων. Εκφράστηκαν διάφορες απόψεις, περί Πολεοδομίας, Αρχιτεκτονικής και Χωροταξί-

¹⁰ Σπουδές στην Πολεοδομία και Χωροταξία, οπ.παρ. Αθήνα 1991.

ας, περί συνθέσεως design και χρήσεως εδάφους όμως οι κύριοι συντελεστές απέφυγαν να μιλήσουν, ο Πρύτανης Γ. Νουτσόπουλος απλά χαιρέτισε, και ευχήθηκε κατά τα ειωθότα καλή επιτυχία, ο αρχαιότερος καθηγητής Ι. Λιάπης στο τέλος της συζήτησης με πολύ προσοχή τάχθηκε υπέρ των Μεταπτυχιακών, ενώ ο Πρόεδρος του Τμήματος καθηγητής Δ. Ζήβας έκανε κάτι πιο ουσιαστικό, με την ληψιμότητα που τον διέκρινε, επισήμανε τις διαφορετικές απόψεις και τα προβλήματα που κρυβόταν «κάτω από το χαλί» και τα έθεσε για ουσιαστική -και αναγκαστική!- συζήτηση από δω και πέρα.

- Στις 10.5.1990 υποβάλλεται έγγραφο του Προέδρου του Τμήματος Αγρ-Τοπ κ. Κουτσόπουλου με το οποίο ζητά την ίδρυση Τμήματος Χωροταξίας, Ανάπτυξης και Περιβάλλοντος.
- Την ίδια ημέρα, (10.5.1990) υποβάλλεται στην Πρυτανεία έγγραφο υπογεγραμμένο από 23 καθηγητές από διάφορες Σχολές του Ιδρύματος με το οποίο ζητείται η ίδρυση Τμήματος Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης.
- Για τις κινήσεις αυτές, ασκήθηκε κριτική στον Τομέα, επισημαίνοντας ότι δημιουργούν συγχύσεις και ουσιαστικά δυσχεραίνουν την ίδρυση των Μεταπτυχιακών (έγγραφο απολογισμού για το 1990-1991 του τότε Διευθυντή του Τομέα Γ. Σαρηνγιάννη, 10 Ιουνίου 1991). Στο έγγραφο αυτό, ο συντάκτης του τονίζει ότι δεν απαρνείται την υπογραφή του σε παλαιότερο κείμενο (υπέρ της δημιουργίας προπτυχιακού Τμήματος Πολεοδομίας¹¹) όμως οι συνθήκες έχουν μεταβληθεί και στο ΕΜΠ και στην αγορά εργασίας, και η βέλτιστη λύση διαγράφεται με την δημιουργία των Μεταπτυχιακών και όχι του ανεξάρτητου Τμήματος.
- **Στις 21 Σεπτεμβρίου 1992 δημοσιεύεται ο Νόμος 2083/92 (ΦΕΚ 159Α/21.9.92) όπου θεσπίζονται οι Μεταπτυχιακές Σπουδές στα ΑΕΙ**
- Παράλληλα, με ευθύνη και ενέργειες του τότε Αντιπρύτανη Γ. Τσαμασφύρου, ιδρύεται το 1992 το «Κέντρο Συνεχιζόμενης Εκπαίδευσης»¹²
- Στην συνέχεια, το ίδιο έτος (1992) η Σύγκλητος ίδρυσε την Επιτροπή Μεταπτυχιακών Σπουδών με εκπροσώπους όλων των Σχολών (την Αρχιτεκτονική εκπροσωπούσε η κ. Ελ. Παναγιωτάτου)
- Στις 18.5.1995 υποβάλλεται στην Συνέλευση του Τομέα από το μέλος του Γ. Σαρηνγιάννη Έκθεση που συντάχθηκε με εντολή της Συνέλευσης, επί της πορείας των Μεταπτυχιακών που είχε προτείνει ο Τομέας στην Σχολή >Σύγκλητο. Στην Έκθεση αυτή επισημαίνονται οι αντικρουόμενες Αποφάσεις της Συγκλήτου και οι καθυστερήσεις που προκύπτουν από τις διαδοχικές αλλαγές που επιβάλλονται από την Σύγκλητο. Οι αλλαγές αυτές όπως προκύπτει από την Έκθεση, οφείλονται στις συνεχόμενες τροποποιήσεις που επιβάλλει η Σύγκλητος σε αναγκαστική διατμηματική δομή των Μεταπτυχιακών με την Σχολή Πολιτικών Μηχανικών, Τοπογράφων, και Ηλεκτρολόγων (!). Δεν ήταν ο Τομέας μας αντίθετος σε συνεργασίες με άλλους Τομείς και Σχολές, απλά αυτό θα όφειλε να είχε προκύψει από τον Τομέα μέσα από το γνωστικό αντικείμενο των μεταπτυχιακών του. Προφανώς αυτό έγινε εκ των πραγμάτων π.χ. το 2003 στο μάθημα «Μεταφορικά Συστήματα πόλεων», όπου η διδακτική ομάδα αποτελείται από στελέχη του Τομέα Πολεοδομίας-Χωροταξίας, του Τομέα Μεταφορών και Συγκοινωνιακής Υποδομής (Σχολή Π-Μ) και από το 2013 και από τον Τομέα Γεωγραφίας και Περιφερειακού Σχεδιασμού (Σχολή Α-Τ). Με τέτοιου είδους όμως ενέργειες καθυστερούσε ανεπίτρεπτα η λειτουργία των Μεταπτυχιακών στο Ίδρυμα.

¹¹ Στο κείμενο του Τομέα του 1983.

¹² *Πυρφόρος*, τεύχη Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1993 και Μάιος-Αύγουστος 1994 κ.αλλ. στην σταθερή «σελίδα της Συνεχιζόμενης Εκπαίδευσης».

Τέλος, επτά έτη μετά, το 1998 ιδρύονται και λειτουργούν οι Μεταπτυχιακές Σπουδές στο ΕΜΠ και ειδικά στην Σχολή Αρχιτεκτόνων όπως τις γνωρίζουμε και σήμερα (ΦΕΚ 737 Β. 17.7.1998), *ως Διατμηματικό Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών «Αρχιτεκτονική-Σχεδιασμός Χώρου» με κατευθύνσεις α. Σχεδιασμός-Χώρος-Πολιτισμός και β. Πολεοδομία και Χωροταξία, και με το ΦΕΚ 989 Β της 18.9.1998 το επίσης Διατμηματικό Πρόγραμμα «Προστασία Μνημείων» και με κατευθύνσεις: α. Συντήρηση και αποκατάσταση Ιστορικών Κτιρίων και Συνόλων (συντον. Σχολή Αρχιτεκτόνων) και β. Υλικά και Επεμβάσεις Συντήρησης (συντον. Σχολή Χημικών Μηχανικών).*

Μεταπτυχιακές σπουδές ή Τμήμα Πολεοδομίας;

Όλο αυτό το διάστημα υπέβρεσκαν συγκρούσεις στο θέμα αυτό, που αναφέρθηκαν πιο πάνω στο «ιστορικό» *[σημειωμένες με πλάγια υπογραμμισμένα στοιχεία]*. Πέρα από αυτές (σχέσεις Αρχιτεκτονικής, Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Οικονομικών Επιστημών κλη) η κυριότερη σύγκρουση ήταν η επιλογή «αυτόνομο Τμήμα Πολεοδομίας-Χωροταξίας» ή «Μεταπτυχιακά», και όπως φάνηκε καθαρά από το έγγραφο Κουτσόπουλου όπου το θέμα δεν ήταν διαδικαστικό αλλά ουσιαστικό: η Σχολή Τοπογράφων διεκδικούσε την περιοχή της (χωροταξικής) Ανάπτυξης, ενώ οι πολεοδόμοι της Σχολής Αρχιτεκτόνων στο δικό τους έγγραφο της ίδιας ημερομηνίας, την αυτονόμησή τους από τον «αρχιτεκτονοκεντρισμό» που μαστίζει γενικώς την Σχολή. Ο «αρχιτεκτονοκεντρισμός» για τον οποίο πολλές φορές έχει κατηγορηθεί η Σχολή (όχι μόνο του ΕΜΠ αλλά και ξένων Πολυτεχνείων), πηγάζει μεν από την αυτονομία πραγματικότητας του κοινωνικού, οικονομικού καλλιτεχνικού κλη εύρους της Αρχιτεκτονικής, όμως εξελίσσεται στην αντίληψη ότι ο Αρχιτέκτων τα γνωρίζει όλα και έχει το «θεόθεν» δικαίωμα να καθορίζει ακόμη και τον τρόπο διαβίωσης των χρηστών ενός κτηρίου –κατ' επέκταση και μιας πόλης. Παράλληλα, (ή και κατά συνέπεια) από όλο το πλάτυ φάσμα της Πολεοδομίας αυτό που από τους αρχιτέκτονες θεραπεύεται είναι η πολεοδομική σύνθεση, και αυτή λαμβάνεται όχι ως «πολεοδομική» αλλά ως «αρχιτεκτονική μεγάλης κλίμακας». Φυσικά στα πλαίσια αυτά παραβλέπονται βασικοί άξονες της Πολεοδομίας, Κοινωνικοί, Οικονομικοί, ακόμη και Φιλοσοφικοί για την έννοια της πόλης κλη.

Είναι φυσικά γνωστές μεν οι ιδιαίτερα σημαντικές θεωρητικές εργασίες του Ι. Δεσποτόπουλου, του Fred Forbat, του Walter Gropius του Ανάργυρου Δημητρακόπουλου¹³ κ.ά. πλην όμως ξεχνιόνται στον βωμό της Αρχιτεκτονικής Σύνθεσης. Σε ακραίες περιπτώσεις μάλιστα υπήρ-

¹³ Ενδεικτικά βλ. Ι. Δεσποτόπουλος «προβλήματα , νεώτερες κατευθύνσεις στην σύγχρονη Πολεοδομία», Αρχιτεκτονική 39/1962, του ίδιου, «θεωρήσεις για την «σύγχρονη» αρχιτεκτονική και την ιδιότυπη εξέλιξη στην Ελλάδα», στο *Η Αθήνα στον 20ο αιώνα, 1900-1940: Αθήνα ελληνική Πρωτεύουσα. Αθήνα Πολιτιστική Πρωτεύουσα*. ΥΠΠΟ, 1985, του ίδιου, «Συγκρίνουσες αποσυνθετικές τάσεις στην σύγχρονη Αρχιτεκτονική». Στον τόμο των *Πρακτικών του Θ.Πανελληνίου Συνεδρίου ΣΑΔΑΣ 1988*. Fred Forbat «η οργανική πόλις», Τεχνικά Χρονικά, 15 Ιουλίου 1933., Ανάργ. Δημητρακόπουλος, «εν βλέμμα εις την εξέλιξιν των πόλεων και της πολεοδομίας εν τω κόσμω», Τεχνικά Χρονικά 15.6.1940, Λίνα Δήμα, η «οργανική πόλις» του 4ου CIAM και ο Ιωάννης Δεσποτόπουλος, στα Πρακτικά του Συνεδρίου ελληνική αρχιτεκτονική στον 20ο και 21ο αι. Αθήνα 2016, Walter Gropius Architektur, Hamburg 1962αγγλ. μτφρ. W.Gropius, Scope of Total Architecture, London 1956. Για περισσότερα, βλ. Λίνα Δήμα, Οργανική Πόλη και καθολικό πνεύμα, διδασκαλία και έργο του Ιωάννη Δεσποτόπουλου. Διδ. διατρ. Σχολή Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ. 2015, Τηλέμαχος Ανδριανόπουλος «Luleå-Hudiksvall-Αθήνα, Κύκλος-Τετράγωνο-Κύκλος 3 θέατρα του Δεσποτόπουλου», Συνέδριο Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής, Αθήνα 22-24/5/2014. Γ. Σαρηνιάννης Ιδεολογία και Πολεοδομία, CIAM, Le Corbusier, Δεσποτόπουλος, Προβλεγγίσις. Στο www.greekarchitects.gr ανάρτηση 6.4.2015.

ξαν -και εμφανίζονται κατά καιρούς σε εποχές αναθεώρησης προγραμμάτων της Σχολής, τάσεις «ενσωμάτωσης» της Πολεοδομίας στην «Αρχιτεκτονική Μεγάλης Κλίμακας».

Είναι προφανές, ότι στα πλαίσια αυτά –που επαναλαμβάνω δεν χαρακτηρίζουν μόνο τις ελληνικές Σχολές Αρχιτεκτονικής- η τάση αυτονόμησης της Πολεοδομίας από την Αρχιτεκτονική επανέρχεται και αυτή παράλληλα. Δυστυχώς ορισμένοι συνάδελφοι αρχιτέκτονες δεν βλέπουν την αποτυχία της ίδιας της Αρχιτεκτονικής όταν ασχολείται με μεγάλες συνθέσεις ως Αρχιτεκτονική και όχι ως Πολεοδομία: τα παραδείγματα της κατά στοίχους δόμησης του Μεσοπολέμου και των δεκαετιών του '50 και '60, το παράδειγμα της Brazilia και της Chandigarh που συνιστούν «πολεοδομία της μακέτας» χωρίς καμία σχέση με τον οργανισμό μιας πόλης και άλλα πολλά και γνωστά, δεν μας έχουν διδάξει ακόμη.

Ελπίζουμε ότι κάποτε θα παραδεχτούμε και οι αρχιτέκτονες και οι πολεοδόμοι ότι πολεοδομία χωρίς αρχιτεκτονική δεν γίνεται, αλλά και αρχιτεκτονική μεγάλης κλίμακας χωρίς πολεοδομία είναι εκτός πραγματικότητας, και τότε το πρόβλημα «μεταπτυχιακό ή ανεξάρτητο προπτυχιακό Τμήμα Πολεοδομίας» δεν θα υπάρχει.

Η «Συνεχιζόμενη Εκπαίδευση»

Ιδρύθηκε όπως είδαμε από τον Αντιπρύτανη Ακαδημαϊκών Υποθέσεων Γ. Τσαμασφύρο το 1992. Η ίδρυση και λειτουργία της προκάλεσε ποικίλες αντιδράσεις, η κυριότερη από τις οποίες ήταν ότι αγνοούσε όλη την προϊστορία των μεταπτυχιακών και ότι με την λειτουργία της έστελνε *ad calendas graecas* τις Μεταπτυχιακές στο ΕΜΠ.

Η περιορισμένη συμμετοχή της Σχολής και ειδικά του Τομέα Πολεοδομίας και Χωροταξίας εκφράζει ακριβώς αυτήν την επιφυλακτικότητα : ενώ διενεργήθηκαν πάνω από 200 σεμινάρια από το 1992 ως το 1997 διάρκειας 2-5 ημερών το καθ' ένα, ενδεικτικά για παράδειγμα, για το έτος 1994 σε 59 σεμινάρια, από τον Τομέα μετείχαν σε 7 (Παναγιωτάτου, Αυγερινού, Στεφάνου, Πολύζος, Αγγελίδης, Αραβαντινός), και από άλλους Τομείς ή Σχολές σε άλλα 3 (Γιαουτζί, Βρυχέα, Ζήβας)¹⁴.

Η άλλη άποψη όμως ήταν ότι δημιουργούσε κατάσταση σε όλο το Πολυτεχνείο (και όχι μόνο στον Τομέα της Πολεοδομίας και Χωροταξίας που λειτουργούσε από τριακονταετίες το Σεμινάριο Εξειδίκευσης) και ότι θα μπορούσε να λειτουργήσει ως εφαλτήριο για την ίδρυση των Μεταπτυχιακών Σπουδών. Νομίζω ότι το δεύτερο ήταν πιο κοντά στην πραγματικότητα, όταν επιτέλους το 1998 ιδρύθηκαν οι Μεταπτυχιακές Σπουδές, όλη η υποδομή του Κέντρου Συνεχιζόμενης Εκπαίδευσης (η πτέρυγα του 1ου ορόφου του κτηρίου Τσούτσα, η γραμματειακή υποστήριξη, ο εξοπλισμός κλπ) πέρασαν αυτούσια στα τρία Μεταπτυχιακά Προγράμματα της Σχολής Αρχιτεκτόνων (διατμηματικά με Σχολές Π-Μ, Χημ. Μηχ. και Α-Τ, Προστασία Μνημείων, Αρχιτεκτονική-σχεδιασμός του χώρου, και Πολεοδομία-Χωροταξία).

¹⁴ Πυρφόρος, Μάιος-Αύγουστος 1994 σελ. 28 κεφ.

Η ίδρυση και λειτουργία των Μεταπτυχιακών της Σχολής Αρχιτεκτόνων

Κάποιες γενικές παρατηρήσεις

Στα Μεταπτυχιακά, διδάσκουν χωρίς πρόσθετη αμοιβή τόσο μέλη ΔΕΠ του Τομέα ή και άλλων τομέων, όσο και εξωτερικοί διδάσκοντες, άλλοι απλώς δίνοντας μιά διάλεξη, αλλά και άλλοι ενταγμένοι στην «διδασκική Ομάδα» που μετέχουν και στην γενική εποπτεία και σύνταξη του Προγράμματος του μαθήματος κλπ. Δυστυχώς το Διδακτικό προσωπικό του ΕΜΠ έχει μειωθεί δραματικά τα τελευταία χρόνια, π.χ. ο Τομέας Πολεοδομίας και Χωροταξίας που αριθμούσε πάνω από 20 μέλη τώρα έχει μόνο 11, οι οποίοι είναι επιφορτισμένοι τόσο με διδακτικά καθήκοντα (δεν μειώθηκαν οι ώρες διδασκαλίας –αλλοίμονο αν συμβεί και αυτό...) όσο και με διοικητικά που αφορούν τα μαθήματα, τους Τομείς και την Σχολή. Οι επιπτώσεις αυτών των μειώσεων του αριθμού των διδασκόντων φαίνεται και στα Μεταπτυχιακά, και εκφράζεται σε μείωση της ουσιαστικής απασχόλησης –στον περιορισμό στο ελάχιστο απαραίτητο....

Η λύση προφανώς δεν είναι στην πρόσθετη αμοιβή των διδασκόντων, δεν είναι η αμοιβή που φταίει αλλά ο χρόνος που ελλείπει. Και δεν ξέρουμε τί θα συμβεί αν αμείβεται το ΔΕΠ που διδάσκει και στα Μεταπτυχιακά, τί ανταγωνισμοί και τί δυσαρέσκειες θα δημιουργηθούν. Αμοιβή, πρέπει να βρεθεί, για εκείνους που διδάσκουν αλλά που δεν μισθοδοτούνται από το Ίδρυμα ή άλλον Δημόσιο Φορέα.

Πολλοί άξιοι συνάδελφοι έρχονται και διδάσκουν εθελοντικά, αλλά αυτό δεν συνεπάγεται ότι μπορούμε να τους αναθέτουμε υπερβολικές απασχολήσεις – παραπάνω ώρες διδασκαλίας, έκδοση σημειώσεων για τα μαθήματά τους, διορθώσεις ασκήσεων των φοιτητών μας, παρακολούθηση διπλωματικών κ.ά.

Η συνεισφορά των ομοτίμων καθηγητών στα Μεταπτυχιακά θα πρέπει να είναι επιθυμητή λόγω της προσφοράς της πολυετούς εμπειρίας τους. Δυστυχώς η αλληλοπρόσκλητη πολιτική του Νόμου 4485/17 (ΦΕΚ 114 Α / 4.8.2017) για την Ανώτατη Παιδεία η οποία αναίτια απέκλεισε (σε παγκόσμια πρωτοτυπία!!) την συμμετοχή των ομοτίμων σε Συμβουλευτικές και Εξεταστικές Επιτροπές υποψηφίων Διδασκόντων έχει ήδη δημιουργήσει προβλήματα στην εκπόνηση και παρακολούθηση των διδακτορικών διατριβών.

Από την άλλη πλευρά οι ομότιμοι θα πρέπει να προετοιμάζουν τους διαδόχους τους, μεταβιβάζοντάς τους όχι μόνο την εμπειρία αλλά και τις ευθύνες. Όμως, μεταβίβαση ευθυνών (και ήδη είναι πολλή σε ένα Μεταπτυχιακό πρόγραμμα) στο ήδη υπερφορτωμένο προπτυχιακό πρόγραμμα των υπηρετούντων συναδέλφων έχει αποδειχθεί μάλλον ανέφικτο, δικαιολογημένα μεν, αλλά γεγονός. Είναι προφανές ότι δεν υποστηρίζεται οι ομότιμοι να υποκαταστήσουν ή να μειώσουν τους διορισμούς νέων συναδέλφων, αντίθετα, θα συμβάλλουν με την εμπειρία τους και την συνεργασία στην καλύτερη απόδοση του συνόλου των ΔΕΠ, και στο κάτω-κάτω οι διάδοχοί τους μπορούν να βρεθούν μέσα στους νεώτερους συναδέλφους, και όχι στους υπό συνταξιοδότηση !

Αρχειακό Υλικό

Ε.Μ.ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟΝ
ΕΔΡΑ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ

Άκαδ. Έτος 1963-64

ΣΕΜΙΝΑΡΙΟΝ ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΣΕΩΣ
2α Έκπαιδευτική περίοδος
Νοέμβρ. 1963-Μάϊος 1964

Γενικόν θέμα :
"Περιφερειακοί Προγραμματισμοί".

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 63

Δευτέρα 18 Νοεμβρίου ώραν 5,00 μ.μ.

Καθηγητής Α. Κριεζής : Από ένα ταξίδι στην Αμερική

Δευτέρα 2 Δεκεμβρίου ώραν 5,00 μ.μ.

Α. Άραβαντινός : Μεθοδολογία καί στάδια μελέτης
Περιφερειακών Προγραμματισμών.

Δευτέρα 9 Δεκεμβρίου ώραν 5,00 μ.μ.

Π. Σπηλιωτᾶκος : Δημογραφικά καί κοινωνικά στοιχεία

Δευτέρα 16 Δεκεμβρίου ώραν 5,00 μ.μ.

Ν. Πολύζος (Δ/τής Υπ. Συντ/σμού):

Δημογραφικά δεδομένα διά τήν
ἐκπόνησιν Περιφερειακών Προ-
γραμμάτων.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ Γ' ΕΤΟΥΣ ΣΕΜΙΝΑΡΙΟΥ

1964 - 1965

ΘΕΜΑ : Ο ΟΙΚΙΣΜΟΣ ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΧΩΡΟ

Μέρος Α' : (Νοέμβριος 1964)

- I. Εισαγωγή (ξννοιες, όρισμοί, αίτια)
- II. Περίοδοι ανάπτυξεως του οικισμού στον 'Ελληνικό χώρο στοιχεΐα που διασώθηκαν για τους οικισμούς αυτούς.
- III. 'Η επίδρασις των φυσικών παραγόντων στην διαμόρφωση των οικισμών και τὰ ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των 'Ελληνικών οικισμών κάτω από την επίδραση αυτή.
- IV. 'Η επίδρασις των κοινωνικο-πολιτιστικών παραγόντων στην διαμόρφωση του 'Ελληνικοῦ οικισμού.
- V. 'Η επίδρασις των καθ'έαυτου ιστορικών παραγόντων και της τεχνικής κάθε εποχής στην διαμόρφωση του 'Ελληνικοῦ οικισμού.
- VI. 'Ανακεφαλαιώσεως (διάλεξις κ. Καθηγητοῦ)
- VII. Κρίσεις, συμπεράσματα.
- VIII. Κρίσεις, συμπεράσματα.

Παρεμβάλλεται κενόν 3-4 συναντήσεων, που θά διατεθοῦν γιά ἐλεύθερα θέματα και για τήν ἐνημέρωση των μελῶν του σεμιναρίου ἐπὶ τρεχόντων ζητημάτων.

Μέρος Β' : (Μάρτιος 1965)

- I. 'Η νέα εποχή (1922; ἀφειρή, νέαι έννοιαι, όρισμοί, οἱ κοινωνικοπολιτιστικοί παράγοντες ὅπως ἐμφανίζονται σήμερα).
- II. Τάσεις ἐξελλξεως του οικισμού στον 'Ελληνικό χώρο κάτω από τις νέες συνθήκες.
- III. Τό σύγχρονο 'Ελληνικό χωριό
- IV. 'Η σύγχρονη 'Ελληνική ἐπαρχιακή πόλη.
- V. Τά μεγάλα αστικά κέντρα.
- VI. 'Η 'Αθήνα.
- VII. 'Η αντιμετώπισις των πολεοδομικών θεμάτων από τον σύγχρονο 'Ελληνα.
- VIII. Κρίσεις συμπεράσματα
- IX. Κρίσεις, συμπεράσματα.
- X. Πρόγραμμα Σεμιναρίου 1965-1966 - ἀπολογισμός.

Π.Ε.Πολυτεχνείον
Εκπαιδευτήριον Πολεοδομικῶν Ἑρευνῶν

Ἀθῆναι 27 Σεπτεμβρίου 1967

Πρὸς εὐν κ. Γεώργιον Σαρηγιάννην

Ἐχομεν τὴν τιμὴν νὰ γνωρίσωμεν ὑμῖν ὅτι παρὰ τὸ Εκπαιδευτήριον Πολεοδομικῶν Ἑρευνῶν θὰ λειτουργήσῃ ἀπὸ Νοεμβρίου 1967 ἕως Μαΐου 1968 τὸ Σεμινάριον Ἑξειδικεύσεως.

Συνημμένως ἀποστέλλομεν ἔντυπον περὶ τοῦ σκοποῦ, θέματος καὶ λειτουργίας τοῦ Σεμιναρίου καὶ παρακαλοῦμεν ὑμᾶς, ὥπως ἐφ' ὅσον προτίθεσθε νὰ συμμετέξετε, συμπληρώσῃτε καὶ ἀποστείλατε ἡμῖν τὴν συνημμένην δέλωσιν μέχρι τῆς 15/10 ε.ε.

Ὁ Καθηγητὴς

(Ἀντ. Στριεζῆς)

Κ. Χαριζάνης

Ε.Μ. ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟΝ
ΑΝΩΤΑΤΗ ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ
ΕΔΡΑ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ
ΣΕΜΙΝΑΡΙΟΝ ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΣΕΩΣ

Έχω τήν τιμήν νά γνωρίσω ὑμῖν ὅτι ἀπό τῆς 30ῆς Νοεμβρίου 1970 μέχρι τῆς 17ης Μαΐου 1971, θά λάβῃ χώραν ἡ ὀγδόη ἐκπαιδευτική περίοδος τοῦ παρά τῷ Σπουδαστηρίῳ Πολεοδομικῶν Ἑρευνῶν /Ε.Π.Ε./ λειτουργοῦντος Σεμιναρίου Ἐξειδικεύσεως.

Γενικόν θέμα τῆς ἐν λόγῳ ἐκπαιδευτικῆς περιόδου θά εἶναι:

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΗΣ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΝ ΚΑΙ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΝ.

Εἰς τό Σεμινάριον θά συμμετάσχουν τό ἐπιστημονικόν προσωπικόν τῆς Ἑδρας Πολεοδομίας, τά μέλη καί οἱ ἑκτακτοί καί εἰδικοί συνεργάται τοῦ Σπουδαστηρίου Πολεοδομικῶν Ἑρευνῶν καί οἱ ὑποψήφιοι διδάκτορες παρ' τῇ Ἑδρᾷ Πολεοδομίας. Πέραν τῶν ἀνωτέρω, ὑφίσταται ἡ δυνατότης παρακολουθήσεως τοῦ Σεμιναρίου, τόσον ἐκ μέρους τῶν ἐκ τοῦ ἐπιστημονικοῦ προσωπικοῦ τοῦ Ε.Μ.Πολυτεχνείου ὥς ἄλλων ἀνωτάτων ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων ἐνδιαφερομένων, ὅσον καί ἐκ μέρους σχετιζομένων μέ τό θέμα δημοσίων λειτουργῶν.

Παρακαλῶ ὅθεν ὑμᾶς ὅπως, ἐφ' ὅσον ὑμεῖς ἢ οἱ συνεργάται ὑμῶν ἐνδιαφέρεσθε διὰ τήν παρακολούθησιν τοῦ ἐν λόγῳ Σεμιναρίου, γνωρίσθε τοῦτο εἰς ἡμᾶς /ὑπεύθυνος Σεμιναρίου Ἀλ. Φ. Λαγόπουλος, Ἐπιμελητής τῆς Ἑδρας Πολεοδομίας - Τηλ. Ε.Π.Ε. 613-810/. Τό Σεμινάριον θά λαμβάνῃ χώραν εἰς τήν αἴθουσαν 28 τοῦ ἰσογείου τοῦ κτηρίου τῆς Σχολῆς Ἀρχιτεκτόνων /κτήριο Ἀβέρωφ/, ἐκάστην Δευτέραν καί ὥραν 5.00 μ.μ.

Τό ἐπισυναπτόμενον πρόγραμμα ὑπόκειται εἰς ἐνδεχομένας τροποποιήσεις.

Μετά τιμῆς
Ὁ Καθηγητής
Δρ. Ἀραβαντινός

ΕΘΝΙΚΟΝ ΜΕΤΕΩΒΙΟΝ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟΝ
ΑΝΩΤΑΤΗ ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ
ΕΔΡΑ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΔΙΑΨΕΩΝ ΤΗΣ ΘΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ ΤΟΥ ΣΕΜΙΝΑΡΙΟΥ
ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΣΕΩΣ.

ΘΕΜΑ: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΗΣ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΝ ΚΑΙ
ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΝ.

1970

Νοέμβριος, 30: Δρ.Α.Παπαγεωργίου, 'Αρχιτέκτων-Πολεοδόμος, Λέκτωρ του
Πολυτεχνείου του Δυτ.Βερολίνου, μέλος της ομάδος Πο-
λεοδομικών Μελετών FREIE PLANNUNGSGRUPPE BERLIN.
ΕΡΕΥΝΑ ΚΑΙ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΑΣΤΙΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ (URBAN
ENVIRONMENT), ΜΕΘΟΔΟΣ ΑΝΑΛΥΣΕΩΣ ΤΗΣ "ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΗΣ ΕΙ-
ΚΟΝΟΣ" ΤΩΝ ΑΣΤΙΚΩΝ ΚΕΝΤΡΩΝ. ΤΡΟΠΟΙ ΓΡΑΦΙΚΗΣ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕ-
ΩΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΗΣ.

Δεκέμβριος, 7: Α.Κολλάρος, 'Αρχιτέκτων-Πολεοδόμος, 'Αντιπρόεδρος του
Τεχνικού Γραφείου Δοξιάδη, Α. 'Αθανασίου, Οικονομολόγος
καί Γ.Φραντζεσκάκης, Πολιτικός Μηχανικός, Συγκοινωνιο-
λόγος.
ΜΕΘΟΔΟΣ ΜΕΛΕΤΗΣ ΔΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΙΝ ΤΗΣ ΕΥΡΥΤΕΡΑΣ ΠΕΡΙ-
ΟΧΗΣ ΤΟΥ DETROIT (ΗΠΑ).

14: Μ.Μαντουβλάου, 'Αρχιτέκτων-Μηχανικός, Πολεοδόμος DIUR,
πρώην 'Επιμελήτρια της "Εδρας Πολεοδομίας, μέλος του ΣΠΕ
ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΤΕΧΝΗΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΝ
ΣΥΣΤΗΜΑ. ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΙΣ ΔΙΑ ΜΙΑΝ ΑΝΑΛΥΣΙΝ ΤΩΝ ΑΣΤΙΚΩΝ
ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΩΝ.

21: Π.Ψωμόπουλος, 'Αρχιτέκτων-Μηχανικός, 'Αντιπρόεδρος 'Αθη-
ναϊκού Κέντρου Οικιστικής καί Π.Παππάς, Οικονομολόγος
Στατιστικός. Η ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΚΟΙΝΟΤΗΣ. ΜΕΘΟΔΟΙ ΑΝΑΛΥΣΕΩΣ
ΓΕΙΤΟΝΙΑΣ (ΑΘΗΝΑ).

1971

'Ιανουάριος, 11: Γ.Σκοτίδης, 'Αρχιτέκτων-Μηχανικός, Βοηθός της "Εδρας
Οικοδομικής, Προϊστάμενος Μελετών του Ο.Ε.Κ καί Ο.
Ζαβερδίνου-Παπαθανασίου, 'Αρχιτέκτων Μηχανικός του Ο.Ε.Κ.
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΩΡΓΑΝΩΜΕΝΗΣ ΔΟΜΗΣΕΩΣ ΑΠΟ ΤΩΝ
ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ ΕΡΓΑΤΙΚΗΣ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ.

18: Γ.Σαρηγιάδνης, 'Αρχιτέκτων-Μηχανικός, Βοηθός της "Εδρας
Πολεοδομίας, μέλος του ΣΠΕ.
Η ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΗ ΔΟΜΗ ΤΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ "ΠΟΛΙΣ".

25: Α.Παπασταματίου, 'Αρχιτέκτων-Μηχανικός, Βοηθός της "Εδρας
Πολεοδομίας, μέλος του ΣΠΕ,
"THRESHOLD THEORY". ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ.

-2-

- Φεβρουάριος, 1: Ν. Κατοχιανός, MASTER'S DEGREE εις τήν Πολεοδομίαν καί τήν Χωροταξίαν, Διευθυντής τῆς Διευθύνσεως Χωροταξικοῦ Προγραμματισμοῦ καί τῆς ΥΣΑΠ 1 τοῦ Ὑπουργείου Συντονισμοῦ.
ΥΠΟΔΕΙΓΜΑΤΑ ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΗΣ ΑΝΑΛΥΣΕΩΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ.
- 8: Δρ. Α. Λαγόπουλος, Ἀρχιτέκτων-Μηχανικός, Πολεοδόμος CRU, Ἐπιμελητής τῆς Ἑδρας Πολεοδομίας, Ε.Τ/Ε.Ρ.Η.Ε, μέλος τοῦ ΣΠΕ.Η "ΣΤΡΟΥΚΤΟΥΡΑΛΕΤΙΚΗ" ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΝ. ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΕΠΙ ΤΗΣ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗΣ ΑΦΡΙΚΑΝΙΚΗΣ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ.
- 15: Ι. Λαγοπούλου, Ἀρχιτέκτων-Μηχανικός, Πολεοδόμος CRU, Ε.Τ/Ε.Ρ.Η.Ε, μέλος τοῦ ΣΠΕ.
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΠΟΛΕΩΣ.
- 22: Κ. Γεράρδη-Λεοντίδου, Ἀρχιτέκτων-Μηχανικός, Βοηθός τῆς Ἑδρας Πολεοδομίας, μέλος τοῦ ΣΠΕ.
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΤΟΥ ΟΙΚΙΣΤΙΚΟΥ ΔΙΚΤΥΟΥ.
- Μάρτιος, 1: Θ. Δραγώνας, Ἀρχιτέκτων καί Ε. Μαυράκη, Ἀρχιτέκτων-Μηχανικός. ΜΟΝΤΕΛΟ ΚΑΤΑΝΟΜΗΣ ΑΣΤΙΚΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ. ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΚΑΛΑΜΑΤΑΝ.
- 8: Α. Ἀγιδάνη, Α. Μαρκοπούλου καί Κ. Μαυρέα, Ἀρχιτέκτονες-Μηχανικοί. ΤΟ ΠΡΑΣΙΝΟΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΘΗΝΑΝ.
- 15: Σ. Ἀμούργης, Ἀρχιτέκτων-Πολεοδόμος τοῦ Ὑπουργείου Συντονισμοῦ. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΡΥΘΜΙΣΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ.
- 22: Δρ. Τ. Χιώτης, Οἰκονομολόγος, Διευθυντής Ὑπουργείου Συντονισμοῦ (Διεύθυνσις Ἐθνικοῦ καί Περιφερειακοῦ Προγραμματισμοῦ). ΤΟ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟΝ ΠΛΑΙΣΙΟΝ ΤΟΥ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ.
- 29: Π. Κασάλης, Πολιτικός καί Τοπογράφος Μηχανικός, μέλος τοῦ ΣΠΕ. ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΚΟ ΔΙΚΤΥΟΝ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΜΕΤΑΞΥ ΔΕΙΤΟΥΡΕΙΩΝ.
- Ἀπρίλιος, 5: Τ. ROBASCHIK, Καθηγητής Πολεοδομίας τῆς Ἀκαδημίας τοῦ DUSSELDORF.
(Τό θέμα θά ἀνακοινωθῇ ἀργότερον).
- 26: Ἰωσήφ Στεφάνου, Ἀρχιτέκτων DPLG, Πολεοδόμος DIUP, Βοηθός τῆς Ἑδρας Ἀρχιτεκτονικῶν Συνθέσεων, μέλος τοῦ ΣΠΕ καί Ἰουλία Στεφάνου, Ἀρχιτέκτων DPLG, Πολεοδόμος DIUP, μέλος τοῦ ΣΠΕ. ΜΕΘΟΔΟΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΨΥΧΑΓΩΓΙΑΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΟΛΙΝ.
- Μάιος, 3: Ι. Πετρίδης, Ἀρχιτέκτων-Μηχανικός, πρῶν Ἐπιμελητῆς τῆς Ἑδρας Πολεοδομίας, μέλος τοῦ ΣΠΕ.
ΝΕΑΙ ΤΕΧΝΙΚΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΝ.
- 10: Κ. Μάρθας, Ἀρχιτέκτων-Μηχανικός, Βοηθός τῆς Ἑδρας Πολεοδομίας. ΕΚΦΕΣΕΙΣ ΕΠΙ ΤΗΣ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΗΝ ΜΕΛΕΤΗΝ.
- 17: Φ. Μπαζοῦ-Μηταρδάκη, Ἀρχιτέκτων-Μηχανικός, μέλος τοῦ ΣΠΕ.
ΟΛΛΑΝΔΙΚΗ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ.

κώδ. τριτη σελ 4-5
1603-1700

ΒΕΝΙΚΟΝ Μ. ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟΝ
ΕΓΓΡΑΦΑ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ

ΦΡΟΝΤΗΣΤΗΡΙΟΝ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ Δ' ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ 'Ακαδ. Έτος 1964-65

I.	I-12-64	Κατηγορίαι καὶ σύνταξις πολεοδομικῶν σχεδίων. ὁμιλητής: 'Α. 'Αραβαντινός
2.	8-12-64	Βίδη καὶ μεγέθη συγχρόνων πόλεων. ὁμιλητής: Π. Λουκάκης
3.	15-12-64	"Έρευνα καὶ παραστάσις πληθυσμιακῶν στοιχείων. ὁμιλητής: Π. Σπηλιωτᾶκος
4.	12-1-65	Περιοχὰς κατοικίας ὁμιλητής: Μ. Γουνάρηκη
5.	19-1-65	Περιοχὰς κατοικίας. ὁμιλητής: Γ. Σαρηγιάννης
6.	26-1-65	Κέντρα πόλεων, διὰ φέρωσις λειτουργία ὁμιλητής: 'Α. 'Αραβαντινός
7.	16-2-65	Περιοχὰς ἐργασίας. ὁμιλητής: Π. Λουκάκης
8.	23-2-65	Ἐλεῖθεροι χώροι καὶ ἡμετέροι ἀναψυχῆς ὁμιλητής:
9.	2-3-65	Κυκλοφορία ἐντὸς πόλεων. ὁμιλητής: Π. Σπηλιωτᾶκος
10.	9-3-65	Δημόσια "Αστική συγκοινωνία. ὁμιλητής: Ν. Μιχόπουλος
11.	16-3-65	"Εξυπηρετήσεις, ὑποδομή. ὁμιλητής: Π. Σπηλιωτᾶκος Λ. Σπηλιωτᾶκος
12.	23-3-65	Στοιχεῖα ὁδοποιίας. ὁμιλητής: 'Ι. Πετρόδης

5

Ε.Μ.Πολυτεχνείον
Εκπαιδευτήριο Πολεοδομικών Έρευνών

Σεμινάριον 'Εξειδικεύσεως

VIη 'Εκπαιδευτική περίοδος 1967 - 68

Θέμα : Προβλήματα Χωροταξικής 'Ανακατατάξεως καὶ Πολεοδομικῆς ἐξελέξεως Οἰκισμῶν,
εἰς περιοχὰς προγραμματιζομένης ἀναπτύξεως.

I. Γενικά

Τὸ Σεμινάριον 'Εξειδικεύσεως ἰδρύθη παρὰ τὴν "Ἑθνικὴν Πολεοδομίαν τοῦ Ε.Μ.Π. Τὸ
ἔτος 1962.

Σκοπὸς του εἶναι νὰ προσφέρῃ εἰς δικαιματούχους ἀρχιτέκτονας ἢ ἐπιστήμονας
συναφῶν κλάδων, εἰδικώτερον δὲ εἰς τὸ ἐπιστημονικὸν προσωπικὸν τῆς "Ἑθρας καὶ
τοῦ Εκπαιδευτηρίου Πολεοδομικῶν Ἐρευνῶν Ε.Μ.Π., τὰς βάσεις πρὸς ἐπιμόρφωσιν
εἰς τοὺς τομεῖς Χωροταξίας, Πολεοδομίας καὶ Οἰκισμοῦ.

Ἀπὸ τῆς ἰδρύσεώς του μέχρι σήμερον ἔχουν λειτουργήσει 5 ἐκπαιδευτικοὶ περίο-
δοι μετὰ ἐξῆς θέματα :

Iη 'Εκπαιδευτικὴ περίοδος 1962-63 :

Γενικὰ Πολεοδομικὰ θέματα

IIα 'Εκπαιδευτικὴ περίοδος 1963-64 :

Περιφερειακοὶ Προγραμματισμοί

(μετὰ συμμετοχὴ τοῦ Ὑπουργείου Συντονισμοῦ-Ὑπηρεσία Περιφερειακῆς Ἀναπτύ-
ξεως).

IIIη 'Εκπαιδευτικὴ περίοδος 1964-65 :

Ὁ Οἰκισμὸς εἰς τὸν Ἑλληνικὸν Χῶρον

VIη 'Εκπαιδευτικὴ περίοδος 1965-66 :

Οἰκισμὸς - Κατοικία

(μετὰ συμμετοχὴ τοῦ τμήματος Μελετῶν τοῦ Ὄργανισμοῦ Ἑργατικῆς Κατοικίας,

Vη 'Εκπαιδευτικὴ περίοδος 1966-67 :

Ἐλεύθεροι Ἀνακοινώσεις ἐπὶ Πολεοδομικῶν θεμάτων

-2-

Κατά τās ως άνω έκπαιδευτικās περιόδους έγένοντο συνολικās 88 εισηγήσεις, είτε από μονίμους μελών του Σεμιναρίου, είτε κατόπιν προσκλήσεως, από Έλλήνων και ξένων έπιστημόνων.

Ό μέσος όριθμός των μελών ότι έκείστην έκπαιδευτικήν περίοδον άνήρχετο εις 25.

2. Θέμα VΙης Έκπαιδευτικής περιόδου

Τό θέμα της άρχομένης περιόδου έξετάζει τά προβλήματα Χωροταξικής Άναγκασιτάξεως και Πολεοδομικής έξελέξεως οίκισμών εις περιοχάς προγραμματιζομένης Άναπτύξεως.

Τό θέμα τουτό θα διερευνηθή τόσον από θεωρητικής πλευράς, όσον και από άπόφως μελετών και εφαρμογών, εις συγκεκριμένους χώρους. θα παρουσιαστούν παραδείγματα ξένων χωρών, πλην όμως θα δοθή έμφασις εις τά έπείγοντα προβλήματα Έλληνικών περιφερειών (Πελοπόννησος, Ήπειρος, Θεσσαλία - Άναδιάρθρωσις υεισιποληέτων περιούχων), εις τās όποίας έχουν ήδη έκπονηθή ή έκπονοούνται περιφερειακοί Προγραμματισμοί.

Έντός των χώρων τουτών, έχουν προγραμματισθή ή μελετηθή πολεοδομικοί άναπτύξεις οίκισμών, οι όποιοι και θα παρουσιαστούν εις τό Σεμινάριο.

Πέραν τουτού θα υπάξουν εισηγήσεις, άφορώσαι εις στοιχεία των οίκισμών, καθώς και έλεύθεροι άνακοινώσεις επί Πολεοδομικών θεμάτων.

3. Είλη του Σεμιναρίου-Συμμετοχή

Εις τό Σεμινάριο συμμετέχουν ως τακτικά μέλη ό Καθηγητής, οι έπιμεληταί, και βοηθοί παρά την Έδραν της Πολεοδομίας, καθώς και τό έπιστημονικόν προσωπικόν του Σπουδαστηρίου Πολεοδομικών Έρευνών του Ε.Μ.Π.

Ός έκτακτοι μέλη, δύνανται να συμμεθέξουν έφ' όσον δηλώσουν τουτό:

α. Τό έπιστημονικόν προσωπικόν άλλων Έδρών ή Έργαστηρίων του Ε.Μ.Π. ή της Πολυτεχνικής Σχολής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

β. Οι ειδικοί συνεργάται και σύμβουλοι του Σπουδαστηρίου Πολεοδομικών Έρευνών του Ε.Μ.Π.

γ. Έπιστημονικόν Προσωπικόν δημοσίων ύπηρεσιών ή Ν.Α.Δ.Δ. σχετιζομένων με τό έν λόγω θέμα.

(Έργοι: Έκπονησις Έργων, Κτινωνικής Προνοίας, Έσωτερικών, Κ.Ε.Π.Ε., Ο.Ε.Κ., Δ.Ε.Π., κλπ.)

Δις την εύδωσιν των σκοπών του Σεμιναρίου, υποβάλλεται παράκλησις όπως ή συμμετοχή και των μονίμων μελών και των έκτάκτων, είναι ενεργός, έκπεκτείνεται δε εις την κατά τό δυνατόν έκ μέρους όλων άνακοινωσιν μελετών και έρευνών. Τέλος, όπως μέχρι της 15/10 έ.έ. συμπληρωθή και άποσταλή τό συνημμένον έντυπον.

-3-

4. Λειτουργία

Τό Σεμινάριο θά λειτουργήσῃ ἀπὸ Νοεμβρίου ἐξ. ἕως Μαΐου 1968, εἰς τὴν Ἀρχιτεκτονικὴ Σχολὴ τοῦ Ε.Μ.Π. (Ἀμφιθέατρο ἢ αἴθουσα 108).

Ἡμέρα : Δευτέρα

Ὡρα : 5 - 7 π.μ.

Οἱ εἰσηγήσεις θὰ διαρκεῖν ἕως 1 ὥρῃ, θὰ ἐπακολουθεῖ δὲ συζήτησις ἐπὶ τοῦ θέματος.

2. Απολογιστικά στοιχεία από τον 20-ετή κύκλο λειτουργίας του προγράμματος (1998-2018)

Κωνσταντίνη Βαΐου, Ομότιμη Καθηγήτρια ΕΜΠ

Στην εκδήλωση που οργανώθηκε τον Ιούνιο του 2019 με αφορμή τη συμπλήρωση 20 χρόνων από την ίδρυση του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών στην Πολεοδομία και Χωροταξία, η Οργανωτική Επιτροπή της εκδήλωσης μου ζήτησε να παρουσιάσω έναν απολογισμό των πρώτων 20 ετών λειτουργίας. Μάλλον επειδή διετέλεσα (αθροιστικά) για περισσότερα από 10 χρόνια συντονίστρια του μεταπτυχιακού. Από την ίδια θέση έχουν περάσει, για μικρότερα διαστήματα, ο Γιάννης Πολύζος, ο Γιώργος Σαρηνιάννης, η Ρένα Κλημπατσέα και η Ειρήνη Μίχα. Οι γυναίκες υπήρξαμε πάντοτε «συντονίστριες» ενώ οι άνδρες «διευθυντές» στον ανδροκεντρικό κόσμο της Σχολής και του Τομέα μας. Όσα θα πω στη συνέχεια δεν διεκδικούν εύσημα μιας, ανύπαρκτης εξ' άλλου, "αντικειμενικότητας». Νομίζω όμως ότι δίνουν μια εικόνα για την πορεία ανάπτυξης του μεταπτυχιακού προγράμματος και κάποια εναύσματα για σκέψεις πάνω στο μέλλον του.

Ένα σύντομο ιστορικό

Η εορταστική εκδήλωση του Ιουνίου 2019 σκιάστηκε από την βαριά απώλεια της αγαπημένης μας συναδέλφου **Μαρίας Μαυρίδου**, της οποίας η συμβολή στην ιστορία ανάπτυξης του μεταπτυχιακού μας υπήρξε πολύ ουσιαστική, όπως επισημαίνω και στη συνέχεια.

Οι μεταπτυχιακές σπουδές, όπως τεκμηριώνεται και από τις συμβολές άλλων συναδέλφων (βλ. για παράδειγμα τα κείμενα των Α. Αραβαντινού και Γ. Σαρηνιάννη), αποτελούσαν πάγιο αίτημα, τόσο του Τομέα Πολεοδομίας και Χωροταξίας, όσο και, πριν το 1982, των αντίστοιχων εδρών. Έχουν δηλαδή ιστορία που πάει πίσω στη δεκαετία 1960, αν όχι πιο πριν. Τελικά, όμως, το Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών στην Πολεοδομία και Χωροταξία απόκτησε θεσμική υπόσταση από το ακαδημαϊκό έτος 1998-99, ως «κατεύθυνση» του ευρύτερου διαιτηματικού μεταπτυχιακού προγράμματος «Αρχιτεκτονική-Σχεδιασμός του Χώρου» της Σχολής Αρχιτεκτόνων, στο πλαίσιο του δεύτερου Επιχειρησιακού Προγράμματος για την Εκπαίδευση και Αρχική Επαγγελματική Κατάρτιση, γνωστότερου με το ακρωνύμιο ΕΠΕΑΕΚ II¹⁵, δηλαδή ευρωπαϊκή χρηματοδότηση προς τα Πανεπιστήμια, με στόχο την άμβλυνση των χω-

¹⁵ Το ΕΠΕΑΕΚ (Επιχειρησιακό Πρόγραμμα για την Εκπαίδευση και Αρχική Επαγγελματική Κατάρτιση) ήταν ένα από τα προγράμματα του Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης, που χρηματοδοτούνταν από την ΕΕ, το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης, με Συμμετοχή 25% του Ελληνικού Δημοσίου.

ρο-κοινωνικών ανισοτήτων στην ΕΕ¹⁶. Για την ιστορία του πράγματος, θέλω να υπογραμμίσω ότι η ίδρυση αυτού και των άλλων μεταπτυχιακών προγραμμάτων προχώρησε με μεγάλες αντιδράσεις της Σχολής Αρχιτεκτόνων, που τότε ήταν εντελώς αντίθετη σε ένα τέτοιο εγχείρημα, και να επισημάνω την καταλυτική συμβολή μιας ακόμη μεγάλης απούσας, της **Άννης Βρυχέα**, η οποία συνέβαλε καταλυτικά στην ίδρυση και στη συνέχεια τη λειτουργία των μεταπτυχιακών προγραμμάτων της Σχολής.

Ήδη από το 2001 άρχισε να συζητείται ο χωρισμός των δύο κατεύθύνσεων με στόχο την αποτελεσματικότερη ανάπτυξη καθενιάς. Όμως οι σχετικές προτάσεις σταμάτησαν σε διάφορα βήματα της διαδικασίας¹⁷, μέχρι το 2018, οπότε υλοποιήθηκε το «διαζύγιο» με την «επανάδρυση των ΠΜΣ» που προέβλεπε ο νόμος 4485/2017 για την Ανώτατη Εκπαίδευση (γνωστός ως Νόμος «Γαβρόγλου»). Και συνέπεσε με τη συμπλήρωση 20 χρόνων λειτουργίας.

Για τη συγκρότηση του Προγράμματος Σπουδών

Το γεγονός ότι το μεταπτυχιακό μας αποτελούσε επί 20 χρόνια «κατεύθυνση» ευρύτερου προγράμματος έθεσε περιορισμούς ως προς την ανάπτυξή του. Όμως οι δυσκολίες σε σχέση με το περιεχόμενο και την οργάνωση είχαν να κάνουν κυρίως με προβληματισμούς που προϋπήρχαν και είχαν διατυπωθεί ήδη από τη δεκαετία 1980, σε σειρά προτάσεων από διάφορα στελέχη του Τομέα Πολεοδομίας και Χωροταξίας. Παρόλο που το πλέγμα των απόψεων είναι πολύ πιο σύνθετο, πιστεύω ότι μπορεί να διακρίνει κανείς **δύο διακριτές κατευθύνσεις** που χαρακτήρισαν επί σειρά ετών τις συζητήσεις και αξιολογήσεις μεταξύ των διδασκόντων:

- α. μία κατεύθυνση που δίνει την κύρια έμφαση στις μεθόδους και τεχνικές σχεδιασμού και σε πρακτικά θέματα άσκησης της πολεοδομίας και χωροταξίας στην Ελλάδα
- β. μία κατεύθυνση που προκρίνει την εμβάθυνση στη (διεθνή) επιστημονική συζήτηση και την εξοικείωση με τις έννοιες και τους θεωρητικούς προβληματισμούς που διατυπώνονται για το χώρο και το σχεδιασμό σε διάφορες κλίμακες.

Επίσης μπορεί να διακρίνει κανείς διαφορές προσέγγισης που ανάγονται, σχηματικά, στη διαφορετική επιστημονική αποσκευή των τότε στελεχών του Τομέα, η οποία αντλούσε, μεταξύ άλλων, από τις αναζητήσεις της αγγλόφωνης ανθρωπογεωγραφίας και planning και της γαλλόφωνης κοινωνιολογίας της πόλης και γεωγραφίας. Οι πιο πάνω διαφοροποιήσεις αποτυπώθηκαν στο αρχικό πρόγραμμα σπουδών, με τους αναγκαίους συμβιβασμούς σε διάφορα επίπεδα (οργανωτικά, περιεχομένου, γενικής κατεύθυνσης κλπ).

Έτσι, το πρόγραμμα αρχικά συγκροτήθηκε θα έλεγα συγκυριακά (για να θυμηθούμε εδώ τις θεωρητικές διατυπώσεις της Μαρίας Μαυρίδου), με βάση δηλαδή τις διαθεσιμότητες συγκε-

¹⁶ Σε συνεργασία με το τότε Γενικό Τμήμα και νυν ΣΕΜΦΕ, και τις Σχολές Τοπογράφων, Πολιτικών Μηχανικών και Μηχανολόγων Μηχανικών του ΕΜΠ.

¹⁷ Οι αιτίες έχουν να κάνουν με ρητούς και άρρητους περιορισμούς που έθετε το χρηματοδοτικό πλαίσιο και το ΕΜΠ κεντρικά (πχ επαναπροκήρυξη μόνο υφιστάμενων προγραμμάτων, αριθμός ΠΜΣ ανά ίδρυμα και/ή σχολή, ασάφεια περί τη χρηματοδότηση, χρονικοί προγραμματισμοί κλπ).

κριμένων διδασκόντων και διδασκουσών και τις προτάσεις μαθημάτων που αυτές και αυτοί κατέθεσαν μέσα στα (ασφυκτικά) χρονοδιαγράμματα του χρηματοδοτικού πλαισίου του ΕΠΕ-ΑΕΚ- και με σχετικά μικρό αριθμό προσφερόμενων μαθημάτων. Κατά καιρούς προστέθηκαν ή αφαιρέθηκαν μαθήματα και έγιναν έντονες συζητήσεις για μια πιο συνεκτική φυσιογνωμία, η οποία, αν και αποδεκτή σε επίπεδο αρχής, προσέκρουε στις καταστατικές διαφωνίες. Στη διαδικασία αυτή θα ήθελα να υπογραμμίσω την καθοριστική συμβολή της Μαρίας Μαυρίδου, αλλά και της Τζένης Κοσμάκη, που έφυγε από κοντά μας το 2010.

Στο πλαίσιο του προγράμματος σπουδών, κάθε φοιτητής/τρια μπορούσε να διαμορφώσει μια «ελεύθερη διαδρομή». Κάτι τέτοιο δεν ήταν αρνητικό για ένα «νέο» μεταπτυχιακό πρόγραμμα, με την προϋπόθεση ότι υπάρχουν και τηρούνται κανόνες ασφαλείας, που προστατεύουν τόσο το πρόγραμμα όσο και τους ίδιους τους φοιτητές/τριες. Όμως στην πράξη ακυρώθηκαν ακόμη και τα ελάχιστα οργανωτικά βήματα που κατά καιρούς αποφασίστηκαν, όπως οι «σύμβουλοι σπουδών» ή η οργάνωση των μαθημάτων σε ενότητες, δυσκολεύοντας έτσι την αντιμετώπιση προβλημάτων που δημιουργούσαν οι ανεξέλεγκτα «ελεύθερες διαδρομές».

Για το διδακτικό προσωπικό και την επιστημονική γραμματεία

Η λειτουργία του ΠΜΣ, από τα πρώτα βήματα μέχρι σήμερα, θα ήταν αδύνατη χωρίς τη συμβολή της Επιστημονικής Γραμματείας, η οποία σύντομα ανέλαβε και όλο το διοικητικό βάρος, μια και μετά τη λήξη της ευρωπαϊκής χρηματοδότησης έμεινε μέχρι σήμερα «μονοπρόσωπη». Θέλω λοιπόν να ευχαριστήσω τη Φωτεινή Τούντα, τη Φιλύρα Βλαστού και τη Χριστίνα Σπινάσα που, με ιδιαίτερους τρόπους καθημιά, κράτησαν το ΠΜΣ σε ομαλή λειτουργία. Ταυτόχρονα βοήθησαν στην επικοινωνία, με τις φοιτήτριες και τους φοιτητές, με τη διεύθυνση του ΔΠΜΣ «Αρχιτεκτονική - Σχεδιασμός του Χώρου», με τις διδακτικές ομάδες, καθώς και με τις επιστημονικές γραμματείες της λεγόμενης «άλλης κατεύθυνσης», δηλαδή αρχικά με τον Σταύρο Σταυρίδη, και στη συνέχεια με τη Δάφνη Κοκκίνη, τον **Γιώργο Μαρνελάκη** (που επίσης χάσαμε το 2014), τον Ανδρέα Καθακαλά, τη Σοφία Αλεξανδροπούλου - και βέβαια με τον Αλέξανδρο Καλευρά.

Στη διάρκεια λειτουργίας του ΠΜΣ έχουν συμμετάσχει στην οργάνωση και διδασκαλία των μαθημάτων περισσότερα από 100 μέλη ΔΕΠ από τις Σχολές του ΕΜΠ και άλλων ΑΕΙ, συνεργαζόμενες/οι επιστήμονες και ειδικό προσωπικό, ενώ έχει συμμετάσχει κατά καιρούς μεγάλος αριθμός προσκεκλημένων ομιλητών και ομιλητριών. Όσο ακόμη υπήρχε χρηματοδότηση από το ΕΠΕΑΕΚ, στο τότε σεμινάριο μεθοδολογίας, προσκλήθηκαν πολλοί συνάδελφοι από το εξωτερικό, μεταξύ των οποίων διασημότητες όπως η Doreen Massey, ο David Harvey, ο Alain Lipietz, ο Guy Burgel, ο Andrew Sayer, ο Ray Hudson, ο Jean Duminy, η Kirsten Simonsen, η Maria Dolors, Garcia Ramon κ.ά. Στη συνέχεια αξιοποιήθηκε για τον ίδιο σκοπό κάθε δυνατότητα στο πλαίσιο ερευνητικών συνεργασιών, καθώς και μέσω του προγράμματος Erasmus.

Απόφοιτες και απόφοιτοι

Στα 20 χρόνια λειτουργίας έχουν αποφοιτήσει από το ΠΜΣ (περίπου) 600 άτομα, με έναν σημαντικό αριθμό από τα οποία το πρόγραμμα διατηρεί επικοινωνία και συνεργασία, ενώ τρεις

απόφοιτες της πρώτης χρονιάς του ΠΜΣ ανήκουν στο διδακτικό προσωπικό του Τομέα και του μεταπτυχιακού: η Ειρήνη Μίχα, επίκουρη καθηγήτρια ΕΜΠ, η Κωνσταντίνα Βαθεριάνου, ΕΔΙΠ, και η Αρχοντούλα Βασιλαρά, ΕΔΙΠ. Τον Φεβρουάριο του 2018, εν όψει διοργάνωσης μιας εκδήλωσης για τα 20 χρόνια του μεταπτυχιακού, η **Φιλήρα Βλαστού**, τότε Επιστημονική Γραμματεία, οργάνωσε ερωτηματολόγιο με τους αποφοίτους, καταφέροντας να εντοπίσει περίπου 350 απόφοιτες/ους, από τις και τους οποίους απάντησαν στο ερωτηματολόγιο 135 (96 γυναίκες και 38 άνδρες, δηλαδή 38,6% όσων εντοπίστηκαν ή 22,5% του συνόλου των αποφοίτων). Παραθέτω εδώ ορισμένες επισημάνσεις από το υλικό που προέκυψε:

- α) ο μεγαλύτερος αριθμός των αποφοίτων έχουν πρώτο πτυχίο Αρχιτεκτονικής (πολλοί από το ΕΜΠ), παρά τη συνεχή προσπάθεια προσέληψης και άλλων ειδικοτήτων. Μάλιστα ο αριθμός των αρχιτεκτόνων βαίνει αυξανόμενος και η ηλικία μειούμενη (οι περισσότερες/οι έχουν ηλικία γύρω στα 35 έτη).
- β) το μεταπτυχιακό το επέλεξαν οι μέχρι τώρα απόφοιτοι του κυρίως με κριτήριο το επιστημονικό του ενδιαφέρον (βαθμολογία 4.5, σε μια κλίμακα 1-5), την απουσία διδάκτρων σε σχέση με άλλα παρεμφερούς περιεχομένου (βαθμολογία 3.8). Επίσης τη δυνατότητα δικτύωσης και επαφής με ανθρώπους που έχουν συναφή ενδιαφέροντα (βαθμολογία 3.8) και το υψηλό επίπεδο διδασκαλίας. Μέσης προτεραιότητας κριτήριο επιλογής είναι η σύνδεση με την αγορά εργασίας (βαθμολογία 2.4).
- γ) πάνω από 80% των φοιτητριών και φοιτητών εργάζεται κατά τη διάρκεια των σπουδών, συνήθως με απαιτητικά και ακανόνιστα ωράρια - πράγμα που έχει επιπτώσεις στον τρόπο παρακολούθησης, στην επιλογή μαθημάτων, αλλά και, κυρίως, στη διάρκεια παραμονής στο πρόγραμμα, η οποία αυξάνεται όσο περνούν τα χρόνια (μέση διάρκεια 2.4 έτη)¹⁸ και έχει οδηγήσει σε διαδοχικές προσαρμογές του κανονισμού σπουδών.
- δ) οι επαγγελματικές διαδρομές των αποφοίτων, όπως είναι αναμενόμενο, ποικίλουν. Οι μισοί περίπου εργάζονται ως ελεύθεροι επαγγελματίες, πράγμα που συνήθως «κρύβει» πολλές εκδοχές εξαρτημένης (μνητοκάκια), άτυπης, μερικής ή διακοπτόμενης εργασίας, ενώ εξίσου σημαντική είναι και η παρουσία δημόσιων υπαλλήλων (42%). Η συνάφεια του ΜΔΕ με το αντικείμενο εργασίας τους και τις προοπτικές εξέλιξης βρίσκεται σε ένα μέσο επίπεδο αξιολόγησης (βαθμολογία 2.7-2.8 στην κλίμακα 1-5). Μετά δε την απόκτησή του, δεν είναι λίγες όσες και όσοι προχωρούν σε σπουδές διδακτορικού επιπέδου στην Ελλάδα ή το εξωτερικό, αναζητώντας παράλληλα εργασία (ή/και υποτροφία).
- ε) ο βαθμός ικανοποίησης από το πρόγραμμα συνολικά κινείται στο 2.95, λίγο πάνω από το μέσο της κλίμακας 1-5. Όμως υπήρξε μεγάλη διασπορά απαντήσεων και δεν ήταν εφικτή η διασταύρωση με τις συνθήκες παρακολούθησης, ούτε βέβαια με τις συγκεκριμένες επιλογές κάθε φοιτήτριας και φοιτητή. Για μια καλύτερη εικόνα σε σχέση το θέμα αυτό θα ήταν αναγκαία άλλου είδους μεθοδολογικά εργαλεία.

¹⁸ Τα πρώτα χρόνια λειτουργίας ένας μικρός αριθμός αποφοίτησε στους 12 μήνες που ήταν η τυπική διάρκεια του προγράμματος, η οποία παρατάθηκε σε διάφορες φάσεις μέχρι τους 24 μήνες συν αιτιολογημένες παρατάσεις, πχ για λόγους προβλημάτων υγείας.

Από παλαιότερο ερωτηματολόγιο που είχε οργανώσει το 2003 η **Φωτεινή Τούντα**, Επιστημονική Γραμματεία στους δύσκολους καιρούς της συγκρότησης του μεταπτυχιακού, είχαν αναδειχθεί ενδιαφέροντα στοιχεία για τις επιλογές και τις διαδρομές των φοιτητριών και φοιτητών μέσα στο πρόγραμμα. Για παράδειγμα, παρόλο που το ενδιαφέρον για το περιεχόμενο των επιλεγόμενων μαθημάτων βαθμολογήθηκε με τον υψηλότερο βαθμό ως κριτήριο επιλογής τους (βαθμολογία 5), πολύ υψηλή βαθμολογία συγκέντρωσαν επίσης οι επιλογές «βολεύει η μέρα διεξαγωγής του μαθήματος» και «βολεύει η ώρα διεξαγωγής του μαθήματος» (βαθμολογία 4 έως 5).

Η εμπειρία της λειτουργίας του ΠΜΣ επιτρέπει να μιλήσει κανείς για ένα υψηλό γενικό επίπεδο των φοιτητριών και φοιτητών, με την επισήμανση πως ό,τι θα ονομάζαμε επίπεδο, δηλαδή ο επιστημονικός προβληματισμός πάνω στα αντικείμενα του ΠΜΣ, η εξοικείωση με τη σχετική βιβλιογραφία, η ποιότητα εργασιών και διπλωματικών, ποικίλουν από έτος σε έτος και μεταξύ ατόμων με πολύ διαφορετικές επιδιώξεις σε σχέση με το πρόγραμμα. Επιπλέον, η συντριπτική πλειοψηφία «αριστεύει» - πράγμα που χρειάζεται σοβαρή συζήτηση έτσι κι αλλιώς- αλλά και, μέσα σε έναν πληθωρισμό υψηλής βαθμολογίας, οι φοιτητές/τριες θεωρούν περίπου αποτυχία μια βαθμολογία κάτω από εννέα.

Ειδικότερα για τις διπλωματικές εργασίες

Με φροντίδα της **Χριστίνας Σπινάσα**, τώρα Επιστημονικής Γραμματείας, εντοπίστηκαν οι περισσότερες από τις διπλωματικές εργασίες που έχουν εκπονηθεί στα 20 χρόνια (467 από τις 600). Οι εργασίες αυτές αναδεικνύουν ένα σημαντικό ερευνητικό έργο από την πλευρά των φοιτητριών και φοιτητών του ΠΜΣ, το οποίο δεν έχει τύχει ως τώρα της προβολής που θα άξιζε¹⁹. Παράλληλα αποτελεί σημαντική, αν και λίγο γνωστή, συμβολή σε μια επιστημονική συζήτηση για το χώρο, η οποία παραμένει πάντα ζητούμενο στην Ελλάδα.

Μια πρώτη επεξεργασία επιτρέπει τις ακόλουθες επισημάνσεις:

α) Από άποψη γεωγραφικής εστίασης της έρευνας:

Η περιοχή της πρωτεύουσας (Αθήνα, Πειραιάς, Αττική), όπως είναι αναμενόμενο, αποτελεί πεδίο έρευνας για τον μεγαλύτερο αριθμό διπλωματικών εργασιών (περίπου 50%), όμως σημαντική είναι επίσης και η έρευνα σε άλλες πόλεις και τόπους στην Ελλάδα (14%) αλλά και εκτός αυτής (4%), όπως και σε κλίμακες χωρικού σχεδιασμού πέραν του αστικού (6,8%). Οι θεωρητικές αναζητήσεις ποικίλουν και εστιάζουν πχ στις θεωρίες και πρακτικές των αναπλάσεων, σε προσεγγίσεις του εξευγενισμού, σε ζητήματα βίας-φόβου-ανασφάλειας στις πόλεις, σε φαινόμενα αστικής διάχυσης, σε θέματα πρόσβασης/αποκλεισμού από την κατοικία, σε αναπαραστάσεις της πόλης κ.ά, ενώ μετά το 2010 παρατηρείται μια συστηματική έμφαση στην εγκατάσταση μεταναστών και στις επιπτώσεις της κρίσης στην πόλη και τις ομάδες που την κατοικούν.

¹⁹ Αξίζει να σημειωθεί ότι στην ιστοσελίδα της Σχολής Αρχιτεκτόνων δεν υπάρχει διακριτό «σημείο» για την ανάρτηση των διπλωματικών εργασιών των ΠΜΣ.

β) σημαντικές θεματικές, που απασχολούν κατά καιρούς την επιστημονική συζήτηση, σε επίπεδο θεωρίας για το χώρο και σε επίπεδο πρακτικών του σχεδιασμού, αποτυπώνονται και στις διπλωματικές εργασίες και έχουν δώσει πολύ αξιόλογες συμβολές στη συζήτηση. Επισημαίνω εδώ την έμφαση στις περιβαλλοντικές συνιστώσες του σχεδιασμού (7,7% των διπλωματικών εργασιών), ζητήματα που σχετίζονται με τις μετακινήσεις και τα μεταφορικά δίκτυα (7,6%), τις πολλαπλές εκδοχές της τουριστικής ανάπτυξης (4%), τις προκλήσεις της μετανάστευσης για την κατανόηση του αστικού χώρου (4%), τις έμφυτες προσεγγίσεις του χώρου και του σχεδιασμού (3%), τις θεσμικές πλευρές του σχεδιασμού στην Ελλάδα και την άλλη Ευρώπη.

Η ερευνητική προσπάθεια που αναδεικνύεται μέσα από τις διπλωματικές συνδέεται και με τα ερευνητικά ενδιαφέροντα των διδασκουσών και διδασκόντων του προγράμματος, όπως αυτά αποτυπώνονται στην ερευνητική δραστηριότητα τόσο του Τομέα Πολεοδομίας και Χωροταξίας, όσο και των εργαστηρίων που στηρίζουν το πρόγραμμα.

Κλείνοντας

Το μεταπτυχιακό, που έχει ήδη μια διακριτή θέση στον ακαδημαϊκό χώρο, μπαίνει πλέον σε νέα φάση, ως ανεξάρτητο πρόγραμμα, και αυτό είναι εν δυνάμει προωθητικό. Συμβαίνει όμως σε μια συγκυρία όπου μια δεκαετία πολυπλευρης κρίσης αφενός έχει μεταηλλάξει τα συμφραζόμενα κατανόησης του χώρου και τις προκλήσεις του σχεδιασμού, αφετέρου έχει περιορίσει σε ασφυκτικό βαθμό τις δυνατότητες, οικονομικές και άλλες, των πανεπιστημίων. Οι συνέπειες είναι πολλαπλές:

- το διδακτικό προσωπικό του Τομέα Πολεοδομίας και Χωροταξίας, που αποτελεί βασικό κορμό του προγράμματος, αλλά και των συνεργαζόμενων Σχολών, είναι δραστικά μειωμένο στο μισό σε σχέση με την προηγούμενη φάση (11+2 έναντι 22 μελών ΔΕΠ στον Τομέα πριν το 2010). Πολλά μαθήματα στηρίζονται στη συμβολή συνταξιούχων/ομότιμων μελών ΔΕΠ, για τις και τους οποίους ο νόμος και ο κανονισμός του ΕΜΠ και της Σχολής ήδη έχει θέσει όρια και περιορισμούς - προδιαγράφοντας μια επερχόμενη νέα κρίση.

- ένας αυξανόμενος αριθμός φοιτητριών και φοιτητών δεν μπορούν να θέσουν σε πρώτη προτεραιότητα τις μεταπτυχιακές σπουδές τους, καθώς πιέζονται από προβλήματα επιβίωσης σε όλο και πιο δύσκολες συνθήκες εργασίας.

- οι υλικές υποδομές εξαντλούν τις δυνατότητές τους και οι δυσκολίες εκσυγχρονισμού είναι γνωστές

- η βιβλιοθήκη έχει πολύ περιορισμένες δυνατότητες εμπλουτισμού και, κυρίως, δεν μπορεί να εξασφαλίσει πρόσβαση στα επιστημονικά περιοδικά που φέρνουν κάθε φοιτητή και φοιτήτρια σε άμεση επαφή με την τρέχουσα επιστημονική συζήτηση.

Είναι λοιπόν επείγον να επανεξεταστούν οι δυνατότητες και, μέσα από τις αναγκαίες συγκλίσεις, να ανανεωθεί κριτικά το ΠΜΣ, στα νέα δεδομένα. Αν σε κάτι μπορεί (ίσως και οφείλει) να συμβάλει η μέχρι τώρα εμπειρία είναι για να θυμίσει την προσπάθεια και το χρόνο που πολλές και πολλοί αφιέρωσαν απλόχερα όχι μόνο για το στήσιμο των μαθημάτων, αλλά και για τη

διαμόρφωση συναινέσεων και την ομαλή λειτουργία του - μεταξύ αυτών και η Μαρία Μαυρίδου. Αλλά κυρίως για να επιβεβαιώσει πως τέτοια εγχειρήματα ακολουθούν **διαδρομές που δεν είναι ποτέ «ανθόσαρτες»**, ούτε μπορούν να «διεκπεραιωθούν» με μεγάλες ταχύτητες, ιδιαίτερα όταν επιδιώκεται ένα πλαίσιο δημοκρατικής λειτουργίας.

Η προσπάθεια είναι όμως ενδιαφέρουσα και πάντα ανταποδοτική, όπως είναι κάθε συνάντηση και επικοινωνία με τους προβληματισμούς, τις επιδιώξεις και το κέφι αλληλεπληλήλων γενιών φοιτητριών και φοιτητών.

**3. Η συμβολή των μεταπτυχιακών
σπουδών Πολεοδομίας και Χωροταξίας
στο ελληνικό πολεοδομικό γίγνεσθαι
– Επιστημονικές διαδρομές και
επαγγελματικές προοπτικές.**

3.1 Στρογγυλό τραπέζι – συζήτηση με τους αποφοίτους του ΔΠΜΣ

***Ειρήνη Κλαμπασέα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια ΕΜΠ,
Συντονίστρια Στρογγυλού Τραπέζιού***

Η εικοσάχρονη συμμετοχή μου στη διδασκαλία μαθημάτων στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα «Πολεοδομία και Χωροταξία» και η τριχρόνη εμπειρία από το συντονισμό του Προγράμματος αποτέλεσαν και συνεχίζουν να καταγράφονται ως προστιθέμενη αξία για τη διεύρυνση των επιστημονικών μου ενδιαφερόντων, συνεχή δοκιμασία διδασκαλίας σε μια συνεχή και αλληλοτροφοδοτούμενη, διαδραστική σχέση με δασκάλους και δασκάλες, συναδέλφους και γενιές σπουδαστών και σπουδαστριών που το παρακολούθησαν συμμετέχοντας ενεργά στη ζωντανία και το κύρος του, επιβεβαιώνοντας συστηματικά την συνεχή και πολύπλευρη συμβολή του ως πραγματοποιούμενη διαδικασία στο Δημόσιο Πανεπιστήμιο.

Η αξία του Προγράμματος αυτού συμπυκνώνεται κατά τη γνώμη μου στη διαχρονική έγνοια και τη «δημιουργική αγωνία» όλων των συντελεστών του να κερδίσει το στοίχημα του σκοπού ίδρυσης και λειτουργίας του.

Από τον αρχικό συμμετοχικό και δημοκρατικό σχεδιασμό του έως την καθημερινή λειτουργία του επί 20 χρόνια, με τη συμβολή των διδασκόντων/ διδασκουσών, της επιστημονικής γραμματείας και του διοικητικού προσωπικού, των σπουδαστών και σπουδαστριών που μοιράστηκαν και συνεχίζουν να μοιράζονται γνώσεις και

εμπειρίες, το ταξίδι αυτό αποκτά εξαιρετικό ενδιαφέρον για όλους και όλες εμάς. Αποτελεί σχολείο μέσα στο μεγάλο σχολείο της Αρχιτεκτονικής Σχολής του ΕΜΠ, διευρύνοντας και εμπιστώνοντας σε γνωστικά πεδία και ποικίλες πτυχές του, καλλιεργεί την κριτική θεώρηση, δημιουργεί στέρεα υπόβαστρα στη θεωρία και την πράξη, εφοδιάζει με εργαλεία ερμηνείας, αντίληψης, κατανόησης, αξιολόγησης και σχεδιασμού των σύνθετων θεμάτων που περιλαμ-

βάνονται στο επιστημονικό πλαίσιο που θέτει ο ίδιος ο τίτλος του Προγράμματος «Πολεοδομία και Χωροταξία» εκκινώντας από τις σπουδές στην Αρχιτεκτονική.

Η λειτουργία αυτού του Προγράμματος καταδεικνύει την δυνατότητα συγκατοίκησης πολλών και διαφορετικών, την ανάγκη συνεννόησης, την ισότητα, την άμιλλα ενισχύοντας το σκοπό της εκπαιδευτικής διαδικασίας και δη σε μεταπτυχιακό επίπεδο, συμβάλλοντας στη διεπιστημονικότητα, την εμπάθυση και την κριτική. Η συνάντηση πολλών και διαφορετικών συντελεστών τόσο όσων διδάσκουν όσο και όσων φοιτούν κάθε χρόνο δημιουργεί εναλλασσόμενους «κοινούς τόπους» με εξαιρετικό ενδιαφέρον που κρατά αυτό/ά το/α εργαστήριο/α ζωντανό/ά και πολύπληρο/α.

Δεν θα μπορούσαμε σε αυτή την επέτειο λοιπόν, να μην είμαστε συνεπείς και συμβατοί με την ανάγκη έμπρακτης συμβολής των αποφοίτων μας όλα αυτά τα χρόνια σε έναν ιδιαίτερο απολογισμό, μια εκ των υστέρων δική τους αποτίμηση του ρόλου των σπουδών τους στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα, στην επιστημονική και επαγγελματική τους διαδρομή έως σήμερα.

Στην 20ετή λειτουργία του μεταπτυχιακού προγράμματος καταγράφεται σειρά σημαντικών γεγονότων - σταθμών που έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση του ελληνικού πολεοδομικού γίγνεσθαι, αποτέλεσμα-αποτύπωμα σύνθετων κοινωνικοπολιτικών και οικονομικών συνθηκών αλλήλ και περιβαλλοντικών επιλογών. Από τις ad hoc χωροθετήσεις των έργων των Ολυμπιακών Αγώνων στην Αθήνα έως τη «σχεδιασμένη» απορρύθμιση του χώρου, τη συστηματική εργαλειοποίηση του χωρικού σχεδιασμού και τη «νομιμοποίηση» του κατ' εξαίρεση και κατά περίπτωση «ευέλικτου ειδικού σχεδιασμού για τις επενδύσεις και την εκχώρηση δημόσιας περιουσίας» υπό την επίκληση της κρίσης.

Στα κείμενα που ακολουθούν, απόφοιτοι του Προγράμματος, από τον ακαδημαϊκό και επαγγελματικό χώρο, τη διοίκηση και αυτοδιοίκηση, την πολιτική, αφηγούνται σταθμούς και συνθήκες που θεωρούν ως σημαντικούς/ές για το σύγχρονο πολεοδομικό γίγνεσθαι, συνδέοντάς το με τις σπουδές τους στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα. Μέσω της προσωπικής επιστημονικής και επαγγελματικής τους διαδρομής αφηγούνται τον τρόπο που ενσωμάτωσαν και συνεχίζουν όπως προκύπτει να ενσωματώνουν τις εμπειρίες τους από αυτό το πρόγραμμα. Περιγράφουν, σκιαγραφούν, αποδίδουν, ξαναζωντανεύουν και μοιράζονται μαζί μας χαρακτηριστικές εικόνες, στιγμές, φράσεις και διαλόγους, κυρίارχα συναισθήματα. Καταθέτουν το στίγμα του δικού τους Μεταπτυχιακού Προγράμματος «Πολεοδομία και Χωροταξία».

Στο φως που πάντα χαρακτήριζε τη δασκάλα Μαρία Μαυρίδου

(και όχι στη σκιά της οδονηρής για όλες και όλους εμάς απώλειάς της)

ακολουθούν οι αφηγήσεις... που με ενδιαφέρον και χαμόγελο θα διάβαζε...

και αναλυτικά θα συζητούσε στη συνέχεια...

Ειρήνη Μίχα, Επίκουρη Καθηγήτρια ΕΜΠ

Με είκοσι χρόνια παρουσίας στο ΔΠΜΣ «Πολεοδομία και Χωροταξία» (από τη θέση της φοιτήτριας αρχικά και της δασκάλας στη συνέχεια), η επετειακή αυτή γιορτή μου προκαλεί αμηχανία, σίγουρα ικανοποίηση, αλλά και σκέψεις νοσταλγικές, άλλες πολύχρωμες και άλλες πιο σκοτεινές. Περνούν από το μυαλό μου πονηρές αναμνήσεις και αιχμηρά σχόλια για εκείνη την πρώτη πειραματική χρονιά λειτουργίας του προγράμματος, όπως και διαπιστώσεις για την μετέπειτα πορεία – των μαθημάτων και προσωπικά όλων μας.

Στέκομαι στην πρώτη χαρά της αναγγελίας από τη Μαίρη Μαντουβάλλου ότι αρχίζει το πρόγραμμα (γεγονός που σήμαινε για το ξεκίνημα της διατριβής μου την αναγκαία και πολύτιμη εξοικείωση με ένα θεωρητικό πλαίσιο αλλά και μια ομάδα ανθρώπων), στην ικανοποίηση να γίνω δεκτή ανάμεσα σε εκείνη την ολιγομελή πρώτη παρέα σπουδαστών και σπουδαστριών – το γεγονός ότι κρατάμε ακόμα κάποιες επαφές, νομίζω ότι λέει πολλή. Από εκείνη τη χρονιά κρατάω ακόμα τις εργασίες μου ως μέτρο προσωπικής επισημονικής ωρίμανσης αλλά και μετέπειτα εξέλιξης του προγράμματος, παράλληλα με τις κοινωνικοπολιτικές συγκυρίες. Κρίνοντας και από όσες είχα την τύχη να διαβάσω μέσα στα 10 χρόνια που διδάσκω στο πρόγραμμα, δεν μπορώ να σκεφτώ μια πιο σημαντική συμβολή και παρακαταθήκη «στο ελληνικό πολεοδομικό γίγνεσθαι» – τόσο για εκείνες που αναρωτιόμασταν με τη Μαρία Καλαντζοπούλου ποιος θα ενδιαφερόταν να τις διαβάσει (πόσο μάλλον να τις δημοσιεύσει), όσο και για εργασίες ντοκουμέντα για τις μεταλλαγές σε γειτονιές του κέντρου της Αθήνας ή άλλες που τροφοδότησαν έρευνες ή/και λειτούργησαν ως αφετηρία για την εκπόνηση διατριβών. Από εκείνη την πρώτη χρονιά θυμάμαι και τη συζήτηση απολογισμού, στο τέλος του ακαδημαϊκού έτους, για ένα πείραμα που έβαζε τότε τα θεμέλια του σε αντίξοες συνθήκες (βλ. το αρνητικό κλίμα στη Σχολή για την ίδρυσή του, αλλά και πρακτικά θέματα όπως τη βιβλιοθήκη στο κτίριο Αβέρωφ κλειστή λόγω ανακαίνισης), όμως με ιδιαίτερη διάθεση από τα μέλη του Τομέα Πολεοδομίας και Χωροταξίας.

Απόφοιτη λοιπόν, μέλος της διδακτικής του ομάδας σήμερα και με μια ακόμα ιδιότητα: οι πρώτες διδακτικές μου εμπειρίες ήταν στο πρόγραμμα αυτό. Οι προσκλήσεις για συμμετοχή σε μαθήματα αποτέλεσαν το πιο σημαντικό μάθημα για εμένα και θέλω να πιστεύω ότι η τακτική αυτή συνεχίζει μέχρι σήμερα να δίνει ανάλογες ευκαιρίες. Δύσκολες εποχές, αλλά αισιοδοξώ και ευελπιστώ πάντα ότι και άλλες/οι απόφοιτες/οι, μέσα από τις δικές τους διαδρομές, θα βρουν σύντομα επίσημη θέση στη διδακτική ομάδα του Τομέα.

Η επέτειος αυτή μας βρίσκει και με βαριές απώλειες με πιο πρόσφατη (και πρόωρη) της δασκάλας μας Μαρίας Μαυρίδου. Συντονίζοντας σήμερα ένα μάθημα του προγράμματος στο οποίο είχα την τύχη να παρακολουθήσω τις διαλέξεις της ως σπουδάστρια και στη συνέχεια ως μέλος της διδακτικής ομάδας, συνειδητοποιώ πόσο καθοριστικά μας έχουν επηρεάσει οι κυρίες της πρώτης φουρνιάς (η Ντίνα Βαΐου, η Μαίρη Μαντουβάλλου και η Μαρία Μαυρίδου), στον τρόπο με τον οποίο σκεφτόμαστε, δομούμε τα επιχειρήματά μας, στον τρόπο με τον οποίο διδάσκουμε. Στις *Μεταλλαγές των ιδεών για την πόλη* ο τρόπος της Μαρίας έχει ζυμώσει συ-

Ζητήσεις και μας έχει δώσει κίνητρα για πολυάπληδες εναλλακτικές θεωρητικές επεξεργασίες – περισσότερο από ότι θα παραδεχόταν η ίδια. Κρατάω από ένα κείμενό της την προτροπή να υποβάλλουμε σε μια διαδικασία «ανάκρισης» τις επικρατούσες διατυπώσεις (και τον φαινομενικά συνεκτικό τους λόγο) με ερωτήματα που αποτελούν σε κάθε συγκυρία διακυβεύματα για το μέλλον της πόλης. Γιατί, όπως καταλήγει *«εκτός από πολιτική και κοινωνική δράση με στόχο τη διαμόρφωση μιας άλλης δυναμικής, χρειάζεται, όπως θα έλεγε ο Αλτουσέρ, και μια θεωρητική πρακτική για να κατανοήσουμε τη συγκυρία που ζούμε και να μπορέσουμε να την επηρεάσουμε. Αυτό το καθήκον βαρύνει κυρίως τους επιστήμονες και κατ' εξοχήν τους πανεπιστημιακούς»*²⁰.

Οι μελλοντικές γενιές θα μας κρίνουν αν κρατάμε ζωντανό το μεράκι του αρχικού πειράματος. Αν η συνύπαρξη διαφορετικών αντιλήψεων και οπτικών δημιουργεί ένα γόνιμο διάλογο, ένα λιμάνι ιδεών και όχι μίζερες τρικυμίες στα στεγανά μιας μπανιέρας... είκοσι χρόνια τώρα για εμένα το πρόγραμμα λειτούργησε μόνο ως λιμάνι, αγκυροβόλι ασφάλειας καθημερινής εκπαίδευσης και ταυτόχρονα ανοικτός ορίζοντας για νέους πειραματισμούς. Του εύχομαι χρόνια πολλά με την υπόσχεση να συμβάλλω όσο μπορώ να διατηρηθεί το κέφι και να επικρατήσουν οι θετικές σκέψεις.

²⁰ Μαρία Μαυρίδου, Η «Νέα Πολεοδομία» ως κυρίαρχος Λόγος και η Ελληνική Πόλη, 2004

δημοσιεύτηκε στον τιμητικό τόμο για τον καθηγητή Αθανασιο Αραβαντινό, Πόλη και χώρος από τον 20ο στον 21ο αιώνα, Αθήνα: ΕΜΠ, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, ΣΕΠΟΧ.

Μαρία Καλαντζοπούλου, Πολιτικός μηχανικός – Συγκοινωνιολόγος
ΕΜΠ- Πολεοδόμος – Χωροτάκτρια ΜΔΕ ΕΜΠ / MSc LSE

Νομίζω ότι οποτεδήποτε κι αν ερωτηθώ τι σκέφτομαι για τις μεταπτυχιακές σπουδές Πολεοδομίας και Χωροταξίας στο ΕΜΠ, το πρώτο πράγμα που θα σκεφτόμουν είναι η ιδέα (ίσως και το καμάρι) ότι έζησα τα πρώτα βήματα του προγράμματος. «Ήμουν κι εγώ εκεί» λοιπόν, σ' εκείνη την πρώτη «πιλοτική» χρονιά, το ακαδημαϊκό έτος 1998-99. Έχοντας σχετικά πρόσφατα τότε αποφοιτήσει ως Πολιτικός Μηχανικός και παρά την ήδη εκτεταμένη μετα-μόρφωσή μου σε θέματα κυρίως ιστορίας του σχεδιασμού και σχέσεων μεταξύ των διαφορετικών σχεδιασμών (κυρίως του πολεοδομικού και του συγκοινωνιακού) στο πλαίσιο της διπλωματικής μου συν-εργασίας με την «δασκάλα» Μαρία Μαντουβάου, η αναγγελία ότι μπορεί κανείς, επιτέλους και για πρώτη φορά, να σπουδάσει σε μεταπτυχιακό επίπεδο στην Ελλάδα και στο ίδιο εκπαιδευτικό ίδρυμα το αντικείμενο αυτό ήταν σχεδόν συγκινητική. Το γεγονός ότι και μετά την αποφοίτησή μου παρέμενα ούτως ή άλλως στην οικογένεια του «Τομέα» στο ΕΜΠ, μέσα από τη συνεργασία μου με το Εργαστήριο Αστικού Περιβάλλοντος σε ερευνητικά προγράμματα, η προοπτική δηλαδή να συνδυαστούν τα πρώτα βήματα διαθεματικής έρευνας στον τομέα του χωρικού σχεδιασμού (που άπτονταν θεμάτων πολεοδομικής ή κυκλοφοριακής οργάνωσης, χωροθετήσεων υπερτοπικής σημασίας, όρων περιβαλλοντικής προστασίας κ.ά.) με εμβάθυνση σε πλαίσια μεταπτυχιακών σπουδών μ' έκανε να αισθάνομαι εξαιρετικά τυχερή. Και, πράγματι, ήμουν.

Συμμετείχα λοιπόν, όπως και όλες κι όλοι μας εκείνης της χρονίας, σ' ένα νεογέννητο πρόγραμμα χωρίς παρελθόν, χωρίς παραστάσεις για το τι μπορεί να είναι ένα μεταπτυχιακό, πόσο δύσκολο, πού μπορεί να σε πάει. Κι όλες αυτές οι απορίες ενέτειναν το ενδιαφέρον και τις προσδοκίες μας. Πρώτη φορά σπουδές σε τόσο ολιγομελείς ομάδες, πρώτη φορά σε μια συνθήκη «επιλογής» που σε καθιστούσε τόσο εμφαντικά συνδιαμορφωτή των σπουδών σου, πρώτη φορά μαθήματα και εμπειρίες κριτικής θεωρίας, κριτικής μεθοδολογίας για την έρευνα και πολλές άλλες «πρώτες φορές» και πρώτα μαθήματα, ίσως ιδιαίτερα για όσους σπουδαστές δεν προερχόμασταν από την Αρχιτεκτονική. Κι αυτό ακόμα όμως, το να βρισκόμαστε συνομιλητές στις ίδιες αίθουσες με ανθρώπους με πολύ διαφορετικές γνώσεις και εμπειρίες μορφωτικές και επαγγελματικές στον ιδιωτικό τομέα ή στη δημόσια διοίκηση, αποτελούσε μια σπουδαία πρώτη φορά.

Δίληα σ' αυτά, θυμάμαι φυσικά και κάποιες χαρακτηριστικές δυσκολίες εκείνης της αρχής. Εντάσεις ή προβληματισμούς γύρω από οργανωτικά πρακτικά, πολιτικά ή ιεραρχικά ζητήματα της εποχής, την δυσπιστία κάποιων διδασκόντων για την σκοπιμότητα του προγράμματος, την αμχανία πολλών από εμάς τους φοιτητές αυτών των δύο «κατευθύνσεων» Σχεδιασμού του χώρου ως προς το πώς συλλειτουργούν αυτές και τι άραγε είναι αυτό που τις χωρίζει (τι περισσότερο δηλαδή απ' όσα, συχνά πολλή και ανυπέρβλητα, μπορεί να χωρίζαν μαθήματα και διαφορετικές κατευθύνσεις μέσα στην ίδια «κατεύθυνση»);, την ανισότητα ανάμεσα στα παρεχόμενα μαθήματα από πλευράς απαιτήσεων, προετοιμασίας, παρεχόμενου υλικού και, δεδομένων αυτών, το πόσο παράξενο (έως και άδικο) φαινόταν σε κάποιους από εμάς ότι χωρίς κορμό κάποιων ελάχιστων υποχρεωτικών μαθημάτων μπορούσαν να αποφοιτήσουν δύο άνθρωποι από το ίδιο πρόγραμμα την ίδια χρονιά χωρίς να έχουν συναντηθεί ποτέ σε κανενός είδους κοινή εμπειρία ή συζήτηση.

Μ' αυτή την έννοια, μου είναι πάντα ξεκάθαρο και θεωρώ υποχρέωσή μου να το εξηγήω ότι μιλώντας για το μεταπτυχιακό μιλώ για το «δικό μου» μεταπτυχιακό – ή ίσως το «δικό μας» αν σκεφτώ πολύ συγκεκριμένους ανθρώπους με τους οποίους πραγματικά συναντήθηκα εκεί με κάθε τρόπο, όπως είναι η Ειρήνη Μίχα. Το «δικό μας» μεταπτυχιακό λοιπόν υπήρξε πραγματικά απαιτητικό, συχνά συναρπαστικό (όπως λ.χ. σε κάποια από τα σεμινάρια της Κοινωνιολογίας του Αστικού Χώρου ή σε κάποιες από τις συζητήσεις στις Μεταηλλαγές των Ιδεών για την Πόλη, στις συζητήσεις για το πρίσμα του φύλου και των παραγωγικών σχέσεων, στις πρώτες έννοιες οικονομικής γεωγραφίας, στην κριτική παρουσίαση προβεβλημένων ευρωπαϊκών προγραμμάτων ανάπτυξης), ένα πραγματικό άνοιγμα στο φως και την κριτική σκέψη.

Με έναυσμα αυτή την εμπειρία, άμεσα αναζήτησα και την εμπειρία μιας ακαδημαϊκής μητρόπολης κι αυτό ήταν πια ένα συνειδητό αίτημα. Παρακολούθησα λοιπόν ένα άλλο ομότιτλο μεταπτυχιακό σε εντελώς διαφορετικό πλαίσιο όμως (στο πρόγραμμα Urban and Regional Planning στο London School of Economics), όχι σε αρχιτεκτονική σχολή, σε αρκετά διαφορετική παράδοση στο θέμα του planning, σε πολύ διαφορετικό ακαδημαϊκό περιβάλλον, ασύγκριτα πιο διεθνές, με πολύ διαφορετικά «προφανή» ή «αυτονόητα», συχνά και με άλλα ερωτήματα απ' όσα είχα προλάβει να αντιληφθώ και, πάντως, με απίθανα περισσότερες ευκολίες και υποδομές για πρόσβαση στις κυρίαρχες συζητήσεις της εποχής και στη βιβλιογραφία (ακόμα και σε data για την ίδια σου τη χώρα, δεν θα ξεχάσω πόσο πιο εύκολα τα έβρισκες στη βιβλιοθήκη του LSE απ' ό,τι στην Αθήνα). Εκεί επιβεβαίωσα ότι το μεταπτυχιακό (όπως ίσως και όλες οι σπουδές) είναι τελικά και κατά μείζονα λόγο αυτό που μπορείς εσύ να δεις και να πάρεις με ότι εφόδια και ερωτήματα έχεις μέχρι εκείνη τη στιγμή. Κι εκεί εκτίμησα ακόμα περισσότερο όχι μόνο όσα έμαθα, αλλά και όσα μου έμαθαν να ψάχνω οι σπουδές στην Αθήνα.

Επιστρέφοντας, στην Πατησίων, στον χώρο του ΕΜΠ και στη γειτονιά του Τομέα Πολεοδομίας και Χωροταξίας παρέμεινα για χρόνια ως ερευνήτρια στο Εργαστήριο αλλά και ως υποψήφια διδάκτορας (το τελευταίο πιο άτονα, λόγω των βιοποριστικών επαγγελματικών απαιτήσεων). Περισσότερο κι απ' τις 5ετείς σπουδές Μηχανικού, νομίζω πως είναι αυτές οι σπουδές στα ζητήματα του χώρου που εγγράφηκαν πολύ περισσότερο σε ότι έχω δουλέψει

μέχρι σήμερα. Στο διδακτικό μου έργο στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων του ΔΠΘ για κάποια χρόνια και επικουρικά σε αντίστοιχα μαθήματα στην Αρχιτεκτονική στο ΕΜΠ, στα ερευνητικά προγράμματα του Εργαστηρίου Αστικού Περιβάλλοντος ή σε άλλες πολεοδομικές ή συγκοινωνιακές μελέτες στις οποίες συμμετείχα ή είχα την ευθύνη, στην πολυεπίπεδη εμπειρία συνεργασίας με την διοίκηση και τις υπηρεσίες του ΟΡΣΑ καθώς και με πολυάριθμους συνεργάτες για την εκπόνηση νέου Ρυθμιστικού Σχεδίου για την Αττική κατά την περίοδο 2010-2012, στην κριτική διαπραγμάτευση της νομοθετικής υπερπαραγωγής της περιόδου 2012-2015 στα Ζητήματα του χώρου και του περιβάλλοντος από θέση επιστημονικού συνεργάτη στη Βουλή, στην προώθηση και ολοκλήρωση μεγάλων θεσμικών μεταρρυθμίσεων όπως το Κτηματολόγιο και οι δασικοί χάρτες τα τελευταία χρόνια είτε από διοικητική – εκτελεστική θέση, είτε με συμμετοχή σε νομοπαρασκευαστικές επιτροπές και ομάδες εργασίας, ακόμα και στην συμμετοχή σε συλλογικότητες και πρωτοβουλίες για θέματα του χώρου ή στη συνεργασία για την διατύπωση σκέψεων γι' αυτά.

Η αλήθεια είναι ότι η περίοδος αυτών των 20+ χρόνων ζωής του προγράμματος σπουδών Πολεοδομίας και Χωροταξίας συνέπεσε με μια περίοδο εμβάθυνσης ενός συγκεκριμένου υποδείγματος στη ρύθμιση του χώρου και στον ρόλο του σχεδιασμού.

Παρ' όλο που οι θεματικές της εποχής της αρχής του προγράμματος (όχι τόσο στα μαθήματα, όσο λ.χ. στα θέματα που επέλεξαν να δουλέψουν οι σπουδαστές) αντανakλούσαν προβληματισμούς και τοπικότητες που στο φόντο των σημερινών ρυθμίσεων, αιτημάτων ή κρίσεων φαντάζουν καμιά φορά έως και παιδικά παιχνίδια (ένα τοπικό πάρκο που απειλείται, πώς θα σχεδιάσουμε έναν ποδηλατόδρομο, αν και πού χωράει το τραμ, πώς θα επιστρέψει η κατοικία στο κέντρο, τι θα πει *gentrification* και πώς ρυθμίζεται κλπ), ήταν ήδη εκεί τα χαρακτηριστικά του νέου υποδείγματος. Ενός υποδείγματος που ειδικά στην Αττική ξεκινά (;) να γίνεται ευδιάκριτο με υπόθαλψη της εκτός σχεδίου εξάπλωσης της πόλης με μοχλός τα «μεγάλα έργα» της δεκαετίας του '90, οργανώνεται περισσότερο με την συστηματική κατεπείγουσα και «κατά παρέκκλιση» απονομιμοποίηση περιοριστικών ρυθμίσεων για τη γη σε ακίνητα «ενδιαφέροντος» (λ.χ. για τον «εθνικό σκοπό» των Αγώνων) και, κυρίως μετά το 2010, μετασχηματίζεται σε εγκαθίδρυση «καθεστώτων εξαίρεσης» σχεδιασμού μέσα από «ειδικά» χωρικά σχέδια που συνδέονταν με το αφήγημα «νυν υπέρ πάντων οι επενδύσεις για την εξυπηρέτηση του χρέους» και την σταδιακή διάλυση των όποιων περιορισμών στην χρήση της γης. Μπροστά δηλαδή σε μια γενικευμένη κρίση του παραγωγικού μοντέλου, της διαχείρισης φυσικών πόρων και περιβάλλοντος, του εισοδήματος και της κατανάλωσης, της αγοράς ακινήτων ιδιαιτέρως, καθώς και μπροστά σε μεγάλες προκλήσεις για την κοινωνική συνοχή και την ίδια τη δημοκρατία, η ανταπόκριση του θεσμικού πλαισίου για τον σχεδιασμό, με κάποιες εξαιρέσεις, υπήρξε *business as usual* όσο γκροτέσκ και αν έδειχνε η *business*. Και η απομάκρυνση από αυτή την κατεύθυνση αποδεικνύεται μέχρι στιγμής εξαιρετικά δύσκολη. Γι' αυτή την κοινή εμπειρία, βρεθήκαμε να συνομιλούμε κατά περιόδους όχι μόνο όσοι διδάσκοντες και διδασκόμενοι γνωριστήκαμε τότε, αλλά και με μια σειρά άλλων αποφοίτων, που διάλεξαν να «δουν» μέσα από τα ίδια παράθυρα. Δεν είναι λοιπόν τυχαία η κοινή γλώσσα ή το κοινό βλέμμα. Δεν ήταν επομένως καθόλου μικρό το αποτέλεσμα.

Μιλώντας για το αποτύπωμα, να που πραγματοποιούμε αυτή την επετειακή εκδήλωση έχοντας μόλις χάσει από κοντά μας την Μαρία Μαυρίδου. Εκείνη που με σύστημα και ευγένεια συνέβαλε ίσως πιο χαρακτηριστικά στην αμφισβήτηση των αυθαίρετων γενικεύσεων για τα υποκείμενα και τις επιδιώξεις τους μέσα και για τον χώρο, της παντοδυναμίας των μέσων όρων και του θετικισμού στην έρευνα τόσο για τις ερωτήσεις που θέτεις όσο και για τις απαντήσεις που εξάγεις. Και μέσα απ' αυτά, στην ταυτότητα του συγκεκριμένου προγράμματος.

Απ' το μεταπτυχιακό Πολεοδομίας και Χωροταξίας στο συγκρότημα της Πατησίων, βγήκαμε με περισσότερα ερωτήματα απ' όσα είχαμε όταν μπήκαμε κι αυτό είναι μια διεργασία που συνεχίζεται κι ελπίζω να μην σταματήσει ποτέ. Σε διδάσκουσες όπως η Μαρία Μαυρίδου οφείλουμε όχι μόνο πολλή απ' αυτά τα ερωτήματα, αλλά και το να εκτιμήσουμε πως η δι-άθεση και η δυνατότητά μας να τα διατυπώνουμε ήταν το σπουδαιότερο μάθημα. Ελπίζω αυτό το μάθημα να μείνει και να πηlatύνει ως στίγμα του προγράμματος αυτού για πολλή ακόμη χρόνια.

Από το μάθημα «θέματα αστικού σχεδιασμού», άνοιξη 2008: Προσωπικό αρχείο Σοφίας Τσάδαρη

Φερενίκη Βαταβάλη, Δρ. Αρχιτέκτων – Πολεοδόμος ΕΜΠ

Παρακολούθησα το ΔΠΜΣ Πολεοδομίας και Χωροταξίας του ΕΜΠ το ακαδημαϊκό έτος 2003-2004 και μία χρονιά αργότερα, το 2005, παρουσίασα τη διπλωματική εργασία. Ήταν μία περίοδος εκρηκτική για τα ελληνικά πολεοδομικά πράγματα. Μεγάλα έργα υποδομής, Ολυμπιακοί Αγώνες, έργα αναπλάσεων, μεταναστευτικές εισροές από την Ανατολική Ευρώπη και τα Βαλκάνια, στεγαστικά δάνεια, οικοδομική έκρηξη, τριτογενεποίηση της οικονομίας. Ήταν μία φάση που οι ελληνικές πόλεις (όπως και όλες οι πόλεις) αλληλάζουν ραγδαία. Αλληλάζει η κοινωνική τους σύνθεση, αλληλάζουν οι οικονομικές δραστηριότητες σε αυτές, αλληλάζει η εικόνα και η χωρική οργάνωσή τους, αλληλάζει η λειτουργία του συστήματος γης και οικοδομής, αλληλάζουν οι παίκτες που καθορίζουν τις διαδικασίες αστικής ανάπτυξης, εισάγονται νέοι θεσμοί, νέα εργαλεία σχεδιασμού και νέες διαδικασίες διακυβέρνησης με μία στροφή προς επιχειρηματικές προσεγγίσεις, αναδεικνύονται νέες ανισότητες, πωλώσεις και συγκρούσεις. Τα μαθήματα του μεταπτυχιακού προγράμματος παρακολουθούν τις πολεοδομικές εξελίξεις και εντάσσουν τους μετασχηματισμούς των ελληνικών πόλεων στη 'μεγάλη εικόνα', συνδέοντάς τους με την παγκοσμιοποίηση και την επικράτηση του νεοφιλελεύθερου προτύπου ανάπτυξης.

Στο επίκεντρο της συζήτησης βρίσκεται η Αθήνα. Η πρωτεύουσα της χώρας αποτελεί το μεγαλύτερο πολεοδομικό εργαστήριο της περιόδου. Και στα μαθήματα του μεταπτυχιακού η Αθήνα αποτελεί βασικό αντικείμενο διαλέξεων, συζητήσεων και ερευνητικών επεξεργασιών μέσα από τις φοιτητικές εργασίες.

Τι γίνεται όμως με τις πόλεις μεσαίου μεγέθους; Πώς οι παραγωγικές αναδιαρθρώσεις, η μετανάστευση, οι εξελίξεις στον κτηματομεσιτικό και κατασκευαστικό κλάδο, ο αποκαλούμενος 'ανταγωνισμός των πόλεων' ή οι νέες αστικές πολιτικές εκδηλώνονται σε αυτές; Πώς τελικά οι μεσαίου μεγέθους πόλεις μπαίνουν στο χορό της παγκοσμιοποίησης; Πέρα και παράλληλα με τις πολεοδομικές εξελίξεις στην Αθήνα, πολλή από τα θέματα που αναπτύχθηκαν στο πλαίσιο των μαθημάτων του μεταπτυχιακού και πολλή από τις εργασίες που εκπονήσαμε κάποιοι από τους φοιτητές και τις φοιτήτριες επικεντρώθηκαν ακριβώς σε αυτά τα ερωτήματα. Βλέποντας τις ιδιαιτερότητες μικρότερων πόλεων, συμβάλλουμε έτσι στη συζήτηση για τις αλληγές στο πρότυπο αστικής ανάπτυξης που προκαλεί η παγκοσμιοποίηση στην Ελλάδα.

Τα θέματα που αναδείχθηκαν μέσα από τις ερευνητικές επεξεργασίες για τις πόλεις μεσαίου μεγέθους ήταν πολλά και σε αρκετές περιπτώσεις φώτισαν πρωτότυπες πτυχές της αναπτυξιακής πορείας και της χωρικής συγκρότησής τους. Οι σχετικές θεωρητικές και εμπειρικές διερευνήσεις εξειδικεύουν περαιτέρω τους προβληματισμούς για τους μετασχηματισμούς των ελληνικών πόλεων: Πώς αλληλοεπιδρούν (στο πλαίσιο των διαδικασιών αστικής ανάπτυξης) τα μεγάλα δημόσια έργα υποδομής (οδικά έργα, αναπλάσεις δημόσιων χώρων, νέες πολιτιστικές υποδομές κτλ) με τις μεγάλες ιδιωτικές επενδύσεις στον τομέα του εμπορίου, της αναψυχής και του τουρισμού; Πώς συντελείται η στροφή από δραστηριότητες του δευτερογενούς τομέα και του παραδοσιακού εμπορίου σε δραστηριότητες αναψυχής και τουρισμού, που αλληλάζουν τη συγκρότηση ολόκληρων περιοχών; Πώς

εκδηλώνεται η αστική διάχυση και τι σημαίνει ο νέος ρόλος του κέντρου της πόλης ως τόπου που αντιπροσωπεύει ένα νέο πρότυπο κατανάλωσης; Πώς υπερεθνικές ή παγκόσμιες διεργασίες (μετανάστευση, διασυνοριακό εμπόριο, περιβαλλοντικά προβλήματα, ξένες επενδύσεις, διεθνής τουρισμός κτλ) προσδίδουν νέα δυναμική στις μεσαίου μεγέθους πόλεις; Πώς συναρθρώνονται 'παραδοσιακές' μορφές πολεοδομικού σχεδιασμού (πολεοδομικές μελέτες, πράξεις εφαρμογής, διατάγματα προστασίας φυσικών και πολιτιστικών πόρων κτλ) με αποσπασματικές παρεμβάσεις στρατηγικού χαρακτήρα (αναπλάσεις, νέα δημόσια κτίρια, αναβάθμιση δημόσιων χώρων, διοργάνωση μεγάλων πολιτιστικών εκδηλώσεων κτλ);

Τα χρόνια που ακολουθούν ταυτίζονται με μία περίοδο γεμάτη νέες προκλήσεις για τις πόλεις και νέα ερωτήματα για το σχεδιασμό του χώρου. Η 'κρίση' θέτει νέα δεδομένα για τον αστικό χώρο και την παραγωγή του στην Ελλάδα και όχι μόνο. Και τα θεωρητικά εργαλεία που αποκτίσαμε στο μεταπτυχιακό, αλλιά και σε χώρους αλληλοτεννόμενους με αυτό, όπως το σεμινάριο υποψηφίων διδασκόντων του Τομέα Πολεοδομίας και Χωροταξίας, το Εργαστήριο Αστικού Περιβάλλοντος, τα Σεμινάρια του Αιγαίου, το επιστημονικό περιοδικό Γεωγραφίες και η ομάδα Encounter Athens, επεκτείνουν σε αυτή τη φάση ερωτήματα που είχαν διαμορφωθεί την περίοδο των μεγάλων έργων, των Ολυμπιακών Αγώνων και της οικοδομικής έκρηξης και γεννούν νέους προβληματισμούς. Ποιες οι επιπτώσεις της 'κρίσης' στον αστικό χώρο; Ποια νέα κοινωνικά φαινόμενα εκδηλώνονται; Πώς μεταλλάσσεται το σύστημα γης και οικοδομής; Πώς αλληλάζει το σύστημα του χωρικού σχεδιασμού και πώς γίνονται νέες επιλογές που ευνοούν το μεγάλο επενδυτικό κεφάλαιο; Ποιες κοινωνικές δυναμικές δίνουν νέες προοπτικές για μία 'άλλη' πόλη; Πώς διαμορφώνονται νέα αιτήματα και διεκδικήσεις για τη ζωή στην πόλη;

Η περίοδος αυτή συμπίπτει με την ολοκλήρωση των μεταπτυχιακών σπουδών μου και το άνοιγμα σε νέες επαγγελματικές εμπειρίες, μεταξύ των οποίων και εργασιακή απασχόληση στην τοπική αυτοδιοίκηση. Η τοπική αυτοδιοίκηση, ως βασικό σκέλος της δημόσιας διοίκησης και κεντρικός συντελεστής του χωρικού σχεδιασμού, είναι ένα πεδίο όπου κανείς έχει άμεση εμπειρία της τρέχουσας πρακτικής του πολεοδομικού σχεδιασμού, της καθημερινότητας της πόλης, των διακυβευμάτων της αστικής ανάπτυξης, των μεγάλων συγκρούσεων γύρω από την ιδιοκτησία της γης και τις διαφορετικές χρήσεις, των περιπετειών του συστήματος του χωρικού σχεδιασμού. Είναι ταυτόχρονα ένα πεδίο όπου βλέπει κανείς από κοντά τις συνέχειες και τις τομές που εμφανίζονται την περίοδο της κρίσης στο πολεοδομικό γίγνεσθαι, αλλιά κυρίως τη σταδιακή συγκρότηση ενός θεσμικού περιβάλλοντος 'δύο ταχυτήτων'. Είναι σαφές ότι ένα μεγάλο εύρος νέων θεσμικών ρυθμίσεων προβλέπουν προνομιακούς όρους και γρήγορες διαδικασίες για τις μεγάλες επενδύσεις, ενώ οι 'παραδοσιακές' διαδικασίες εκπόνησης και εγκρίσεων των πολεοδομικών σχεδίων και τοπικών ρυθμίσεων παραμένουν σύνθετες και χρονοβόρες, σε βάρος της ποιότητας του αστικού περιβάλλοντος, της λειτουργικότητας των κοινωνικών υποδομών και του 'κράτους δικαίου'. Η πόληση αυτή στην πολεοδομική πρακτική – κλιμακώνοντας τάσεις που έχουν εκδηλωθεί ήδη πριν από την κρίση – γίνεται άμεσα αισθητή στο επίπεδο της τοπικής αυτοδιοίκησης. Αν και πρόκειται για θέματα ιδιαίτερα σύνθετα, συνδέονται

άμεσα με τη θεωρητική συζήτηση για την υποβάθμιση του καθολικού σχεδιασμού, την επιλεκτική απορρύθμιση, τη στροφή σε επιχειρηματικές προσεγγίσεις και την ανακλιμάκωση στην αστική διακυβέρνηση, που τόσο αναλυτικά συζητήθηκαν και συζητούνται στο μεταπτυχιακό. Ουσιαστικά οι σπουδές στο μεταπτυχιακό αποτελούν ένα καλό υπόβαθρο για την κατανόηση των διαδικασιών παραγωγής και ρύθμισης του αστικού χώρου και την ένταξή τους στο ευρύτερο πλαίσιο των μετασχηματισμών που συμβαίνουν γύρω από τη γη, την ιδιοκτησία και τις πόλεις.

Το ΔΠΜΣ «Πολεοδομία και Χωροταξία» του ΕΜΠ αποτελεί ένα ελληνικό μεταπτυχιακό αξιώσεων, σε έναν κόσμο όπου η εκπαίδευση και η παροχή γνώσης αποτελεί βαριά βιομηχανία για πολλές χώρες του Δυτικού κόσμου. Αποτελεί ένα μεταπτυχιακό πολεοδομίας και χωροταξίας σε μία σχολή αρχιτεκτόνων, σε μία περίοδο που η μελέτη της πόλης αποσυνδέεται από τις σπουδές της αρχιτεκτονικής, με αποτέλεσμα να απομειώνεται η συνέχεια και η αλληλεπίδραση ανάμεσα σε διαφορετικές κλίμακες του χώρου. Είναι τέλος ένα μεταπτυχιακό με ταυτότητα αντίστοιχη με το αντικείμενο της διδασκαλίας: παρακολουθεί συστηματικά και προσαρμόζεται διαρκώς στη ρευστή εποχή μας και στους αλληλέγγυους μετασχηματισμούς του χώρου. Υπό αυτό το πρίσμα, συνιστά ένα χώρο με ιδιαίτερη συμβολή στην επιστημονική συζήτηση για την πόλη, την πρακτική του χωρικού σχεδιασμού και τις αστικές πολιτικές στην Ελλάδα.

Σοφία Τσάδαρη, Δρ. Αρχιτέκτων - Πολεοδόμος ΕΜΠ

Ολοκλήρωσα τις σπουδές μου στην Αρχιτεκτονική Σχολή του ΕΜΠ τον Οκτώβριο του 2006. Όπως συνηθιζόταν έως τότε, ξεκίνησα αμέσως να εργάζομαι, άτυπα και αμειβόμενη με την ώρα στο πλαίσιο ενός συγκεκριμένου έργου, σε ένα αρχιτεκτονικό γραφείο στο κέντρο της Αθήνας, μέχρι να δώσω τις εξετάσεις του ΤΕΕ και να λάβω την άδεια άσκησης του επαγγέλματος τον Μάρτιο του 2007. Μετά τις εξετάσεις έβαλα αγγελία στο έντυπο δελτίο του ΤΕΕ, που κάθε εβδομάδα έφτανε με το ταχυδρομείο σε όλο τον τεχνικό κόσμο, για αναζήτηση εργασίας. Ανταποκρίθηκαν τρία γραφεία και με κάλεσαν για συνέντευξη. Αφού πήγα και μου πρότειναν και τα τρία να συνεργαστώ διάλεξα εκείνο που προτιμούσα. Είχα στο μυαλό μου πως θα δουλέψω ως αρχιτεκτόνισσα, με αντικείμενο κυρίως τα κτιριακά δημόσια και ιδιωτικά έργα.

Αγαπούσα πάντοτε, από τα σπουδαστικά χρόνια, το μάθημα της Πολεοδομίας και ιδιαιτέρως τον τρόπο που τον διδαχθήκαμε από αγαπημένες καθηγήτριες του Τομέα Πολεοδομίας και Χωροταξίας. Η αίτηση στο ΔΠΜΣ το καλοκαίρι του 2007 είχε στο κέντρο του αυτό το ενδιαφέρον, το οποίο κυρίως τότε θεωρούσα μια αθώα –και κάπως ανεπεξέργαστη– τάση να ασχοληθώ περισσότερο με τη θεωρία για την πόλη και τον χώρο. Ποτέ ως τότε δεν το είχα σκεφτεί ως εφόδιο για την επαγγελματική προοπτική και σταδιοδρομία. Και κάπως έτσι βρέθηκα να συνεχίσω τις σπουδές στην πολεοδομία - χωροταξία, ως μια ενασχόληση που συνέβαινε τα απογεύματα και με βραδινά διαβάσματα, μετά τη δουλειά στο γραφείο.

Τα χρόνια του μεταπτυχιακού, 2007 - 2009, τα θυμάμαι ως μια συνεχόμενη διαδικασία συζήτησης, εμβάθυνσης, πραγματικής σπουδής στα θέματα του χώρου. Με την απόσταση των δέκα χρόνων, που τώρα με χωρίζει από αυτά, έχω μια αίσθηση πως τότε άνοιξε μια χωροχρονική πύλη, που με έφερε σήμερα να μιλήω εδώ. Λέξεις κλειδιά: Σχεδιασμός, Πολιτικές, Πόλεις, Αναπλάσεις, Βιώσιμη Ανάπτυξη, Παγκοσμιοποίηση, Ανισότητες, Δεκέμβρης 2008, Κρίση. Η εικόνα που σήμερα θα ανέφερα ξανά ήταν εκείνη που μοιράστηκα με τις παρούσες και τους παρόντες στην κηδεία της αγαπημένης Μαρίας Μαυρίδου:

«Αν κάποιος μου έλεγε: «θυμήσου το μεταπτυχιακό»,

θα ερχόταν στο μυαλό μου μια εικόνα εκείνης της Τετάρτης. Είχαμε και πάλι μάθημα. Τρεις με έξι: θέματα αστικού σχεδιασμού. Εξάμηνο: Εαρινό.

Η ήλιος της άνοιξης που είχε μπει για τα καλά πρόδιδε με θράσος τη σκόνη στα τζάμια και τον καπνό από το τσιγάρο όσων λίγο δειλά και λίγο ξεδιάντροπα καπνίζαμε στην άκρη της αίθουσας και κοντά στο παράθυρο. Στην αυλή είχε μεγάλο σούσουρο, ήταν μέρα φοιτητικών εκλογών.

Το απογευματινό θερμό φως έλουζε τους λευκούς τοίχους της αίθουσας προμηνύοντας την επερχόμενη καλοκαιρινή ανεμελιά. Έφερνε μια εικόνα παλιών μαθητικών χρόνων. Σε λίγο η δασκάλα μας, η κυρία Μαυρίδου, θα μας διάβαζε ένα αγαπημένο κομμάτι του Walter Benjamin επαναφέροντας τη σκέψη μας εντός της «τάξης». Της το αφιερώνω με πολύ αγάπη:

Ο Άγγελος της Ιστορίας έχει στραμμένο το βλέμμα του μονίμως προς το Παρελθόν: εκεί που εμείς αντικρίζουμε μια αλυσίδα γεγονότων, αυτός βλέπει μία και μόνη καταστροφή που σωριάζει αδιάκοπα ερείπια επί ερειπίων μπρος στα πόδια του. Θα ήθελε να σταματήσει για μια στιγμή, να ξυπνήσει τους νεκρούς και να συναρμολογήσει εκ νέου τα συντρίμια. Όμως φυσά από τον Παράδεισο ένας αέρας τόσο δυνατός, που αρπάζει τον Άγγελο από τα φτερά του και τον διώχνει όλο και μακρύτερα. Χωρίς να μπορεί να αντισταθεί, και με το βλέμμα πάντοτε στραμμένο στα χαλάσματα του παρελθόντος, ο Άγγελος ωθείται διαρκώς από τον άνεμο προς το Μέλλον. Ό,τι αποκαλούμε πρόοδο δεν είναι παρά ο άνεμος αυτός...»

Ολοκληρώνοντας τις μεταπτυχιακές σπουδές στο τέλος του 2009 εργαζόμουν ακόμη στο ίδιο αρχιτεκτονικό γραφείο. Είχαμε ήδη αρχίσει να αισθανόμαστε τον κλάδο της κατασκευής να λασχανιάζει, τα έργα λιγότευαν και οι απολήψεις πλήθαιναν γύρω μας. Οι φίλοι που σπούδαζαν έξω σκέφτονταν πως ίσως θα ήταν καλύτερα να μην επιστρέψουν. Η κρίση, που τόσο πολύ συζητούσαμε στο μεταπτυχιακό, δεν ήταν τελικά κάπου αλλού, αλλού γεωγραφικά ή μια θεωρητική έννοια, βρεθήκαμε στη δίνη της. Και στα χρόνια που ακολούθησαν έως και σήμερα την κατανοήσαμε και βιωματικά, καθημερινά.

Για εμένα, η κρίση και η ευκαιρία να εργαστώ στις ομάδες εργασίας για το νέο τότε Ρυθμιστικό Σχέδιο, τη διετία 2010-2011, σηματοδότησε την πρώτη μου επαγγελματική ενασχόληση με την πολεοδομία, κι ένα πολύτιμο σχολείο. Ξεκίνησε τότε η προσπάθεια το νέο Ρυθμιστικό να παραχθεί από τον ίδιο τον Οργανισμό της Αθήνας, επί προεδρίας Ι. Πολύζου. Η Μ. Μαντουβάλου είχε αναλάβει τον συντονιστικό ρόλο των ομάδων εργασίας που κατέληξαν στην πρώτη πρόταση νόμου το 2011. Οι ομάδες και θεματικές συσκέψεις για τη βιομηχανία, το περιβάλλον, την αγροτική γη, την εντός και εκτός σχεδίου δόμηση, τα μέσα σταθερής τροχιάς και τις μετακινήσεις, τα μητροπολιτικά πάρκα, τα ΓΠΣ κ.ά. ήταν καθημέρα ένα επιμορφωτικό σεμινάριο. Ήταν η πρώτη δική μου τριβή με την πολεοδομία ως αποτίμηση, παραγωγή και θέσμιση πολιτικών. Εκεί γνώρισα και συνεργάστηκα με εξαιρετικούς και περισσότερο ώριμους συναδέλφους, που μοίρασαν απλόχερα γνώσεις και εμπειρίες στην ομάδα των νεοεισερχόμενων. Με βάση τα ερευνητικά ενδιαφέροντα από τις προπτυχιακές και μεταπτυχιακές σπουδές, τα οποία εμπλουτίστηκαν με την εμπειρία του ΟΡΣΑ, ωρίμασε η ιδέα της διδακτορικής διατριβής για τον Ελαιώνα, την οποία υποστήριξα τελικά το 2019, με επιβλέπουσα την Ντίνα Βαϊού.

Στα επόμενα χρόνια, μαζί με τη διατριβή και μια απαιτητική οικογενειακή ζωή, ασχολούμαι με τις μεταλληγές του χωρικού σχεδιασμού και εργάζομαι με διάφορους τρόπους. Στην περίοδο που ακολουθεί την εκδήλωση της πρόσφατης οικονομικής κρίσης, η στρατηγική για τον σχεδιασμό του χώρου αλλά και τα εργαλεία με τα οποία αυτή μπορεί να υλοποιείται αναπτύσσονται διαμορφώνοντας ένα πλαίσιο διαφορετικών προτεραιοτήτων σε σχέση με το παρελθόν. Η πορεία μεταλληγής του συστήματος σχεδιασμού συναρτάται με πολλούς και διαφορετικούς παράγοντες που επηρεάζουν το περιεχόμενο και τα εργαλεία του σε διάφορα επίπεδα. Μελετώντας τα νέα εργαλεία για τις πολιτικές του χώρου και έχοντας κατά νου τις προτεραιότητες που βρίσκονταν ήδη καταγεγραμμένες ως ευρωπαϊκές και εθνικές κατευθύνσεις προηγού-

μενων περιόδων προκύπτουν ενδιαφέροντα συμπεράσματα για τη σχέση της οικονομικής κρίσης και του νέου πλαισίου σχεδιασμού. Μια κεντρική κατεύθυνση ως προς αυτό είναι το γεγονός πως δεν πρόκειται απλώς για μία σχέση αίτιου και αποτελέσματος. Με άλλα λόγια ο χωρικός αλλά και ευρύτερα ο σχεδιασμός δεν αλλάζει με ευθύγραμμο τρόπο ως αποτέλεσμα της οικονομικής κρίσης. Οι αλληλαγές που εν μέσω κρίσης συμβαίνουν και τον τροποποιούν σχετίζονται και με μια σχετικά αυτοτελή διαδρομή και μετεξέλιξη του. Αυτή η διακριτή πορεία μετασχηματισμού, που απορρέει από ευρύτερες προτεραιότητες, έρχεται και συναντάει τη συγκεκριμένη συγκυρία, συνομιλεί τρόπον τινά μαζί της.

Για παράδειγμα, τα ζητήματα της Βιώσιμης Ανάπτυξης, των Στρατηγικών Έξυπνης Εξειδίκευσης και καινοτομικής αναδιάρθρωσης συγκεκριμένων παραγωγικών κλάδων, της προώθησης της κοινωνικής συνοχής, τα νέα μοντέλα ανοικτής διακυβέρνησης και διαβούλευσης δεν είναι έννοιες που γεννιούνται εν μέσω κρίσης ούτε η ανάγκη συνάντησής τους σε εργαλεία πολιτικής που αφορούν τον χώρο είναι καινούρια. Ο τρόπος, όμως, με τον οποίο έρχονται να διαπληχθούν διαμορφώνοντας εργαλεία όπως π.χ. οι Ολοκληρωμένες Χωρικές Επενδύσεις (ΟΧΕ) της προγραμματικής περιόδου του ΕΣΠΑ 2014 - 2020 σχετίζονται άμεσα και έμμεσα με την εποχή της κρίσης. Σχετίζονται με την εποχή, ειδικότερα, οι προτεραιότητες που καλούνται να θέσουν και το γεγονός ότι αυτές οι προτεραιότητες γίνονται αποδεκτές από ένα ευρύ φάσμα φορέων και δυνάμεων, λόγω της δραματικής επιτακτικότητας αναγκών που δεν ήταν προφανείς σε μια προηγούμενη εποχή, λόγω της έλλειψης χρηματοδοτικών πόρων σε επίπεδο τοπικών πολιτικών που ωθούν τις αστικές αρχές να στηρίξουν την υλοποίηση της πολιτικής τους ικανοποιώντας αυτές τις προϋποθέσεις που παλαιότερα πιθανόν μπορούσαν να παρακάμψουν. Την ίδια στιγμή, παράγοντες όπως οι τεχνολογικές εξελίξεις συνηγορούν στη διαμόρφωση ενός πλαισίου που μπορεί να είναι ευνοϊκό - χωρίς αυτό να σημαίνει πως δεν εγκυμονεί νέους κινδύνους και παθογένειες - για διαδικασίες εκδημοκρατισμού του σχεδιασμού, της διαφάνειας, της ενσωμάτωσης διεθνών εμπειριών και δεδομένων.

Παράλληλα, αναπτύσσονται νέα θεσμικά εργαλεία πολεοδομικού και γενικότερα χωρικού σχεδιασμού τα οποία είναι προσανατολισμένα σε ένα νέο μοντέλο αστικής ανάπτυξης. Το συμβατικό πλαίσιο πολεοδομικού σχεδιασμού προϋποθέτει ένα καθεστώς μικρής και κατακερματισμένης ιδιοκτησίας, εκτός σχεδίου δόμησης και μικρών / μεσαίων αναπτύξεων. Είναι προσανατολισμένο αμυντικά στην ανάσχεση των επιπτώσεων της αυθαίρετης δόμησης και της άναρχης οικιστικής εξάπλωσης. Το νέο πλαίσιο σχεδιασμού αφορά σε μεγάλες επενδύσεις και είναι προσανατολισμένο επιθετικά στην ανάπτυξη του νέου τύπου παρεμβάσεων. Από το 2010 και έπειτα παράχθηκε ένας μεγάλος αριθμός χωρικών ρυθμίσεων και διατάξεων με άμεσες και έμμεσες χωρικές συνέπειες υπό την επίκληση αντιμετώπισης της κρίσης που βιώνει η ελληνική οικονομία - πρωτίστως - και κοινωνία - δευτερευόντως.

Εντός αυτών των αναζητήσεων και αυτού του πλαισίου κινείται και η επαγγελματική μας διαδρομή, για την οποία θα ήθελα πιο πολύ από όλα να σταθώ στην πολύτιμη προσπάθεια να την αντιμετωπίσουμε συνεργατικά και συλλογικά. Η commonspace είναι μια συνεργατική - διεπιστημονική ομάδα σχεδιασμού που δημιουργήσαμε μαζί με άλλους συναδέλφους, ξεκινώντας το 2012 ως δίκτυο συνεργατών. Το 2015 αποκτήσαμε αρχικά τη μορφή της ΚΟΙΝΣΕΠ με το

όνομα CPD Creating Spaces που στη συνέχεια έγινε Συνεταιρισμός Εργαζομένων και μετονομάστηκε σε commonspace. Τα μέλη και η ευρεία γκάμα συνεργατών της commonspace αποτελούν ένα δίκτυο ειδικών και επιστημόνων που ασχολούνται με τον σχεδιασμό της πόλης και του χώρου μέσα από μια πληθώρα αντικειμένων και ειδικοτήτων, συνδυάζοντας ερευνητική δουλειά με πλούσιο μελετητικό έργο.

Στα χρόνια που δραστηριοποιούμαστε έχουμε συνεργαστεί με δήμους, περιφέρειες και κρατικούς φορείς, πανεπιστήμια και ερευνητικά κέντρα, εκπαιδευτικά και κοινωνικά ιδρύματα, ΜΚΟ και επιχειρήσεις του ιδιωτικού τομέα και έχουμε υλοποιήσει σειρά σημαντικών δημόσιων, ιδιωτικών και συγχρηματοδοτούμενων έργων και προγραμμάτων. Παράλληλα, έχουμε διαρκή επιστημονική συμβολή αλλά και εθελοντική δράση για όλα τα ζητήματα που αφορούν στην υπεράσπιση του δημόσιου χώρου, τη βιώσιμη ανάπτυξη και την προστασία του περιβάλλοντος.

Η commonspace έχει δομήσει ειδική μεθοδολογία σχετική με τον Συμμετοχικό Σχεδιασμό του δημόσιου χώρου και επιδιώκει την καθιέρωση του αντικειμένου και την εφαρμογή του σε διαφορετικές κλίμακες. Η δημιουργία κοινωνικού κεφαλαίου και κοινωνικής καινοτομίας αποτελούν βασικούς σκοπούς της. Τα τρία από τα έξι μέλη της commonspace είμαστε απόφοιτοι/οι του ΔΠΜΣ «Πολεοδομία και Χωροταξία», το οποίο νομίζω τελικά πως μας εφοδίασε με τα καύσιμα αυτής της κοινής μας διαδρομής. Καύσιμα γνώσης, μεθοδολογίας αλλά και τρόπου σκέψης και στάσης ζωής.

Ναυσικά Χατζηδάκη, Δρ Αρχιτέκτων Μηχανικός

Αναφέρομαι επιγραμματικά σε πολύ συγκεκριμένα σημαντικά ζητήματα της πόλης μου την τελευταία εικοσαετία, εκεί που μένω και εργάζομαι.

Είμαι υπάλληλος στις Τεχνικές Δ/νσεις του Δήμου Αμαρουσίου γι' αυτό έρχομαι καθημερινά σε επαφή με τα προβλήματα της πόλης, και συμμετέχω ενεργά στην προσπάθεια εξεύρεσης λύσης αυτών. Το Μεταπτυχιακό αυτό, όσον αφορά εμένα και κάποιους άλλους συναδέλφους που το έχουν παρακολουθήσει, συνέβαλε κατά πολύ στην καλύτερη και βαθύτερη αντίληψη των ζητημάτων και κατά συνέπεια στην διευθέτηση των δίνοντας προσφορότερες λύσεις.

Η πόλη μας διαθέτει πολλά θετικά χαρακτηριστικά, αλλά και πολλά προβλήματα και ιδιόζουσες καταστάσεις. Χωρικά βρίσκεται στα βόρεια του αττικού λεκανοπεδίου, στους πρόποδες της Πεντέλης. Την διασχίζει από βορρά προς νότο η Λεωφόρος Κηφισίας και η Γραμμή του ηλεκτρικού τρένου, και από ανατολή προς δύση η Αττική οδός, με συνέπεια να κόβεται ο αστικός χώρος σε έξη κομμάτια τα οποία πολύ δύσκολα συνδέονται. Στα διοικητικά όρια της πόλης υπάρχει ο μεγάλος χώρος του ΟΑΚΑ, πέντε μεγάλα Νοσοκομεία που εξυπηρετούν όλη την χώρα, πολλά τηλεοπτικά κανάλια, δύο Υπουργεία, Γραφεία της Περιφέρειας, δύο Mall κλπ. Πλέον τούτων κατά μήκος της Λεωφόρου Κηφισίας έχει δημιουργηθεί το υπερτοπικό κέντρο των γραφείων των επιχειρήσεων του τριτογενούς τομέα. Τα γραφεία αυτά και σε συνδυασμό με τα mall, τα Νοσοκομεία και τα Υπουργεία, έχουν ως συνέπεια μεγάλο φόρτο στις μετακινήσεις ανθρώπων και οχημάτων (ιδιωτικών και ΜΜΜ) στην πόλη κατά την διάρκεια της ημέρας, γεγονός που δημιουργεί σημαντικές ανάγκες σε δρόμους, αλλά και σε χώρους στάθμευσης. Όμως όλα αυτά έγιναν χωρίς πρόβλεψη διευθέτησης των αναγκών αυτών με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν τεράστια προβλήματα.

Ως προς τα θετικά χαρακτηριστικά της πόλης επισημαίνεται ότι διαθέτει ένα μεγάλο χώρο πρασίνου, το κτήμα Συγγρού περίπου χίλια (1000) στρέμματα, και ακόμη η πόλη διασχίζεται από το Ρέμα Σαπφούς ή Αμαρουσίου, από το Βορειοανατολικό σύνορο της ως το Νοτιοδυτικό..

Πριν από μερικά χρόνια άρχισε να τίθεται επιτακτικά το ζήτημα του ρέματος, για την επίλυση των προβλημάτων που έχουν ανακύψει όπως όρια, πλημμύρες, καταπατήσεις, οσμές, λήμματα, απορρίμματα κλπ. Η Διοίκηση του Δήμου έδωσε εντολή να ανατεθούν οι μελέτες για την οριοθέτηση και διευθέτηση του. Όμως στην συνέχεια, παρeisέφερσε η νέα προσέγγιση (εξ αιτίας υπαλλήλων με το εν λόγω Μεταπτυχιακό), όπου ετέθησαν νέα δεδομένα και προβληματισμοί. Δηλαδή η διαχείριση του ρέματος ως η φύση μέσα στην πόλη, που η ανάγκη στην ισορρόπηση ανθρωπογενούς περιβάλλοντος και φύσης είναι επιτακτική με προσφορά πολλή, μεγάλη και ζωτική. Ειδικότερα ετέθησαν θέματα της βελτίωσης φυσικών διεργασιών (ρύπανσης εδάφους - υπεδάφους, αέρα, υδάτων και ατμόσφαιρας). Την προσφορά του ρέματος στο κοινωνικό-ιδεολογικό-ψυχολογικό επίπεδο της πόλης, τις κοινωνικές επαφές, την οικονομία, και γενικότερα την υγεία σώματος, ψυχής και πνεύματος. Να γίνει μια προσπάθεια ώστε το ρέμα Σαπφούς να μπορέσει να γίνει η φυσική αρτηρία ζωής για την πόλη, προστατεύοντας από πλημμύρες, βελτιώνοντας το μικροκλίμα και να διαθέτει χώρους για ήπια αναψυχή. Από αυτή την αντιμετώπιση προέκυψε η μελέτη για την τροποποίηση του ρυμοτομικού σε σημεία πλησίον του ρέματος, σχεδίαση ενός δικτύου πεζοδρόμων, πράσινων διαδρομών

κλπ., και γενικότερα ότι χρειάζεται για την προσαρμογή ρέματος και άστεως.

Επίσης, άλλα μείζονα θέματα της πόλης, όπως τα πεζοδρόμια – αστικός εξοπλισμός, η προσβασιμότητα των ΑμεΑ, η βιώσιμη αστική κινητικότητα, οι ποδηλατόδρομοι, η ανθρωπολογική προσέγγιση αυτής, οι αναπλάσεις κλπ, αντιμετωπίζονται με μια άλλη οπτική. Επιπροσθέτως, δημιουργήθηκε για όσους από εμάς φοίτησαν σε αυτό το Μεταπτυχιακό πρόγραμμα η ανάγκη συνεχιζόμενης επαφής με τα Μαθήματα και τις εκδηλώσεις αυτού για περαιτέρω ενημέρωση.

Το ανωτέρω ζήτημα του ρέματος που επιγραμματικά παρουσιάσθηκε, καθώς και άλλα σημαντικά για το σύγχρονο πολεοδομικό γίγνεσθαι της πόλης μας, αλλά και η υπόστασή μας ως επιστήμονες και επαγγελματίες που εργάζονται άμεσα στην υλοποίηση του αστικού σχεδιασμού, συνδέθηκαν και συνεχίζουν να συνδέονται με τις σπουδές μας στο εν λόγω Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα.

Μέσα από την προσωπική και επαγγελματική μου διαδρομή μετά την παρακολούθηση του ΔΠΜΣ, διακρίνω τον τρόπο που ενσωμάτωσα τις εμπειρίες μου από αυτό, τον τρόπο που χρησιμοποιούν στην ζωή μου (επαγγελματική και προσωπική). Στην συνέχεια, δίνω επιγραμματικά την εικόνα αυτών. Στο Μεταπτυχιακό αυτό δόθηκαν, αλλά και έμαθα :

- Εξειδικευμένες γνώσεις, ευρύτητα οπτικής και εμπάθυνση επί των ζητημάτων της Πολεοδομίας και Χωροταξίας.
- Μεθοδολογία στο σχεδιασμό του χώρου.
- Μεθοδολογία για την σκέψη και την έρευνα ζητημάτων της πόλης
- Τρόπος αναγραφής της έρευνας, είτε σε paper, είτε σε Άρθρο κλπ.
- Και τρόπο παρουσίασης και υποστήριξης των ευρημάτων της έρευνας αλλά και γενικότερα των απόψεων μας.

Συνοπτικά, ανοίχθηκαν «πόρτες» σε άλλες οπτικές, σε άλλους κόσμους με ευρύτερους και βαθύτερους προβληματισμούς στα ζητήματα πόλης, για την βιώσιμη και αειφόρο ανάπτυξη και με άξονα την ισορροπία ανθρώπου και φύσης. Για τον σχεδιασμό «τόπων» που εξελίσσονται, που γεννάνε πολιτισμό, που δημιουργούν πολίτες με υψηλό πολιτιστικό και κοινωνικό ήθος και που οι πόλεις πλησιάζουν τον σκοπό τους (την εντελέχεια τους), ήτοι το «ευ ζην».

Το Μεταπτυχιακό αυτό, μου προσέφερε μια ενδελεχή και ευρύτερη προσέγγιση των θεμάτων προς αντιμετώπιση, στην επαγγελματική μου σταδιοδρομία, αλλά και την ζωή μου στην πόλη.

Η συμβουλή μου στις σημερινές/ούς και αυριανές/ούς σπουδάστριες και σπουδαστές του μεταπτυχιακού μας προγράμματος είναι ότι εφόσον θέλουν να ασχοληθούν με τα ζητήματα της πόλης μέσω ιδιωτικών γραφείων ή μέσω της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, είναι επιτακτική ανάγκη να το παρακολουθήσουν, ειδικότερα σε αυτούς του καιρούς με την κοινωνική, ηθική και οικονομική κρίση, διότι τότε, με αυτά που θα αποκομίσουν, ίσως μπορέσουν να βοηθήσουν για ένα καλύτερο μέλλον του τόπου μας.

Από το μάθημα «θέματα αστικού σχεδιασμού», άνοιξη 2008: Προσωπικό αρχείο Σοφίας Τσάδαρη

3.2 Επιστολή από τον Πρωθυπουργό της Ελλάδος Αλέξη Τσίπρα

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Ο ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΣ

Αγαπητές συναδέλφισσες,
Αγαπητοί συνάδελφοι

14 Ιουν. '19

Ως απόφοιτος αυτού του μεταπτυχιακού που κλείνει φέτος 20 χρόνια, του Προγράμματος Πολεοδομίας και Χωροταξίας του ΕΜΠ, ομολογώ πως νιώθω μια συγκίνηση.

Όχι μόνο αυτήν που διακατέχει κάποιον όταν αναθυμάται πρόσωπα και καταστάσεις των παλιότερων ημερών του. Αλλά και επειδή τώρα, με την απόσταση κάποιων χρόνων, συνειδητοποιώ πως οι σπουδές σε αυτό το μεταπτυχιακό πρόγραμμα είχαν μια ουσιαστική συμβολή στη διαδρομή μου.

Όχι μόνο πάνω στο -έτσι κι αλλιώς σημαντικό για τις ζωές των ανθρώπων- πεδίο του πολεοδομικού γίγνεσθαι, αλλά και σε πεδία ευρύτερα, όπως το κοινωνικό και το πολιτικό. Και αυτό, ασφαλώς, αφορά συνολικά την φοίτησή μου στο ΕΜΠ, το σπουδαίο αυτό ίδρυμα με την εμβληματική επιστημονική και δημοκρατική παράδοση, της οποίας όλοι όσοι περάσαμε από αυτό πρέπει να είμαστε θεματοφύλακες στην καθημερινή μας ζωή. Με αυτήν την έννοια μπορώ να πω ότι οι σπουδές αυτές θα πιάσουν πάντα τόπο. Τόπο χωροταξικό-πολεοδομικό, τόπο στην κοινωνία, τόπο πνευματικό.

Θέλω να πω ένα μεγάλο ευχαριστώ σε όλους τους συντελεστές του μεταπτυχιακού αυτού προγράμματος και να δώσω την ευχή μου να εκατοστήσει τα χρόνια λειτουργίας του, συμβαδίζοντας με τις επιστημονικές εξελίξεις, αλλά και συμβάλλοντας σε αυτές. Με σχέδιο και όραμα.

Αλέξης Τσίπρας

4. Σκέψεις και παρακαταθήκες για την πορεία και το μέλλον του προγράμματος

Μαρία Μαντουβάλλου, Ομότιμη Καθηγήτρια ΕΜΠ

Θεωρώ ότι επέτειος 20 χρόνων για ένα Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών, αντανάκλα μέσα στις συνθήκες της ελληνικού Πανεπιστημίου, ένα πολύ ευτυχές γεγονός: την καθιέρωση του ως “θεσμού” στα εκπαιδευτικά και πολεοδομικά πράγματα. Αυτό, με τρόπο “αυτονόητο” θα έλεγα, έχει ενταχθεί και στο Πρόγραμμα της Εκδήλωσης μέσα από την συζήτηση /απολογισμό για την συμβολή των Σπουδών αυτών” στο ελληνικό Πολεοδομικό γίγνεσθαι”.

Θα ήθελα σε αυτό το σημείο να καταθέσω ορισμένες σκέψεις για την ιστορία του Προγράμματος αυτού, στον βαθμό που την θεωρώ σε άμεση συσχέτιση και με την ιστορία “του ελληνικού πολεοδομικού γίγνεσθαι”.

Φάσεις ανάπτυξης

α) Προ-ιστορία

Η ιστορία των μεταπτυχιακών σπουδών στην Πολεοδομία-Χωροταξία, θεωρώ ότι ξεκινάει ουσιαστικά από το “φυτώριο” διδασκαλίας, μέσα από εφαρμοσμένη έρευνα, κατά τις “διεργασίες” της μακρινής 10ετίας του 1960.

Στην συγκυρία των πολιτικών “ανοιγμάτων” των αρχών της 10ετίας, η “Έδρα της Πολεοδομίας”, με πρωταγωνιστές τον Καθηγητή πολεοδομίας Κριεζή και το στέλεχος του Υπουργείου Συντονισμού Καρρά θέλει να εισάγει στην Διοίκηση και στο Επάγγελμα τις έννοιες του Προγραμματισμού και της Πολεοδομίας, όπως τότε κυριαρχούσαν στον ευρωπαϊκό χώρο. Στο “Σπουδαστήριο Πολεοδομικών Ερευνών” που ιδρύθηκε, οι μελέτες /έρευνες που εκπονούνται, διερευνούν και εισάγουν -εκπαιδεύοντας- νέες έννοιες, μεθόδους, θεσμικά εργαλεία, μέσα στο μεταπολεμικό τοπίο σαρωτικών αλλαγών σε όλα τα επίπεδα.

Με την “ανακοπή 1968-1974” της δικτατορίας, τα μέλη του, σε μεγάλο βαθμό εξακτινίζονται. Αρκετά σε χώρες με σημαντική εμπειρία στον σχεδιασμό του χώρου, όπου ακολουθούν σπουδές, έρευνα και επάγγελμα. Θα στελεχωθούν σε μεγάλο βαθμό, στην επιστροφή τους την διδασκαλία/έρευνα, και κυρίως στο ΕΜΠ εντασσόμενα στην “Έδρα-μετέπειτα Τομέα- Πολεοδομίας”, όπου πρωταγωνιστεί ο καθηγητής Αραβαντινός.

Η ανοιχτή διάθεση και προσφορά δυνατοτήτων για ανάπτυξη δράσης σε όλους τους συνεργάτες του θανάσιμου Αραβαντινού, ευνοούν την διεύρυνση του χώρου με νέα στελέχη και την συνέχιση της παράδοσης “κριτικής παρακολούθησης” και επιλεκτικής παρέμβασης στο ταχύτατα, επίσης, μεταλλασσόμενο ευρύτερο κοινωνικό τοπίο. Είναι αυτή η “γενιά” του Τομέα που εργάστηκε, με ποικίλους ρυθμούς και χρονικότητες και για την Ίδρυση του Μεταπτυχιακού Προγράμματος.

β) Ιστορία

Κατά την φάση των 20 χρόνων του, 1998-2018, η λειτουργία του Προγράμματος συμπίπτει

με τις σαρωτικές μεταλληγές στην θεωρία και πολιτικές του “χωρικού σχεδιασμού”, όπως μέσα σε αυτήν την φάση καθιερώθηκε να ονομάζεται, και συχνά αναφέρεται/θεωρείται ως “αλληγή παραδείγματος” στον σχεδιασμό του χώρου.

Για την Ελλάδα η περίοδος σημαδεύτηκε με έντονες εσωτερικές μεταλληγές και δυναμικές, που χονδρικά μπορούν να συνοψιστούν σχηματικά σε δύο υποπεριόδους.

1998-2010. “Εξευρωπαϊσμός” του θεσμικού τοπίου και εισαγωγή πολλών νέων, διαχειριστικών κυρίως, εργαλείων. Στροφή, αν και συχνά με εμπόδια, αντιφάσεις, και κενά, προς ένα “επιχειρηματικό πρότυπο” ανάπτυξης του χώρου, που καθίσταται “αναγκαίο” και προωθείται “εκ των πραγμάτων” παράλληλα με το, πρωτοφανές για τα ελληνικά δεδομένα, “πακέτο” υποδομών και παρεμβάσεων στον χώρο που απαιτούνται για την τέλεση των Ολυμπιακών Αγώνων 2004.

-2010 ως σήμερα. Σημαντικές ανακατατάξεις και καινούρια ζητήματα/προκλήσεις στον υφιστάμενο αστικό χώρο λόγω των παραγόντων που εισάγονται από την οικονομική κρίση και την Επιτροπεία. Πολλαπλές επεμβάσεις στο θεσμικό πλαίσιο κυρίως για την προσέληψη/κατοχύρωση επιχειρηματικών επενδύσεων. Αντιδράσεις/αντιστάσεις με περιβαλλοντικό και κοινωνικό πρόσημο

Για τις ιστορίες της ίδρυσης του Προγράμματος

Ένα από τα σημεία που ενδιαφέρουν την σημερινή αποτίμηση είναι και η ιστορία -ή οι ιστορίες- των διαδικασιών που οδήγησαν στην Ίδρυση του Προγράμματος και οι συλλογικές η διακριτές συμβολές της “Δεύτερης γενιάς διδασκόντων”.

Αναμφισβήτητο, η γενική απειρία στην οργάνωση εγκύκλιων μαθημάτων σε μεταπτυχιακό επίπεδο γενικότερα στο ελληνικό πανεπιστήμιο και οι δυσκολίες πολλαπλών προελεύσεων που αναδύονταν, δημιουργούσαν προβλήματα, διλήμματα, διαφωνίες και αντιθέσεις σε κάθε βήμα/σημείο. Με αυτά τα δεδομένα, το θεσμικό πλαίσιο, αλλήλ και το κλίμα στον Τομέα, όχι μόνον ευνόησαν αλλήλ και επέβαλαν την συμβολή πρακτικά όλη των μελών του, σύμφωνα, βέβαια, με τις δυνατότητες, τη θέση τους, τις απόψεις τους.

Θέλω να επιμείνω σε αυτό το σημείο, γιατί το θεωρώ σημαντικό για την κατανόηση της ιστορίας. Ο “χώρος της Πολεοδομίας-Χωροταξίας” στο ΕΜΠ ήταν ένας χώρος με ιστορική συνέχεια, αν και μεγάλη ανομοιογένεια. Ένας κανονικός, θα λέγαμε, “συλλογικός χώρος”. Και ακριβώς η ανομοιογένεια αυτή θεωρώ ότι βοήθησε στην παρακολούθηση της δύσκολης, μεταβατικής εποχής, που είχε να εντάξει στο αντικείμενο της διδασκαλίας-και όχι μόνο- την αλληγή Παραδείγματος στην περιοχή που είχε κληθεί: Από την εισαγωγή στον Προγραμματισμό και την Πολεοδομία με πρωτοκαθεδρία του Δημόσιου τομέα, στην κατανόηση των έντονων μεταλληγών που προωθούν τόσο οι ανακατατάξεις προς το σημερινό οικονομικό/πολιτικό πρότυπο, όσο και “ο ελληνικός τρόπος” με τις οποίες αυτός υλοποιείται. Και την παροχή δυνατοτήτων και εργαλείων για κατανόηση και δημιουργία “στίγματος” των νέων επιστημόνων, μέσα σε ένα όχι μόνο πολύπλοκο αλλήλ και υπό έντονες/άμεσες πιέσεις οικονομικό, κοινωνικό και θεσμικό τοπίο.

Θα κλείσω το σημείωμα με μια μικρή αναφορά στην Μαρία Μαυρίδου.

Η “γνωστή” σοφία της ως Δασκάλας με ιδιαίτερη ευαισθησία στα επιστημονολογικά ζητήματα που αναγκαστικά βάζει το, υπό σαρωτικές μεταλληαγές, τοπίο, του “πολεοδομικού γίγνεσθαι” -και ευρύτερο- είχε μια ανεκτίμητα σημαντική συμβολή. Και αυτό όχι μόνο, αυτονόητα, στο θεωρητικό επίπεδο. Αλλά, θεωρώ το ίδιο σημαντική την συμβολή της και στα “μπερδεμένα” διαδικαστικά που συναρτήθηκαν με την πορεία του μεταπτυχιακού. Και, όχι λιγότερο σημαντική, στην εξομάλυνση σχέσεων και συμπεριφορών στον με μεγάλη ανομοιογένεια, συλλογικό “χώρο της Πολεοδομίας”.

Ιωσήφ Στεφάνου, Ομότιμος Καθηγητής ΕΜΠ

Η Ανωτάτη Σχολή Αρχιτεκτόνων του ΕΜΠ, συμπλήρωσε τα 20 χρόνια τακτικής δραστηριότητας, σε μεταπτυχιακές σπουδές. 20 χρόνια πριν την έναρξη των μεταπτυχιακών προγραμμάτων δηλαδή κατά την δεκαετία του 1970 η δυνατότητες παροχής, ή ανανέωσης γνώσεων, μετά την απόκτηση του βασικού πτυχίου ήταν ιδιαίτερα περιορισμένες. Ελάχιστες ήταν οι εξαιρέσεις, όπως το ιστορικό **σεμινάριο του Σπουδαστηρίου Πολεοδομικών Ερευνών** της έδρας πολεοδομίας-χωροταξίας, το οποίο όμως δεν είχε και την ανάλογη θεσμική κάλυψη, ώστε να χορηγεί αναγνωρισμένο πιστοποιητικό σπουδών και περιοριζόταν στην χορήγηση απλής βεβαίωσης παρακολούθησης. Ακόμα και η εκπόνηση διδακτορικής διατριβής ή υφηγεσίας εξαρτιόταν μόνο από την διάθεση και τις ικανότητες του ερευνητή, ο οποίος ακαθοδήγητος και αβοήθητος εκπονούσε την έρευνα του και αφού την ολοκλήρωνε μόνος του, την κατέθετε στην σχολή. Αυτή ανάλογα με τον τίτλο του θέματος, η καθ' υπόδειξη του ενδιαφερομένου , ανέθετε την αξιολόγηση της εργασίας σε έναν καθηγητή που θεωρούσε σχετικά πλησιέστερο προς το αντικείμενο. ο οποίος και θα αναλάμβανε να την εισηγηθεί στην σχολή, που σε συνεδρίαση της ,θα αποφάσιζε θετικά ή αρνητικά για την έγκρισή της, την εν συνεχεία προφορική παρουσίαση της από τον υποψήφιο διδάκτορα και την τελική αποδοχή και βαθμολόγηση της από την σχολή.

Την επόμενη δεκαετία ,αυτή των ετών 1980, λόγω της ένταξης της χώρας μας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, τα πράγματα υπήρξαν λίγο καλύτερα. Οι ευρωπαϊκές απαιτήσεις, οι οποίες κατά την δεκαετία αυτή συνοδεύονταν και από οικονομικές ενισχύσεις, από ανάλογα προγράμματα και κονδύλια βοήθησαν ώστε να δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις για να ξεκινήσουμε τα πρώτα βήματα προς την κατεύθυνση των μεταπτυχιακών σπουδών.

Σε αυτό βοήθησε και ο νόμος πλαίσιο του 1982, ο οποίος διέυρνε το σώμα των διδασκόντων με την δημιουργία τεσσάρων διδακτικών βαθμίδων, αυτές του «Λέκτορα», «Επικούρου Καθηγητή», «Αναπληρωτή καθηγητή» και του «Καθηγητή Α' βαθμίδας». Η θεσμική αυτή κατοχύρωση των διδασκόντων και η δυνατότητα ανάθεσης σε αυτούς καθηκόντων ,τα οποία άλλοτε μόνο τακτικοί καθηγητές είχαν δικαίωμα να αναλαμβάνουν, ελευθέρωσε ένα σημαντικό επιστημονικό δυναμικό, ιδίως νεότερης γενιάς, το οποίο και σημαντικά βοήθησε στο στήσιμο μιας πρώτης δομής μεταπτυχιακής εκπαίδευσης.

Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι έλειψαν οι δυσκολίες και ορισμένες, έντονα αρνητικές καταστάσεις. Κατ αρχήν υπήρξαν οι χρόνιες ιδεοληψίες ,οι οποίες είχαν ενισχυθεί από την πρόσφατη και νωπή ακόμη εμπειρία της επταετούς στρατιωτικής χούντας και της μεταπολιτευτικής φρενιτίδας που την ακολούθησε. Τα συνθήματα του τύπου «ΕΟΚ και NATO το ίδιο συνδικάτο» οδηγούσαν τότε τις ηγτανικές αρχές σε αυτοδεσμεύσεις, ακόμη και απαγορεύσεις, απέναντι σε ερευνητικά προγράμματα και υποτροφίες που προερχόταν από αυτούς τους φορείς . Σε μια χώρα η οποία ήταν μέλος των προαναφερόμενων οργανισμών και πλήρωνε το αναλογούν σε αυτή μερίδιο, εθεωρείτο ηθικά μεμπτό και αντίθετο προς τις επιταγές των πανεπιστημιακών αρχών να αξιοποιήσει υποτροφίες και ερευνητικά προγράμματα που εδικοιούτο.

Εκτός όμως από τις πολιτικές φύσεως ιδεοληψίες υπήρχαν και οι αντίστοιχες επιστημονικές και επαγγελματικές. Πολλοί καθηγητές της σχολής υποστήριζαν με πάθος, ότι θεωρία και έρευνα στην αρχιτεκτονική δεν υπάρχει και το μόνο που χρειάζεται είναι η εργασία στο σχεδιαστήριο. Η αναζήτηση της μορφής ! Η θεωρητικής γνώση περιττεύει! Η αρχιτεκτονική είναι θέμα ταλέντου και ως εκ τούτου οι περισσότεροι διδάσκοντες μέσα στη σχολή, αφενός δεν ασχολούνται οι ίδιοι με την έρευνα, αφετέρου καταψήφιζαν ερευνητικά προγράμματα που αιτούντο από συναδέλφους οι οποίοι δεν είχαν την ίδια άποψη με αυτούς.

Τέλος ερχόταν οι θεωρία των *μαγαζακίων*. Πολλοί διδάσκοντες υποστήριζαν (ίσως όχι πάντα άδικα) ότι τόσο οι έρευνες, όσο και τα μεταπτυχιακά προγράμματα δεν ήταν παρά μαγαζάκια για να ενισχύουν οι ασχολούμενοι με αυτά το εισόδημα τους. Τονίσαμε παραπάνω ότι η αρνητική στάση, ή οι επιφυλάξεις συναδέλφων για κάποιες περιπτώσεις να δικαιολογούνται. Ορισμένες «έρευνες» οι οποίες δεν κατέληγαν τότε σε παραγωγή νέας γνώσης, ικανής να δημοσιοποιηθεί με δημοσιεύσεις, ανακοινώσεις, αποτελεσμάτων Εκδόσεις κλπ. Θα μπορούσαν να είχαν ανατεθεί κανονικά ως μελέτες σε ελεύθερους επαγγελματίες και να μην δίνονται έτσι αφορμές για κακόβουλες κριτικές απέναντι στο ερευνητικό έργο του ΕΜΠ.

Εντούτοις τα πρώτα βήματα για έρευνα και μεταπτυχιακές σπουδές έγιναν. Ο θεσμός της **συνεχιζόμενης εκπαίδευσης** αποτέλεσε ένα από τα σημαντικότερα βήματα προς αυτή την κατεύθυνση. Σε αυτή την προσπάθεια της οποίας ένθερμος υποστηρικτής και πρωτεργάτης υπήρξε ο τότε αντιπρύτανης ακαδημαϊκών υποθέσεων Γ. Τσαμασφύρος μετείχαν ορισμένοι καταξιωμένοι γνωστοί καθηγητές, όπως ο Θ. Τάσιος, ο Α. Αραβαντινός, ο Β. Παπαδιάς, ο Κ. Κουτσόπουλος και άλλοι. Τότε συγκροτήθηκε μια αντιπροσωπευτική διατμηματική επιτροπή Σ.Ε. η οποία και οργάνωσε τα προγράμματα, εξασφαλίζοντας και διαμορφώνοντας ταυτόχρονα τους απαραίτητους χώρους υποδομής, τον ανάλογο εξοπλισμό καθώς και όλες τις απαραίτητες προϋποθέσεις για την αναγνώριση ενός Κέντρου Επαγγελματικής Κατάρτισης. Μέχρι και ράμπες και αναβατόριο προσαρμοσμένο στις κουπαστές του κλιμακοστασίου του κτιρίου που πραγματοποιούνται τα προγράμματα Σ.Ε. είχε κατασκευαστεί, το οποίο παραμένει εκ τότε ανενεργό και ρημαγμένο, θλιβερός μάρτυρας της κακής τύχης που είχε η όλη προσπάθεια.

Τα σεμινάρια της Σ.Ε. του ΕΜΠ, είχαν πολύ ψηλό επιστημονικό επίπεδο, ενώ παράλληλα εξασφαλιζόνταν με χαμηλό κόστος, αφού η παραγωγή γνώσης και η διάθεση της, συντελούνταν στον ίδιο τόπο, από τους ίδιους ανθρώπους, χωρίς μεσάζοντες και με αυστηρές ακαδημαϊκές προδιαγραφές. Η αποζημίωση των διδασκόντων ήταν ιεραρχημένες και προκαθορισμένες, ενώ την οικονομική διαχείριση είχε αναλάβει η κεντρική διοίκηση μέσω του Ειδικού Λογαριασμού Ερευνών. Για τους ίδιους λόγους και οι λειτουργικές ανάγκες των σεμιναρίων ήταν περιορισμένες και ελεγχόμενες.

Στα λίγα χρόνια που λειτούργησε η Συνεχιζόμενη Εκπαίδευση στο ΕΜΠ, πολύ νέοι επιστήμονες επωφελήθηκαν από αυτήν και είχε διακριθεί για την ποιότητα και αποτελεσματικότητα της.

Αυτό όμως δημιούργησε προβλήματα ανταγωνιστικότητας με άλλους φορείς όπως το ΤΕΕ

το οποίο λειτουργεί με άλλους μηχανισμούς και το τελικό κόστος κάθε σεμιναρίου του ήταν πολυπληθές ανάλογου σεμιναρίου του ΕΜΠ.

Το ΤΕΕ ελάμβανε ένα κονδύλι από τα ευρωπαϊκά προγράμματα ,για επιμόρφωση των μελών του. Μοίραζε το πόσο σε δυο-τρεις «επιμελητήριους» οι οποίοι αναλάμβαναν εργολαβικά το έργο και αυτοί με την σειρά τους ανέθεταν σε υπεργολάβους, με την τακτική που παρουσιάζει υπέροχα ο Ιάκωβος Καμπανέλης το αξέχαστο φιλήμ «Το Κανόνι και το Αηδόνι», μοίραζαν το δικό τους πόσο σε τέσσερα- πέντε κομμάτια και έβρισκαν αντίστοιχα μέλη ΔΕΠ στα οποία ανέθεταν να συγκροτήσουν ο καθένας μια διδακτική ομάδα για να πραγματοποιήσουν σεμινάρια. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα, πρώτον να μη υπάρχει προγραμματική στόχευση και συνέπεια. Ανάλογα με το ποιο μέλος ΔΕΠ διατίθετο, καθοριζόταν τελικά και η θεματική ενότητα του σεμιναρίου και δεύτερον το κάθε μέλος ΔΕΠ , ανάλογα με την βαθμίδα που είχε, να επιλέγει κατά κανόνα συναδέλφους του κατώτερης βαθμίδας ή διδάκτορες, ή υποψηφίους διδάκτορες, ή και απλά μεταπτυχιακούς φοιτητές του, ώστε να του στοιχίσει λιγότερο. Από τα παραπάνω διαπιστώνεται ότι το κύριο ενδιαφέρον εις τα σεμινάρια αυτά, είχε μάλλον οικονομικό χαρακτήρα δηλαδή την απορρόφηση των κονδυλίων, για αυτό και όταν σταμάτησαν οι επιδοτήσεις σταμάτησαν και αυτά.

Επίσης, όπως ήταν φυσικό η σύγκριση ανάμεσα στη διαφορά κόστους ενός σεμιναρίου του ΕΜΠ και ενός αντίστοιχου του ΤΕΕ ήταν φανερή και ενοχλητική αφού υπήρχε κίνδυνος να προκαλέσει προβλήματα σε περίπτωση ελέγχου από τις ευρωπαϊκές ελεγκτικές υπηρεσίες. Έτσι το ΤΕΕ, όχι μόνο δεν έβλεπε με καλό μάτι την Συνεχιζόμενη Εκπαίδευση του ΕΜΠ, αλλά και την ποθέμισε έντονα μέσω των καθηγντών μελών του. Κάποιοι μάλιστα καθηγντές ,φιλά προσκείμενοι προς το ΤΕΕ, έχοντας αναλάβει διοικητικά καθήκοντα στο ίδρυμα ,φρόντισαν να σταματήσει ο ανταγωνισμός ,κλείνοντας την Συνεχιζόμενη Εκπαίδευση, εφόσον μάλιστα εντωμεταξύ ξεκίνησαν τα μεταπτυχιακά προγράμματα σε αυτό, τα οποία έτσι και αλλιώς κληρονόμησαν και τους χώρους και τον εξοπλισμό της.

Ίσως το ΕΜΠ δεν εκτίμησε αρκετά το θεσμό της Συνεχιζόμενης Εκπαίδευσης ,ούτε τον μόχθο των ανθρώπων του οι οποίοι εργάσθηκαν με αφοσίωση για την ίδρυση, τη λειτουργία και την ανάδειξη αυτής της μορφής εκπαίδευσης για την επαγγελματική κατάρτιση και επιμόρφωση των αποφοίτων του και γενικά των μηχανικών. Με την ευκαιρία λλοπόν της έκδοσης του τιμητικού αυτού τεύχους για τα είκοσι χρόνια από την έναρξη των μεταπτυχιακών προγραμμάτων σπουδών, ας θυμηθούμε και ας τιμήσουμε και το θεσμό που μας επέτρεψε να προετοιμαστούμε για αυτά.

Σοφία Αυγερινού-Κολλώνια, Ομότιμη Καθηγήτρια ΕΜΠ

Οι προσπάθειες για τη δημιουργία μεταπτυχιακών σπουδών στην περιοχή της Πολεοδομίας Χωροταξίας μετρούν αρκετές δεκαετίες. Από το 1970 είχε καθιερωθεί μια συστηματική λειτουργία του «Σεμιναρίου Εξειδικεύσεως εις την πολεοδομίαν και χωροταξίαν» της τότε Έδρας Πολεοδομίας, με καθηγητή τον Αθ. Αραβαντινό, που απευθυνόταν σε ενδιαφερομένους διπλωματούχους, χορηγώντας μάλιστα πιστοποιητικά παρακολούθησης. Από το 1974 το Σεμινάριο αναπτύχθηκε σε διετή βάση, με προϋπόθεση για την επιτυχή ολοκλήρωση του, την εκπόνηση μιας τελικής εργασίας.

Αναζητώντας απαντήσεις για τα μεγάλα θέματα της εποχής, που αφορούσαν στις επιπτώσεις της στρεβλής «ανάπτυξης» της επταετίας στο φυσικό, δομημένο περιβάλλον και στην απουσία πολεοδομικών εργαλείων θέλησα, όπως και άλλοι συνάδελφοί μου, να παρακολουθήσω, αυτό το «Σεμινάριο». Αργότερα, όταν πλέον εντάχθηκα στο δυναμικό του Τομέα αρχικά «Πόλη και Κοινωνικές Πρακτικές» και κατόπιν «Πολεοδομίας και Χωροταξίας» συμμετείχα στις συλλογικές, επίμονες και επίπονες προσπάθειες για οργάνωση μεταπτυχιακών σπουδών, ως μέλος των Επιτροπών Μεταπτυχιακών Σπουδών του Τομέα και της Σχολής.

Μετά από ατέρμονες συζητήσεις, ζυμώσεις και προβληματισμούς ήρθε τελικά η υπουργική απόφαση «Έγκριση του Διατμηματικού Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών Αρχιτεκτονική – Σχεδιασμός του Χώρου του Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου» (ΦΕΚ 737/Β' / 17-7-1998) με δύο κατευθύνσεις:

- α. Σχεδιασμός- Χώρος- Πολιτισμός
- β. Πολεοδομία και Χωροταξία.

Το ΔΠΜΣ λειτούργησε για πρώτη φορά το Ακαδημαϊκό Έτος 1998-99.

Το σημείωμα αυτό δεν σκοπεύει σε έναν απολογισμό. Δεν είναι όμως εύκολο να υπερβώ τη βιωματική σχέση ως διδάσκουσα του προγράμματος και ως τακτικό μέλος, σχεδόν ολοκληρωμένη την εικοσαετία που πέρασε, της Ειδικής Διατμηματικής Επιτροπής του ΔΠΜΣ, εκπροσωπώντας τον Τομέα και την κατεύθυνση της Πολεοδομίας και Χωροταξίας.

Στην Ε.Δ.Ε. αντιμετωπίζαμε το συντονισμό, την υποστήριξη, ποικίλα διοικητικά και διαχειριστικά θέματα του ΔΠΜΣ. Παρακολουθούσαμε τη λειτουργία του, την επιλογή των Μεταπτυχιακών Φοιτητών, και την κατάρτιση του προγράμματος σπουδών.

Η κατεύθυνση «Πολεοδομία και Χωροταξία» διαμόρφωσε διαχρονικά έναν πολυσυλλεκτικό χαρακτήρα, που πριν φθάσει στο σημερινό σχήμα διαρθρώθηκε αρχικά σε τρεις θεματικές ενότητες

- Πολεοδομία και αστικός σχεδιασμός
- Χωροταξία και περιφερειακός σχεδιασμός
- Κοινωνικές και περιβαλλοντικές εμβασύνσεις – Μέθοδοι και τεχνικές έρευνας

Στο πλαίσιο αυτό η καταγραφή, η διερεύνηση και η ερμηνεία εξελίξεων και αλληλαγών, η προσέγγιση των ιδιαιτεροτήτων και των ποικίλων περιπτώσεων που διαμορφώνονται μέσα από τις δημογραφικές, κοινωνικές και οικονομικές ανακατατάξεις στον ελληνικό χώρο, αποτέλεσαν διδακτικούς στόχους των μαθημάτων, που ανέλαβα. Οι ειδικότερες θεματικές, που απασχολούν τους σπουδαστές, επικεντρώνονται στο διακύβευμα της βιώσιμης ανάπτυξης παρακολουθώντας την επικαιρότητα, όπως αυτή εξελισσόταν στο διάστημα της εικοσαετίας. Αναφέρονται στα προβλήματα του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος της πρώτης περιόδου της μεταπολίτευσης, στους νεωτερισμούς της πολεοδομικής και χωροταξικής νομοθεσίας σε σχέση με τα ευρωπαϊκά πλαίσια, στους όρους και χωρικές επιπτώσεις της παγκοσμιοποίησης, στην άνοδο του τουρισμού και στην έκρηξη του μεταναστευτικού, στις ποικίλες απειλές για την πολιτιστική και φυσική κληρονομιά, στις απειλές της κλιματικής αλλαγής για τον αγροτικό χώρο και το φυσικό περιβάλλον, στις χωρικές επιπτώσεις από γενικευμένη κρίση των τελευταίων ετών, στο ρόλο εν τέλει του σχεδιασμού στην Ελλάδα της κρίσης.

Εδώ η μέθοδος έχει αποφασιστική σημασία, δεδομένου ότι η χωρική πραγματικότητα προκύπτει από τον συγκυριακό συντονισμό των εξελισσόμενων διαδικασιών, που διαφοροποιούνται μεταξύ τους ως προς τις διαστάσεις, τους ρυθμούς, ή και την ιδιαίτερη φύση τους. Η συγκυρία καθορίζει την επιτάχυνση, η την επιβράδυνση των γεγονότων. Όμως η γνώση των χωρικών φαινομένων επικαλείται μία διαδικασία επιστημονικής σκέψης, που αρχίζει από την περιγραφή προκειμένου να φθάσει στις ερμηνείες τους μέσα από τρεις βασικούς όρους:

- την αναλυτική παρατήρηση και καταγραφή
- τη διερεύνηση των συσχετίσεων
- την αναζήτηση των αιτιωδών σχέσεων.

Τα χωρικά φαινόμενα διαμορφώνονται στο πέρασμα του χρόνου, συνεπώς έχουν διάρκεια και δυναμικό χαρακτήρα. Η μελέτη τους θα πρέπει να βασίζεται αφενός στον προσδιορισμό των χαρακτήρων τους και αφετέρου στην αναζήτηση των σχέσεων ισορροπίας, η μη και κυρίως των τάσεων εξέλιξης.

Ένα άλλο ουσιαστικό πρόβλημα είναι αυτό της συλλογής των στοιχείων, το επίπεδο επεξεργασίας των πολλαπλών αναγκαίων δεδομένων, προκειμένου η κατάληξη της ερευνητικής διαδικασίας να αφορά σε συνοδικά συμπεράσματα. Ο όγκος των δεδομένων σήμερα αντιμετωπίζεται εύκολα με τα σύγχρονα μέσα, με γρήγορους ρυθμούς και ποικίλες δυνατότητες συνθετικής αξιοποίησης τους. Εντούτοις, η ποιοτική παρατήρηση και η έμφαση των σχέσεων μεταξύ των γεγονότων είναι αυτές, που ολοκληρώνουν τη διάγνωση μπορούν να διασφαλίσουν την αντικειμενικότητα των συμπερασμάτων.

Όπως ήδη σημειώθηκε, ένα πρώτο βήμα ανάγνωσης της χωρικής πραγματικότητας είναι η παρατήρηση. Ο σκοπός της όμως είναι να τεθούν τα φαινόμενα, που πρόκειται να αντιμετωπιστούν και να ερμηνευτούν. Αλλά ορισμένες πλευρές των φαινομένων περιλαμβάνουν δεδομένα, που δεν είναι προσπελάσιμα από την παρατήρηση. Συνήθως πρόκειται για δεδομένα, που αφορούν σε διαδικασίες και μηχανισμούς αποφάσεων, που διαμορφώνονται έξω από το μελετώμενο περιβάλλον. Το «ορατό» και το «μη ορατό» δεν είναι όμως ξένες μεταξύ τους

κατηγορίες. Συνδέονται μεταξύ τους με δείκτες συσχέτισης, που θα πρέπει να αναδειχθούν. Η μελέτη τους ανήκει συνήθως σε διαφορετικές σχολές σκέψης, δεδομένου ότι το «ορατό» (υλικό) αποτελεί κατεξοχήν αντικείμενο της χωρικής παρατήρησης, ενώ το «μη ορατό» (διαδικασίες, μηχανισμοί) αποτελεί αντικείμενο και άλλων επιστημών, η και τεχνικών μεθόδων. Είναι αντιληπτό ότι τα χωρικά φαινόμενα δεν είναι σχεδόν ποτέ εξ ολοκλήρου «ορατά». Με αυτή την έννοια λοιπόν η γνώση των χωρικών δεδομένων επιβάλλει μια πολυσυλλεκτική επιστημονική μέθοδο και συνδυασμό πολλών διαφορετικών επιστημονικών πειθαρχιών.

Τελικά το ερευνητικό ερώτημα, που προκύπτει είναι αν αφενός στο πλαίσιο των σύγχρονων κοινωνικών και πολιτικών δεδομένων, η γνώση των χωρικών φαινομένων μπορεί να συμβάλει, ώστε να εξηγηθεί και να ερμηνευθεί η σύγχρονη γοργά μεταβαλλόμενη σύνθετη πραγματικότητα και αφετέρου αν υπάρχουν εναλλακτικές δυνατότητες ανάπτυξης με όρους αειφορίας, για περιοχές και χωρικές ενότητες, που χαρακτηρίζονται από φαινόμενα αστάθειας, υποβάθμισης, κρίσης, λειτουργικής εξειδίκευσης και τελικά «στερούνται» πόρων.

Η διατύπωση ενός ερευνητικού ερωτήματος αποτελεί την αφετηρία μιας ερευνητικής πορείας, που οφείλει να συγκροτηθεί στη βάση δόκιμης μεθοδολογίας, από την παρατήρηση μέχρι τη διερεύνηση των συσχετίσεων και την αναζήτηση της ερμηνείας των υπό εξέταση χωρικών φαινομένων. Αλλά στην πραγματικότητα η επιστημονική έρευνα αποτελεί μια ατελείωτη, συνεχή διαδικασία, δεδομένου ότι τα συμπεράσματα της ανοίγουν νέα ερευνητικά ερωτήματα, τα οποία θα πρέπει να απαντηθούν.

Τις σκέψεις αυτές μοιρασθήκαμε με συναδέλφους και μεταπτυχιακές/ούς σπουδάστριες/ές στο διάστημα αυτών των είκοσι χρόνων που πέρασαν. Οφείλω για τούτο ένα μεγάλο ευχαριστώ προς τους αρχαιότερους αλλή και νεότερους.

Πιστεύω ότι ο πλούτος αυτής της πορείας είναι σημαντικός και ως ένα βαθμό εξισορροπεί την παλιότερη απώλεια της αγαπημένης Τζένης Κοσμάκη και την πιο πρόσφατη, οδυνηρή, απώλεια της αγαπημένης Μαρίας Μαυρίδου.

Αισθάνομαι ότι η Μαρία θα συμφωνούσε μαζί μου, πως οι εμπειρίες αυτές μπορούν να ενεργοποιήσουν νέες προοπτικές και ερευνητικές προσδοκίες στη νέα περίοδο, που πιστεύω ότι μπορεί να είναι εξίσου από αυτήν της πρώτης εικοσαετίας, αν όχι πολύ περισσότερο γόνιμη και δημιουργική για το ΔΠΜΣ «Πολεοδομία και Χωροταξία» της Σχολής Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ.

5. Η θεσμοθέτηση των Μεταπτυχιακών Σπουδών στο ΕΜΠ

Ελίζα Παναγιωτάτου, Ομότιμη Καθηγήτρια ΕΜΠ

Τις αρχές της δεκαετίας του 1990, επί πρυτανείας Ν. Μαρκάτου, Γ. Τσαμασφύρου και Κ. Παναγόπουλου, η Σύγκλητος ανέθεσε τον συντονισμό επιτελικών Συγκλητικών Επιτροπών σε μια ομάδα νέων καθηγητών ξεκινώντας μια ιδιαίτερη εποχή συνέργειας, ανταλλαγής απόψεων και προσδοκιών. Το γεγονός ότι ήμασταν νέοι συνέβαλε ώστε ο προβληματισμός να εμβαθύνει σε κύρια στρατηγικά ζητήματα της εκπαίδευσης, τα οποία θα αναφέρω παρακάτω. Τη δεκαετία που ακολούθησε η Επιτροπή Μεταπτυχιακών Σπουδών²¹ κινητοποίησε τις δυνάμεις της πανεπιστημιακής κοινότητας -σημειώνω τη σημαντική συμβολή του Συλλόγου Μεταπτυχιακών Σπουδαστών- και άνοιξε δρόμους επικοινωνίας με τα θεσμικά όργανα εθνικής πολιτικής. Και ενώ όλα ήταν υπό εξέλιξη, το Β΄ Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης (Κ.Π.Σ.) πυροδότησε μια νέα διαδικασία σχεδιασμού, θεσμοθέτησης και χρηματοδότησης νέων μορφών Μεταπτυχιακών Σπουδών καθιστώντας απαραίτητη την αντιμετώπιση πολλών πολύπλοκων καινούριων θεμάτων. Ο διάλογος συνεχίστηκε και δεν περιορίστηκε στις ευκαιρίες χρηματοδότησης.

Τα σημαντικότερα για την εποχή θέματα:

- *Η διατήρηση του δημόσιου χαρακτήρα του Πανεπιστημίου.*
- *Η ανάπτυξη Μεταπτυχιακών Σπουδών, που δεν θα υποβαθμίζει την ισχύ του Διπλώματος του Ε.Μ.Π.* Παρόλο που οι συζητήσεις δεν έχουν καταγραφεί, ο προβληματισμός σχετικά με την επιλογή χρονικής συσχέτισης προπτυχιακών, μεταπτυχιακών σπουδών (π.χ. 3+2 ή 4+1 χρόνια ή κάτι άλλο) υπήρξε εκτεταμένος μέχρις ότου καταλήξει η κοινότητα του Ε.Μ.Π. στη δομή Μεταπτυχιακών Σπουδών, όπως τη γνωρίζουμε σήμερα.
- *Ο συντονισμός Προ- και Μεταπτυχιακών Σπουδών σε συνδυασμό με τη σταδιακή εμβάθυνση σε επιστημονικές περιοχές από τις προπτυχιακές στις μεταπτυχιακές σπουδές, στην εκπόνηση διδακτορικών διατριβών και μεταδιδακτορικής έρευνας.*

²¹ Την Επιτροπή αποτελούσαν ο Αντιπρύτανης και Πρόεδρος της Επιτροπής Γ. Τσαμασφύρος, κατόπιν Ε. Γαλανός. Η εκλεγείσα Προεδρεύουσα και Αντιπρόεδρος Ε. Παναγιωτάτου (1991-1999). Θ. Ξανθόπουλος με την ιδιότητα του Πρύτανη (1997-). Οι Εκπρόσωποι των Ακαδημαϊκών Τμημάτων: Πολιτικών Μηχανικών Α. Γιώτης, κατόπιν Θ. Ξανθόπουλος και στη συνέχεια Α. Κουνάδης, Μηχανολόγων Μηχανικών Α. Κανάραχος, κατόπιν Γ. Μπεργιελής και στη συνέχεια Σ. Τσαγγάρης, Ηλεκτρολόγων Μηχανικών Ι. Αβαριτσιώτης, κατόπιν Ν. Ουζούνoglou, Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Ε. Παναγιωτάτου, κατόπιν Α. Πechλιβανίδου και στη συνέχεια Ι. Πολύζος, Χημικών Μηχανικών Δ. Μαρίνος- Κουρής, κατόπιν Ι. Σιμιτζής, Αγρονόμων Τοπογράφων Μηχανικών Μ. Γισουτζή, κατόπιν Μ. Κάβουρας, Μηχανικών Μεταλλείων Μεταλλουργών Ι. Κουμαντάκης, Ναυπηγών Μηχανολόγων Μηχανικών Θ. Λουκάκης, κατόπιν Ν. Κυρτάτος και στη συνέχεια Σ. Μαυράκος, Γενικού Τμήματος Α. Μπακόπουλος, κατόπιν Γ. Ζουπάνος και στη συνέχεια Ε. Αγγελόπουλος. Οι Εκπρόσωποι του Συλλόγου Μεταπτυχιακών Σπουδαστών- Πρόεδροι Α. Μιχιάτης, κατόπιν Β. Βεσκούκης-, Κ. Καραλής, Α. Λαμπρόπουλος κ.ά. Οι εκπρόσωποι Δ.Π., Ε.Δ.Τ.Π., Ι.Δ.Α.Χ., Α. Ραζακιά, Χ. Τσιάκας, Κ. Λάσκας κ.ά. Παρίσταντο η Προϊσταμένη της Γενικής Διεύθυνσης Διοικητικής Στήριξης και Σπουδών Ε. Δραγασάκη, η Υπεύθυνη του Γραφείου Β΄ Κ.Π.Σ. Ν. Ξαναλάτου και Α. Σιαπκάρης.

- *Ο εκσυγχρονισμός και η οργάνωση της διαδικασίας απόκτησης διδακτορικού διπλώματος*, ύστερα από υποχρεωτική παρακολούθηση σειράς μαθημάτων.
- *Οι Προδιδακτορικές Σπουδές. Η διαδικασία εκπόνησης Διδακτορικής Διατριβής, τα μαθήματα των Τομέων και των Προγραμμάτων* Ειδικευσης ως ολοκληρωμένη ενότητα. Η συνάρθρωση του νέου πολύπλοκου διεπιστημονικού "Δικτύου" Μεταπτυχιακών Σπουδών (βλ. παρακάτω) με αναβαθμισμένους κύκλους ειδικευμένων μαθημάτων παρέχει και την απαραίτητη εμβάθυνση την οποία απαιτεί η διαδικασία εκπόνησης Διδακτορικής Διατριβής. Διευκολύνει τη ροή πληροφορήσης και συνεργασίας και στηρίζει τις ιδιαιτερότητες των γνωστικών περιοχών και τις ειδικευμένες κατά περιοχή και πρόγραμμα ανάγκες.
- *Η σχέση Έρευνας και Μεταπτυχιακών, κυρίως, Σπουδών.* Διατυπώσαμε τότε την αναγκαιότητα διάρθρωσης ερευνητικής πολιτικής εντός του Ιδρύματος και σε εθνικό επίπεδο, η οποία θα εξελίσσεται και θα ανανεώνεται διαχρονικά με βάση την κατανόηση των μετασχηματισμών και στρατηγικά επιλεγμένους επιστημονικούς τομείς. Με ευελιξία, για να στηρίζει προσπάθειες που διεκδικούν τον επαναπροσδιορισμό ή τον εμπλουτισμό των προτεραιοτήτων.²² Τονίσαμε τη σημασία ουσιαστικής παρουσίας των Α.Ε.Ι. στη διαδικασία λήψης αποφάσεων για εθνικές ερευνητικές επιλογές και ενίσχυσης του διαλόγου στα Α.Ε.Ι. για την επεξεργασία και την επικαιροποίηση αυτών των επιλογών. Μας απασχόλησαν οι τομείς που δεν χρηματοδοτούνται από την αγορά, αλλά υπερβαίνουν τις απαιτήσεις της αγοράς και μπορούν να οδηγήσουν σε νέους δρόμους για τα Α.Ε.Ι. και τον κοινωνικό χώρο γενικότερα. Με αυτή την οπτική, η Επιτροπή εισηγήθηκε (23-5-1996), τη δημιουργία διεπιστημονικών εκπαιδευτικών-ερευνητικών πυρήνων στήριξης των Μεταπτυχιακών Σπουδών και της Έρευνας (Έγκριση Συγκλήτου, 5-7-1996) —σε σημαντικές για το Ίδρυμα και τη χώρα περιοχές, που τότε αναπτύσσονταν ανεπαρκώς—, καθώς και τη διάθεση 400 εκατομμυρίων δραχμών από τον Ε.Λ.Ε. και τον Τακτικό Προϋπολογισμό για χρηματοδότηση προτάσεων από μέλη Δ.Ε.Π., εργαστήρια κ.λπ., ανοίγοντας έτσι τον δρόμο για την υποστήριξη της βασικής έρευνας.

Υποστηρίξαμε και τότε πόσο απολύτως απαραίτητη είναι η χάραξη μακροχρόνιας στρατηγικής για την επιλογή και την ανάπτυξη επιστημονικών περιοχών τις οποίες χρειάζεται η ελληνική κοινωνία, και με αυτό το πνεύμα θα μπορούσαμε να οραματισθούμε τα Α.Ε.Ι., τα Ερευνητικά Κέντρα, τους παραγωγικούς φορείς, τα Υπουργεία Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων και Ανάπτυξης, τους Δήμους και τις Κοινότητες να συνεργάζονται, να ενισχύουν και να χρηματοδοτούν εκπαιδευτικούς-ερευνητικούς πυρήνες για τα θέματα που τους απασχολούν, να θεσμοθετούν κατάλληλους μηχανισμούς για την υλοποίηση, την αξιολόγηση και την αναβάθ-

²² Βλ. Ε. Παναγιωτάτου, Ημερίδα για τις Μεταπτυχιακές Σπουδές, Ε.Μ.Π., 15 Μαρτίου 1994, Β. Βεσκούκης, Ε. Παναγιωτάτου, Μεταπτυχιακές Σπουδές, Πορίσματα, θέματα για Συζήτηση, Ε.Μ.Π., Πυρφόρος, Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 1994, Ε. Παναγιωτάτου, Εκπαίδευση 2000, Μεταπτυχιακές Σπουδές και Έρευνα στα Ελληνικά Α.Ε.Ι., Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, Κέντρο Εκπαιδευτικής Έρευνας, Σύνοδος Πρυτάνεων, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, 26-27 Μαΐου 1997.

μιση της προσπάθειας. Διαδικασία η οποία συμβάλλει μακροχρόνια στη διαμόρφωση ρεαλιστικής εικόνας ως προς το ποιες είναι οι κρίσιμες επιστημονικές περιοχές για την εξελικτική πορεία της χώρας.

Υποστηρίξαμε, επίσης, ότι στη χώρα μας δεν υπάρχουν “αμιγή” κέντρα αριστείας έρευνας και εκπαίδευσης. Υπάρχουν όμως “θύλακοι αριστείας”, διαμορφωμένοι ή εν δυνάμει, η συνέργεια των οποίων χρειάζεται να επιτευχθεί. Ο σχεδιασμός των Μεταπτυχιακών και της Έρευνας μπορεί να δράσει καταλυτικά προς αυτήν την κατεύθυνση. Για να το επιτύχουμε, χρειαζόμαστε θεσμικές ρυθμίσεις αληθιά και μια νέα επιστημονική και τεχνολογική κουλτούρα. Μια κουλτούρα αλληλεγγύης και συνεργασίας. Συνθήκη περισσότερο παρά ποτέ απαραίτητη, στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού χώρου έρευνας και εκπαίδευσης και στην αναγκαιότητα υποστήριξης εθνικών επιλογών και θέσεων.²³

- *Η διάρθρωση και η ενίσχυση “Δικτύων” Μεταπτυχιακών Σπουδών και Έρευνας.* Οι Διδακτορικές Σπουδές και τα Διεπιστημονικά Διατμηματικά Διαπανεπιστημιακά Μεταπτυχιακά Προγράμματα, σε συνδυασμό με τη χρηματοδότηση, έδιναν μια μοναδική ευκαιρία για τη διάρθρωση πλέγματος, για ένα “Δίκτυο” συνεργειών και ανάπτυξης αντικειμένων με υπέρβαση των “στεγανών” των Τμημάτων. Αυτό θα οδηγούσε στη βέλτιστη αξιοποίηση των δυνατοτήτων μας, στην αναβάθμιση των μαθημάτων ειδίκευσης, αληθιά και στη σύνδεση με τις ροές που οδηγούν σε Διδακτορικό Δίπλωμα. Σε ολοκληρωμένη μορφή, το “Δίκτυο” επιτρέπει την ελεύθερη επιλογή μαθημάτων και διδακτικών μονάδων από τους μεταπτυχιακούς σπουδαστές -στη λογική της παρακολούθησης σταδίων εμβάθυνσης κατά αντικείμενο- καθώς και την ελεύθερη μετακίνηση Δ.Ε.Π. στο Ε.Μ.Π. και στα συνεργαζόμενα Α.Ε.Ι. Επίσης, διευκολύνει τη σύνδεση των Μεταπτυχιακών μαθημάτων με τα Προπτυχιακά μαθήματα και πιθανές Προπτυχιακές κατευθύνσεις στα Τμήματα. Η ενεργοποίηση του Δικτύου και ο σχεδιασμός Παρατηρητηρίου παρακολούθησης και αξιολόγησης εξασφαλίζει τη βιωσιμότητα των προγραμμάτων, αναδεικνύοντας έτσι τα μαθήματα εκείνα που θα μπορέσουν τελικά να αναβαθμίσουν την εκπαιδευτική διαδικασία τόσο σε επίπεδο Τομέα όσο και σε επίπεδο διατμηματικών συνεργειών με ευεργετικά πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα στις Προπτυχιακές Σπουδές. Στην πραγματικότητα, το αποτέλεσμα της διαδικασίας αυτής θα αναδείξει την αληθινά βιώσιμη, μακροχρόνια φυσιογνωμία των Μεταπτυχιακών Σπουδών στο Ε.Μ.Π.

Τα παραπάνω θέματα παραμένουν ανοικτά ακόμα και σήμερα τόσο σε επίπεδο εθνικής εκπαιδευτικής και κοινωνικής πολιτικής όσο και σε επίπεδο Ε.Μ.Π.

Η διαδρομή στο Ε.Μ.Π. τη δεκαετία 1990:

Τον Μάιο του 1992, η Επιτροπή Μεταπτυχιακών Σπουδών (εισήγηση 19-5-1992), έπειτα από συνεχείς συσκέψεις και επεξεργασίες με τη συμμετοχή όλων των Τμημάτων, διαμόρφωσε ένα καταρχήν Πλαίσιο Στρατηγικής για την Ανάπτυξη και την Οργάνωση των Μεταπτυχιακών

²³ Βλ. Ε. Παναγιωτάτου, Εκπαίδευση, Έρευνα, Πόλη, Πολιοδομία, στο “Πόλη και Χώρος από το 20ο στον 21ο αιώνα”, Ε.Μ.Π., 2004.

Σπουδών στο Ε.Μ.Π. (απόφαση Συγκλήτου 12-6-1992) υιοθετώντας δύο παράλληλους άξονες μεταπτυχιακών σπουδών:

- I. Την απόκτηση *Διδακτορικού Διπλώματος* —ήδη τότε σε ισχύ—, αναθέτοντας την οργάνωση και την ευθύνη στα Τμήματα, με πρόβλεψη κορμού υποχρεωτικών μαθημάτων. Διατυπώσαμε τις συνέργειες και τη σημασία της αναβάθμισης της διδακτορικής διαδρομής με πολιτικές ενίσχυσης της βασικής έρευνας.
- II. Την απόκτηση *Μεταπτυχιακού Διπλώματος Ειδίκευσης* -αναθέτοντας την οργάνωση και την ευθύνη σε διατμηματική ή διαπανεπιστημιακή συνέργεια-, επίσης με κορμό υποχρεωτικών μαθημάτων.

Κύριο θέμα η οργάνωση της συνεργασίας μεταξύ επιστημονικών περιοχών, σύμφωνα με το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο, η οποία θα αποτελούσε μοχλό στρατηγικής σημασίας για τη μελλοντική ανάπτυξη του Ε.Μ.Π., αλληλά και της εκπαίδευσης γενικότερα, και η διεπιστημονική προσέγγιση στα μεταπτυχιακά προγράμματα, η οποία ενισχύει και αναδεικνύει τις πολυπληθές περιοχές που αναπτύσσονταν ανεπαρκώς και μεμονωμένα. Η εισήγηση προς τη Σύγκλητο περιλάμβανε, ενδεικτικά, στρατηγικής σημασίας περιοχές κατάλληλες για τέτοιες συνέργειες. Το σύνθετο πρόβλημα που αντιμετώπισε η Επιτροπή Μεταπτυχιακών Σπουδών υπήρξε η υπέρβαση των αντιθέσεων μεταξύ των Τμημάτων, η διασφάλιση της διεπιστημονικότητας, η οποία προστάτευε και την ισχύ του διπλώματος του μηχανικού, το τεράστιο έργο εναρμόνισης του προσανατολισμού και της έμφασης των προγραμμάτων, του προγράμματος των μαθημάτων, της οργάνωσης κ.λπ.

Καταρτίσαμε τον Κανονισμό Μεταπτυχιακών Σπουδών (28-5-1993), τον οποίο ενέκρινε η Σύγκλητος (25-6-1993). Ο Κανονισμός προέβλεπε για πληθώρα θεμάτων σχετικά με τη δομή και την οργάνωση των σπουδών, την οικονομική τους υποστήριξη, τα κριτήρια αποδοχής και τις υποχρεώσεις των Υποψηφίων Διδασκόντων, τις υποχρεώσεις των μελών Δ.Ε.Π., καθώς και μεταβατικές διατάξεις. Επίσης, η Επιτροπή υπέβαλε αργότερα (27-2-1995) ένα πλήρες Σχέδιο Κανονισμού Ερευνητικών Πανεπιστημιακών Ινστιτούτων (Ε.Π.Ι.), το πρώτο σκέλος του οποίου ενέκρινε η Σύγκλητος και διαβίβασε το υπόλοιπο στα Τμήματα ώστε να εκφράσουν τις απόψεις τους.

Για ένα τόσο μεγάλο νέο θέμα ήταν φυσικό να υπάρξει, με μεμονωμένες εξαιρέσεις, καταρχήν αδράνεια για την εκκίνηση της διαδικασίας και ουσιαστικής ενεργοποίησης των Τμημάτων. Αναγνωρίζοντας το γεγονός ότι βρισκόμασταν σε αρχικό στάδιο και ότι υπήρχαν κρίσιμα βήματα τα οποία έπρεπε να γίνουν συντονισμένα, η Επιτροπή οργάνωσε Ημερίδα στις 15-3-1994 με τη συμμετοχή όλων των Τμημάτων, του Τεχνικού Επιμελητηρίου, της Γ.Γ.Ε.Τ. και του Σ.Ε.Β. με θέμα *“Η Δυναμική των Μεταπτυχιακών Σπουδών-Έρευνας, Στρατηγική, Σχεδιασμός, Οργάνωση. Ο Ρόλος του Ε.Μ.Π.”*. Και ενώ η παραπάνω διαδικασία βρισκόταν σε αρχική δυναμική εξέλιξη και ο προβληματισμός εμβάθυνε στα κύρια διαρθρωτικά ζητήματα στα οποία αναφέρθηκαν παραπάνω, τέθηκε το ζήτημα της χρηματοδότησης (με προτεινόμενη χρηματοδότηση για το σύνολο των προγραμμάτων 15.030.000.000 δρχ. την πρώτη πενταετία).

Κατά τη διάρκεια του εαρινού εξαμήνου του 1995, η δραστηριότητα στο Ε.Μ.Π. και οι δραστηριότητες της Επιτροπής συνδέθηκαν σχεδόν αποκλειστικά με την προετοιμασία υποβολής των προτάσεων στο 2ο Κ.Π.Σ. για την Τριτοβάθμια Εκπαίδευση. Σε αυτό το πλαίσιο, η προσπάθεια στράφηκε σε δύο κατευθύνσεις:

- I. *Συνεργασία με το Υπουργείο και τα άλλα Α.Ε.Ι.* Συμμετείχαμε στη Διαπανεπιστημιακή Ομάδα Εργασίας (Δ.Ο.Ε.), η οποία έκανε αποδεκτές τις θέσεις του Ε.Μ.Π. και ολοκλήρωσε τις εργασίες της στις 5-5-1995.
- II. *Εσωτερικός προγραμματισμός στο Ε.Μ.Π.* Τα Τμήματα προσδιόρισαν για ποιες επιστημονικές περιοχές ενδιαφέρονται και, σε συνεχή συνεργασία με την Επιτροπή, οργάνωσαν και συντόνισαν τις σχετικές διαδικασίες υποβολής των προτάσεων για χρηματοδότηση.

Στις 20-6-1995, η Επιτροπή υπέβαλε πλήρη πρόταση στη Σύγκλητο για:

- I. Χρηματοδότηση ήδη θεσμοθετημένων Μεταπτυχιακών Προγραμμάτων, όπως για παράδειγμα αυτό της Βιοϊατρικής Τεχνολογίας,
- II. Διαδικασία Έγκρισης και Χρηματοδότησης νέων Διατμηματικών και Διαπανεπιστημιακών Μεταπτυχιακών Προγραμμάτων, και
- III. Διαδικασία Έγκρισης και Χρηματοδότησης Προγραμμάτων που οδηγούν σε Διδακτορικό Δίπλωμα.

Στις συνεδριάσεις της Συγκλήτου (30-6-1995, 7-7-1995, 14-7-1995), έπειτα από διεξοδικές συζητήσεις σχετικά με το γενικότερο πλαίσιο πολιτικής, συγκεκριμένες προτάσεις και ειδικές ρυθμίσεις για τα Μεταπτυχιακά Προγράμματα, εγκρίθηκε τελικώς η υποβολή των προτάσεων για χρηματοδότηση των Προγραμμάτων που οδηγούν απευθείας σε Διδακτορικό Δίπλωμα καθώς και των Διεπιστημονικών Διατμηματικών και Διαπανεπιστημιακών Προγραμμάτων:

- A. *Το Διδακτορικό Δίπλωμα.* Το Δίπλωμα θα απονέμεται από το Ε.Μ.Π. και ο τίτλος θα είναι Διδάκτωρ Μηχανικός Ε.Μ.Π. ή Διδάκτωρ Ε.Μ.Π. Το Ίδρυμα δεν επιβάλλει δίδακτρα. Το ύψος των υποτροφιών των σπουδαστών των Μεταπτυχιακών Προγραμμάτων Ειδίκευσης θα είναι του ίδιου ύψους με άλλες υποτροφίες που δίνει το Ίδρυμα.
- B. *Τα Διεπιστημονικά Διατμηματικά Προγράμματα:* Η Σύγκλητος ενέκρινε δεκαοκτώ καταρχήν προϋπάρχοντα και νέα Προγράμματα²⁴ (Τομέας Τεχνολογικών Επιστημών, Τομέας Θετικών Επιστημών, Τομέας Κοινωνικών και Ανθρωπιστικών Επιστημών) ανάμεσα στα οποία Πολεοδομικός και Χωροταξικός Σχεδιασμός, Αρχιτεκτονικός Σχεδιασμός και Χώρος, Συντήρηση και Αποκατάσταση Μνημείων και Συνόλων με δύο πτυχία: α. Συντήρηση και Αποκατάσταση Αρχιτεκτονικών Μνημείων και Συνόλων, και β. Συντήρηση και Αποκατάσταση Μνημείων και Συνόλων με ειδίκευση στην Προστασία και Αποκατάσταση των Υλικών των Μνημείων.

²⁴ Βλ. *Απολογισμός της Επιτροπής Μεταπτυχιακών Σπουδών Ε.Μ.Π. 1992-1996*, Πυρφόρος, Μάιος-Ιούνιος 1996.

Μετά την υποβολή των προτάσεων το Υπουργείο προχώρησε σε σταδιακή έγκριση των Προγραμμάτων ζητώντας πρόσθετα στοιχεία. Με περαιτέρω επεξεργασίες, προσθήκες, τροποποιήσεις, συνενώσεις και αλλαγές, οι οποίες κρίθηκαν από τα Τμήματα απαραίτητες, η Σύγκλητος οριστικοποίησε (Απρίλιος 1997) τον κατάλογο Προγραμμάτων με σκοπό να προωθηθεί στο ΥΠ.Π.Ε.Θ. για έγκριση. Συστηματική υπήρξε επίσης η επεξεργασία της χρηματοδότησης για κάθε πρόταση και η συμπλήρωση των Τεχνικών Δελητίων Έργων σε συνεργασία της Επιτροπής με τον Ε. Χίνη, τον Α. Σιαπκαρά και ομάδα συνεργατών, τα οποία εν συνεχεία υποβλήθηκαν στο ΥΠ.Π.Ε.Θ. Τον Αύγουστο 1997 το Υπουργείο έκρινε καταρχήν θετικά τη θεσμοθέτηση δεκατριών Προγραμμάτων του κύκλου τεχνολογικών επιστημών -αν και με σημαντική περικοπή των προϋπολογισμών τους, οδηγώντας έτσι στην ανάγκη επαναπροσδιορισμού των πακέτων εργασίας, των παραδοτέων και των δαπανών- επιφυλάσσόμενο να εξετάσει σε δεύτερο χρόνο τα έξι υποβληθέντα Προγράμματα των υπόλοιπων δύο κύκλων σπουδών.

Την ίδια εποχή, η Επιτροπή κατάρτισε σχέδιο για τη διοίκηση των Διατμηματικών Προγραμμάτων, τα κριτήρια επιλογής σπουδαστών (έγκριση Συγκλήτου 22-12-1995) και το Σχέδιο Κανονισμού Υποτροφιών σε Μεταπτυχιακούς Σπουδαστές και Υποψήφιους Διδάκτορες. Αργότερα, εκκίνησε τη διαδικασία σύνθεσης Οδηγού Μεταπτυχιακών Σπουδών του Ιδρύματος, με το πλαίσιο, τις αρχές, τη δομή και τη ροή για το σύνολο των Μεταπτυχιακών Σπουδών, τον οποίον η Σύγκλητος Ειδικής Σύνθεσης (2-4-1999) ολοκλήρωσε και κωδικοποίησε σύμφωνα με τις εισηγήσεις των Τμημάτων, των Ε.Δ.Ε. και της Επιτροπής.

Σε συνεχή γόνιμη συνεργασία με τα Τμήματα, την Προϊσταμένη της Γενικής Διεύθυνσης Διοικητικής Στήριξης και Σπουδών Ε. Δραγασάκη, την Ε. Παπαγιάννη του Τμήματος Σχολών, την Προϊσταμένη της Διεύθυνσης Σπουδών Ι. Γυφτάκη, την Προϊσταμένη του Τμήματος Μεταπτυχιακών Σπουδών και Έρευνας Ε. Πανέλλη, την Α. Καλού, την Υπεύθυνη του Γραφείου Β' Κ.Π.Σ. Ν. Ξαναλάτου, τους Ε. Μαχαίρα και Γ. Κατράνη της Νομικής Υπηρεσίας και άλλα στελέχη της Διοίκησης του Ε.Μ.Π, επί ηρυτανείας Θ. Ξανθόπουλου, Ε. Γαλανή και Ε. Παπαγιαννάκη, ολοκλήρωσε τον Δεκέμβριο 1997 την υποβολή των Διεπιστημονικών Διατμηματικών Προγραμμάτων Μεταπτυχιακών Σπουδών (Δ.Π.Μ.Σ) για θεσμοθέτηση και χρηματοδότηση και σε συνεργασία με το ΥΠ.Π.Ε.Θ. ετοιμάσαμε τις Υπουργικές Αποφάσεις, οι οποίες δημοσιεύθηκαν σταδιακά το 1998.

Η Επιτροπή διαπίστωσε (εισήγηση προς τη Σύγκλητο 20-6-1995) ότι η χρηματοδότηση δεν άφηνε να εξελιχθεί ομαλά η πραγματική εικόνα της δυναμικής των δυνατοτήτων των Α.Ε.Ι. και του Δημόσιου Φορέα σε ό,τι αφορά τη δημιουργία Μεταπτυχιακών Σπουδών, και αυτός είναι ένας λόγος που καθιστά απαραίτητη την παρακολούθηση της βιωσιμότητας των Προγραμμάτων, όταν αυτά αρχίσουν να λειτουργούν, και την αποσαφήνιση των κριτηρίων καθορισμού της επιτυχίας τους. Η συγκυρία της χρηματοδότησης δηλώνει περισσότερο παρά ποτέ την αναγκαιότητα ύπαρξης στρατηγικής και καθορισμού των επιλογών και των στόχων του Ιδρύματος. Διαπιστώσαμε τότε πόσο απαραίτητος είναι ο συνεχής και πολύμορφος διάλογος για την ανάπτυξη των Μεταπτυχιακών Σπουδών και την ενίσχυσή τους με κριτήριο τη μακροπρόθεσμη σπουδαιότητά τους. Τα Τμήματα και η Επιτροπή είχαν διατυπώσει θέματα για διερεύνηση

όπως η επιλογή και η ανανέωση επιστημονικών περιοχών -οι οποίες στο πλαίσιο μιας ευρύτερης στρατηγικής θα συμβάλουν στον εκσυγχρονισμό της έρευνας και της εκπαίδευσης-, η διαρκής μελέτη των αναγκών της αγοράς, η συνύπαρξη και οι επικαλύψεις από αντίστοιχα προγράμματα σε άλλα Α.Ε.Ι., η σχέση έρευνας και σπουδών, η ενίσχυση επιστημονικών περιοχών τις οποίες δεν ευνοεί η αγορά, τα κριτήρια επιλογής των σπουδαστών, η χρονική και ποιοτική συσχέτιση Προπτυχιακών-Μεταπτυχιακών Σπουδών, ο συντονισμός των μαθημάτων, η διοίκηση των Διατμηματικών Προγραμμάτων κ.λπ.

Αφού αντιμετωπίστηκε η "θύελλα" της χρηματοδότησης, υπήρξε ξανά χρόνος για περυσίλλογή και ανασυγκρότηση. Διατυπώσαμε τις θέσεις μας, αποδελτιοποιώντας τις απόψεις των Τμημάτων, για το Σχέδιο Νόμου σχετικά με την Αναμόρφωση του Θεσμικού Πλαισίου των Μεταπτυχιακών Σπουδών στην Ελλάδα (1999). Συνεχίσαμε να συμβάλουμε στη διοικητική αναδιοργάνωση του Ε.Μ.Π. για την υποστήριξη των Μεταπτυχιακών Σπουδών. Και με τα Διεπιστημονικά Προγράμματα κοντά στην εκκίνηση, η έμφαση επανήλθε στη δυναμική των συσχετίσεων (βλ. παραπάνω). Η Επιτροπή ασχολήθηκε ιδιαίτερα με τον θεσμό των Προδιδακτορικών Σπουδών.²⁵ Διαδικασία η οποία στόχευε να συνδέσει με ουσιαστικό τρόπο το περιεχόμενο των βασικών μαθημάτων και των μαθημάτων εμβάθυνσης των Τομέων αλλά και των ειδικευμένων μαθημάτων των Διατμηματικών Προγραμμάτων με τις Διδακτορικές Διατριβές -χωρίς να είναι υποχρεωτική η απόκτηση Μ.Δ.Ε. (Μεταπτυχιακό Δίπλωμα Ειδίκευσης), σήμερα Δ.Μ.Σ. (Δίπλωμα Μεταπτυχιακών Σπουδών)- πριν από το Διδακτορικό Δίπλωμα (εισήγηση Επιτροπής 7-10-1997, αποφάσεις Συγκλήτου 17-10-1997 και 7-11-1997). Η πλήρης διαδικασία, οι συνέργειες, τα βήματα, οι προϋποθέσεις της διττής ακαδημαϊκής διαδρομής υπό το πρίσμα της ενίσχυσης της διεπιστημονικότητας, αλλά και της ενίσχυσης των επιμέρους επιστημονικών περιοχών των Τμημάτων, περιλαμβάνονται στον ολοκληρωμένο Κανονισμό Μεταπτυχιακών Σπουδών, Φ.Ε.Κ. 1098, 5-9-2000.

Η θεσμοθέτηση και η έναρξη λειτουργίας των Μεταπτυχιακών Σπουδών στο Ε.Μ.Π έχει ολοκληρωθεί από το ακαδημαϊκό έτος 1998-1999. Έχουν περάσει ήδη είκοσι χρόνια. Δεν πραγματοποιήθηκε το σύνολο των παραπάνω επιδιώξεων. Ίσως μερικοί στόχοι να βελτιώθηκαν ή να μετασχηματίστηκαν παρακολουθώντας τις αλλαγές των καιρών, τις θεσμικές μεταβολές και τις ανάγκες των Σχολών. Πολλά σημαντικά θέματα παραμένουν σε εκκρεμότητα:

Πώς θα καταστεί δυνατό το δημόσιο Πανεπιστήμιο, οι Σχολές, οι Τομείς, τα Εργαστήρια να παίξουν σημαντικό ρόλο σε μια προσπάθεια αναθεώρησης της ερευνητικής πολιτικής σε εθνικό επίπεδο; Να συμβάλουν στη διάρθρωση ερευνητικών εθνικών πρωτοβουλιών με σκέψεις, μεθόδους, ερευνητικές επιλογές και πολιτικές θέσεις στο πλαίσιο μίας πραγματικότητας που αφορά κυρίως χώρες -όπως η Ελλάδα- και κοινωνικούς σχηματισμούς που δεν διαθέτουν προνομιακή θέση στον ευρωπαϊκό συσχετισμό δυνάμεων; Η εμπειρία μας έχει δείξει ότι μέσω

25 Βλ. Θ. Ξανθόπουλος, *Οι Μεταπτυχιακές Σπουδές στα Α.Ε.Ι. και Ε.Μ.Π., Ιστορικό και Προτάσεις Πολιτικής, Δράσεων και Οργάνωσης, Ε.Μ.Π., Πυρφόρος, Μάρτιος-Απρίλιος 1997.*

της χρηματοδότησης υποβαθμίζονται ή και αποκλείονται από την έρευνα φαινόμενα και ζητήματα που εξελίσσονται σε χώρους με λιγότερο αναπτυγμένους ερευνητικούς - εκπαιδευτικούς μηχανισμούς, φαινόμενα ωστόσο κρίσιμα όχι μόνο για την ένταξή τους στην ευρωπαϊκή πραγματικότητα, αλλά και επειδή αφορούν ερμηνείες ή νέες διαστάσεις των ίδιων των προβλημάτων που απασχολούν συνολικά τον ευρωπαϊκό χώρο.

Ως ισχυρός, ανεξάρτητος εκπαιδευτικός θεσμός το δημόσιο πανεπιστήμιο μπορεί να εγγυηθεί την ανάπτυξη ελεύθερης και δημιουργικής έρευνας; Να σχεδιάσει δράσεις αναβάθμισης της έρευνας και της εκπαίδευσης, να γίνει φορέας εξισορρόπησης των τεχνολογικών, των εκπαιδευτικών και των κοινωνικών ανισοτήτων; Ποιοι είναι οι πραγματικοί εταίροι μιας τέτοιας προσπάθειας; Ποια είναι τα κατάλληλα δίκτυα συνεργασίας ερευνητικών - εκπαιδευτικών πυρήνων;

Ο σχεδιασμός μίας νέας ερευνητικής και εκπαιδευτικής πολιτικής μπορεί να δράσει καταλυτικά προς αυτήν την κατεύθυνση. Αν όλα αυτά μας απασχολούν σήμερα θα ήταν εξαιρετικά ενδιαφέρον και ιδιαίτερα χρήσιμο να αξιολογηθεί με αυτό το πρίσμα η επιτυχία των Μεταπτυχιακών Σπουδών, οι επιλογές των θεμάτων, οι συνέργειες, η ετοιμότητά τους στο διαρκώς εξελισσόμενο κοινωνικο-οικονομικό περιβάλλον. Η εμπειρία που έχει συσσωρευθεί, θα μπορούσε να οδηγήσει σε γόνιμες αναθεωρήσεις και τροποποιήσεις.

Σύνοψη πηγών:

- Πρακτικά Συνεδριάσεων Συγκλήτου.
- Αρχεία Συγκλητικής Επιτροπής Μεταπτυχιακών Σπουδών (Σ.Ε.Μ.Σ).
- Πρακτικά Ημερίδας, *Ε.Μ.Π. για την Ανωτάτη Παιδεία*, 19 Οκτωβρίου 1995.
- Πρακτικά Ημερίδας, *Ε.Μ.Π. Οι Μεταπτυχιακές Σπουδές των Πολυτεχνείων. Εμπειρίες και Προοπτικές*, 30 Μαρτίου 2006.
- Ε. Παναγιωτάτου, *Απολογισμός της Επιτροπής Μεταπτυχιακών Σπουδών Ε.Μ.Π. 1992-1996*, Πυρφόρος, Μάιος-Ιούνιος 1996.
- *Απολογισμοί της Επιτροπής Μεταπτυχιακών Σπουδών Ε.Μ.Π. 1996-1997, 1997-1998, 1998-1999*, Αρχείο Σ.Ε.Μ.Σ.
- Ν. Μαρκάτος, *Ανωτάτη Παιδεία Δημόσιο ή Εμπορευματικό Αγαθό;*, Ημερίδα για την Ανωτάτη Παιδεία, 19 Οκτωβρίου 1995.
- Θ. Ξανθόπουλος, *Οι Μεταπτυχιακές Σπουδές στα Α.Ε.Ι. και Ε.Μ.Π., Ιστορικό και Προτάσεις Πολιτικής, Δράσεων και Οργάνωσης*, Ε.Μ.Π., Πυρφόρος, Μάρτιος-Απρίλιος 1997.
- Γ. Τσαμασφύρος, *Οικονομική Ανάπτυξη Πανεπιστημίου και η Σημασία του Κοινωνικού Πλαισίου Στήριξης*, Ημερίδα για την Ανωτάτη Παιδεία, 19 Οκτωβρίου 1995.
- Ε. Παναγιωτάτου, *Οι Μεταπτυχιακές Σπουδές στο Ε.Μ.Π. Ένα Χρονικό*, Ε.Μ.Π., Πυρφόρος, Μάρτιος-Απρίλιος 1996.
- Ε. Παναγιωτάτου, Β. Ι. Παπάζογλου, Σ. Ε. Σιμόπουλος, *Το Πολυτεχνείο με αριθμούς, στο "160 Χρόνια, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο"*, Η Καθημερινή, "Επτά Ημέρες", 17-11-1996.

Παράρτημα 1 - Φωτογραφίες και Πρόσκληση Ημερίδας

*Πηγή φωτογραφιών: Μπάμπης Λουϊζίδης, Εργαστήριο Τεκμηρίωσης για την Αρχιτεκτονική
και την Πόλη, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ*

20 ΧΡΟΝΙΑ ΔΠΜΣ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ ΗΜΕΡΙΔΑ

Πρόγραμμα εκδήλωσης για τα 20 χρόνια από την ίδρυση του ΔΠΜΣ Πολεοδομίας Χωροταξίας στη Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Ε.Μ.Π.

17.00-17.20 Χαιρετισμοί Δ. Ησαΐας, Κοσμήτορας Σχολής Αρχιτεκτόνων Κ. Σερράος, Πρόεδρος ΕΔΕ ΔΠΜΣ

17.20-18.20 συντονιστής: Θ. Βλαστάς, Καθηγητής ΕΜΠ
Απολογισμός της λειτουργίας του ΔΠΜΣ.
Από τις αρχικές στοχεύσεις στην ολοκλήρωση του α' κύκλου.

18.20-19.40 συντονιστρια: Ρ. Κλαμπασέα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια ΕΜΠ
Συζήτηση στοργγυλής τραπεζίης με αποφοίτους του ΔΠΜΣ
«Η συμβολή των μεταπτυχιακών σπουδών Πολεοδομίας και Χωροταξίας του ΕΜΠ στο ελληνικό πολεοδομικό γίγνεσθαι.
Επιστημονικές διαδρομές και επαγγελματικές προοπτικές».

19.40-21.00 συντονιστρια: Ε. Χανιώτου, Διευθύντρια Τομέα Πολεοδομίας και Χωροταξίας
«Σημειώσεις μιας διαδρομής» Συζήτηση με την πρώτη γενιά διδασκόντων για την ιστορία του προγράμματος ως παρακαταθήκη για την μελλοντική πορεία του ΔΠΜΣ.
Κέρασμα στο αίθριο

Πέμπτη 20 Ιουνίου 2019

Αίθουσα Τελετών Κτιρίου Αβέρωφ

Παράρτημα 2 - Φωτογραφικό Λεύκωμα από Εκπαιδευτικές Εκδρομές

Πηγή φωτογραφιών: Προσωπικό αρχείο Ομότιμου Καθηγητή Γεώργιου Μ. Σαρηγιάννη

ΒΕΡΟΛΙΝΟ 2005

BIENNH 2007

ΕΛΣΙΝΚΙ 2009

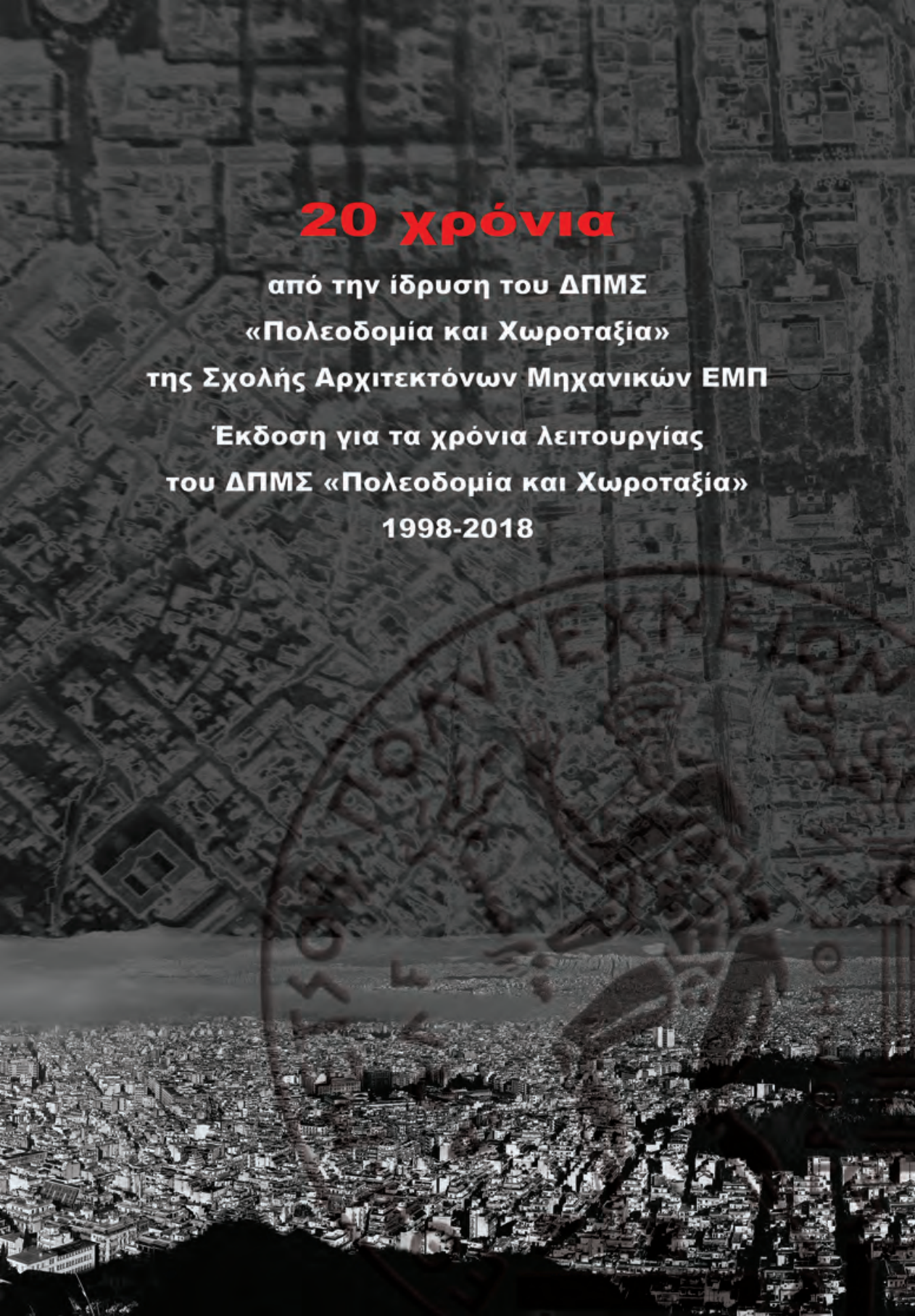

ΑΜΣΤΕΡΝΤΑΜ &
ΡΟΤΤΕΡΝΤΑΜ 2010

The background of the entire page is a high-contrast, black and white aerial photograph of a city, likely Athens, showing a dense urban grid. Overlaid on this is a large, semi-transparent circular stamp. The stamp contains the Greek text 'ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΕΜΠ' (School of Architectural Engineers, NTUA) arranged in a circle around a central emblem.

20 χρόνια

από την ίδρυση του ΔΠΜΣ

«Πολεοδομία και Χωροταξία»

της Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ

Έκδοση για τα χρόνια λειτουργίας

του ΔΠΜΣ «Πολεοδομία και Χωροταξία»

1998-2018